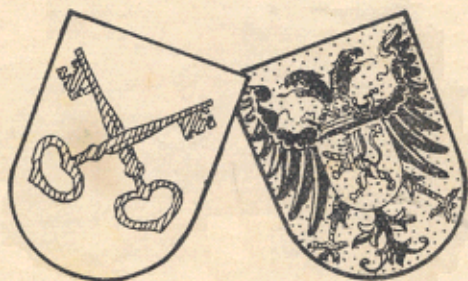

LEIDSCH JAARBOEKJE.

P. J. MULDER & ZOON — LEIDEN.

1938

JAARBOEKJE

JAARBOEKJE

VOOR

GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

VAN

LEIDEN EN RIJNLAND

TEVENS ORGAAN VAN DE
VEREENIGING „OUD-LEIDEN”

1938

(DERTIGSTE DEEL)

LEIDEN — P. J. MULDER & ZOON

EEN WOORD VOORAF.

Waar in het einde van 1937 een drietal leden der redactie om verschillende redenen bedankten en zich daaronder voorzitter en secretaresse bevonden, besloot het bestuur van „Oud-Leiden” aan ondergeteekende de zorgen voor het Jaarboekje 1938 op te dragen. Gelukkig vond hij velen bereid hem krachtdadig bij te staan en past hem een woord van zeer hartelijken dank aan zijne medewerkers, met name mej. F. A. Le Poole en de **heeren** W. J. J. C. Bijleveld, A. Bicker Caarten, Ir. H. A. van Oerle, Mr. W. van Iterson en Jhr. L. Bosch Ridder van Rosenthal. Door toevallige, zeer bijzondere omstandigheden, is dit boekje omvangrijker geworden dan oorspronkelijk in de bedoeling lag. Voor het Jaarboekje 1939 zal weder een voltallige redactie aanwezig zijn. Verder een woord van hartelijken dank aan alle medewerkers voor hunne bijdragen. Dit woord van dank geldt ook de firma P. J. Mulder en Zoon als uitgeefster, voor de wijze van uitvoering.

J. E. **KROON.**

Maart 1938.

Prof. Dr. L. KNAPPERT.
Eerelid van de Vereeniging „Oud-Leiden”.

VEREENIGING „QUD-LEIDEN”.

VERSLAG OVER HET JAAR 1937.

Wanneer het bestuur over het afgelopen jaar de balans opmaakt, dan blijkt, dat een opgewekte toon mag worden aangeslagen. 1937 toch is voor de Vereeniging een voorspoedig jaar geweest, een jaar waarin de belangstelling voor het streven der Vereeniging groeide, waarin van vele zijden instemming en steun werden ondervonden en waarin het ledental steeg van 304 tot 408. Hoewel ook dit laatste uiteraard tot voldoening strekt, zij opgemerkt, dat het **dán** slechts mogelijk zal zijn dit aantal in komende jaren te behouden, indien alle leden zich inspannen nieuwe leden te werven; het aantal leden, dat door overlijden of vertrek van de ledenlijst moet worden afgevoerd, is n.l. betrekkelijk groot.

Overgaande tot het vermelden van de wederwaardigheden der Vereeniging, willen wij allereerst de de bestuursveranderingen mededeelen.

Tot ons groot leedwezen trad Prof. Dr. L. Knappert af als Voorzitter en wel, omdat hij van oordeel was, dat de Voorzittershamer in jongere hand behoort te berusten. Noode heeft het bestuur dit besluit moeten eerbiedigen. De verdiensten van den heer Knappert

voor de Vereeniging zijn groot geweest. Vrijwel van de oprichting der Vereeniging af heeft hij onafgebroken een belangrijk aandeel in hare werkzaamheden gehad. Als lid (1904), later als Voorzitter (1913) van de Commissie voor de redactie van het Leidsch Jaarboekje, voorts als bestuurslid (1905), vervolgens gedurende meer dan 20 jaren als Voorzitter heeft hij zijn benijdenswaardige krachten en idealen ten dienste der Vereeniging gesteld. Hem zij hiervoor ook op deze plaats hartelijk dank gezegd. Leden en bestuur hebben den afgetreden Voorzitter niet beter hun erkentelijkheid kunnen betuigen dan door hem het Eereidmaatschap der Vereeniging „Oud-Leiden” aan te bieden. Moge het Prof. Knappert gegeven zijn nog vele jaren getuige te zijn van den groei en den bloei van „Oud-Leiden”.

In de vacature van Voorzitter werd voorzien door benoeming van Prof. Mr. H. A. idema. In de het vorig jaar door het bedanken van den heer G. F. E. Kiers opgegevallen plaats werd voorts voorzien door benoeming van den heer A. M. de Blauw, Directeur der Gemeentewerken.

Bevatte het vorig verslag de verheugende mededeeling, dat de regentenkamer van het Brouckhoven-hof ais bestuurskamer ter beschikking der Vereeniging was gesteld, na een jaar kan worden getuigd, dat deze kamer in een groote behoefte voorziet. Het bestuur, alsmede de commissies, vergaderen er geregeld, terwijl de bezittingen der Vereeniging — hoofdzakelijk boeken, prenten, foto's en lantaarnplaten er een veilige plaats hebben gekregen.

Cliché N R. Crt.

De herstelde houtzaagmolen te Hazerswoude (Dorp). Zie blz. 13.

Cliché Leidsch Dagblad

Foto J. A. L. Bom.

Het poortje Stille Rijn 14-15 vóór en na het herstel. Zie blz. 9.

Het herstel van het poortje aan den Stillen Rijn 14-15, waarvan het vorig verslag eveneens uitvoerig melding maakt, werd voltooid. Wij volstaan met te verklaren, dat de **heeren** H. J. Jesse en L. A. J. Bom, die zich met de leiding hadden belast en de metselaar T. B. Kapaan, die het werk uitvoerde, alle eer van hun arbeid hebben: het poortje is een sieraad van de stad geworden.

Bij de excursie naar de Stedelijke Werkinrichting bleek, dat de kleuren van de familiewapens van eenige regenten van het **Caecilia** Gasthuis, voorkomende boven een deurkozijn op de binnenplaats, niet juist waren weergegeven. Door de goede zorgen **van den** dienst der Gemeentewerken zijn thans de juiste kleuren aangebracht. Het betreft hier de wapens Buytevest, de **Backere**, Achthoven, van der Aa, van Leeuwen en van Kerckem.

Helaas kan dit verslag nog niet vermelden, dat het zoo hoog noodige herstel van den molen „de Valk” verzekerd is. Niettemin blijft het bestuur in deze vol goeden moed; de indertijd aan het Gemeentebestuur toegezegde f 1000.—, als bijdrage in het herstel van den molen (legaat van wijlen het bestuurslid Ds. J. A. Prins) blijven daarvoor bestemd.

Ten gevolge van een voordracht, tentoonstelling en excursie, met betrekking tot het Gravensteen, waarvan hierna nog nader melding wordt gemaakt, kwam dit oude gebouw in het middelpunt der openbare belangstelling te staan. Zooals bekend is dit gebouw in- en uitwendig in vervallen staat, Leiden onwaardig, en toen nu verschillende ingezetenen tot

de overtuiging kwamen, dat er daarom iets behoorde te worden gedaan, ten einde het Gravensteen voor verder verval te behoeden en, zoo mogelijk, te herstellen, vond het bestuur hierin aanleiding deze belangstellenden in een Commissie te vereenigen. Deze Commissie, de Commissie inzake het herstel van Gravensteen, werd door Oud-Leidens Voorzitter op 23 September in de v.m. Vierschaar van het Gravensteen in het leven geroepen. De Commissie benoemde Burgemeester van de Sande Bakhuyzen tot Eere-Voorzitter, Ir. G. L. Driessen tot Voorzitter en Ir. H. A. van Oerle tot Secretaris. Voorts werd uit de leden een Werk-Commissie gevormd, die bereids met bekwamen spoed haar taak heeft aangevat. Moge deze door „Oud-Leiden” in het leven geroepen actie spoedig leiden tot het gewenschte doel!

Verheugend is, dat aan het einde van het jaar Burgemeester en Wethouders een voorstel aan den Gemeenteraad hebben gedaan tot vaststelling van een Monumentenverordening, met bijbehorende voorwaarden voor gemeentelijken steun tot behoud en herstel van monumenten. Indien deze verordening wordt vastgesteld zal een groote wensch van het bestuur in vervulling zijn gegaan. ¹⁾

Behalve aan het behoud van monumenten behoort tevens aandacht te worden geschonken aan de architectonische verzorging van wat nieuw gebouwd wordt; in de binnenstad, vooral aan het gedempte Levendaa!, verdween n.l. menig aardig trapgeveltje

---

1) Vastgesteld in de raadsvergadering van 17 Januari 1938.

om veelal plaats te maken voor een winkelpui in confectiestijl. En dat is dubbel jammer, want de hedendaagsche bouwwijze draagt, wanneer zij niet in bekwame handen is, niet bij tot verfraaiing van het stadsgezicht. Indien steeds de nieuwbouw technisch en *aesthetisch* goed verzorgd zou worden, zou het stedenschoon veel minder worden aangetast, dan thans het geval is.

Wij meenen ook nog op een ander euvel te moeten wijzen, n.l. op dat der ontsierende reclames. Het heeft n.l. de aandacht van het bestuur getrokken, dat in den laatsten tijd op eenige plaatsen in de stad reclames zijn aangebracht, die leelijk zijn en bovendien het betrokken gebouw en de omgeving in hooge mate ontsieren. Deze ontlustering van het stadsbeeld is zoodanig, dat het zeker gerechtvaardigd is het aanbrengen en hebben van dergelijke reclames aan een gemeentelijke regeling te onderwerpen. Onder vermelding van eenige der meest ontsierende reclames heeft het bestuur in de maand Juli aan het Gemeentebestuur verzocht wel te willen bevorderen, dat wordt vastgesteld een verordening, die het Burgemeester en Wethouders mogelijk maakt al te zeer ontsierende reclames in de bebouwde kom der Gemeente te weren.

Het 29ste deel van het Leidsch Jaarboekje, door de Commissie voor de redactie, ais steeds, uitstekend verzorgd, zag omstreeks Paschen het licht. In den loop van het jaar kwam in de samenstelling van deze Commissie helaas aanmerkelijke wijziging. De Voorzitter, Prof. Dr. L. Knappert, de Secretaresse,

Mej. A. J. Versprille en het lid Dr. Mr. J. W. Verburgt zagen zich genoodzaakt hun functie neer te leggen.

Op verzoek van de Novitiaatscommissie der **Vereeniging** voor Vrouwelijke Studenten en van de Inlichtingscommissie der R.K. Studenten Vereeniging Sanctus Augustinus belastte de Excursie-Commissie zich op 29 resp. 24 September met het houden van een rondwandeling door de stad voor de novieten resp. candidaat-leden van genoemde vereenigingen. Deze rondwandelingen stelden de besturen en, naar wij hopen, ook de betrokkenen zeer op prijs.

Het **bestuur** was vertegenwoordigd bij de dankbare herdenking van de weder ingebruikneming van de gerestaureerde kerk te Koudekerk op 29 September, alsmede op 29 October bij de plechtige herdenking van het feit, dat voor 300 jaar de Academische inrichting voor klinisch onderwijs te Leiden werd opgericht.

Het aantal vereenigingen met welke „Oud-Leiden” haar jaarboeken en geschriften ruilt werd uitgebreid met twee, n.l. het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, te Amsterdam en den Oudheidkundigen Kring „Die Goude”, te Gouda.

Ook dit jaar werd de Vereeniging verblijd met tal van boeken, prenten en foto's. Zoo werden vrijwel alle foto's, die op de fototentoonstelling aanwezig waren, ten behoeve van het archief der Vereeniging afgestaan. Voorts schonken o.a. Mevrouw D. M. de Haas en Mej. F. A. Le Poole, de heeren A. M. de Blauw, H. van Calcar, W. K. Baron van Dedem, H. Filippo, G. F. E. Kiers, Prof. Dr. L. Knappert, A. Krantz, W. J. Kret en H. H. Verhulst, het

Leidsch Dagblad en de Nieuwe Leidsche Courant een collectie foto's en (of) prenten, **Mej.** G. C. van der Woerd 175 stereoscoopplaten naar Leidsche foto's (omstreeks 1900 vervaardigd door den heer K. F. L. van der Woerd) en het Gemeentebestuur van Leiden, de Leidsche Uitgevers Mij, de fa. Scheltema en Holkema en de heer L. Driessen een of meer boeken, betrekking hebbende op de geschiedenis van Leiden. Het bestuur betuigt den schenksters en schenkers daarvoor zijn hartelijken dank.

Betreffende de werkzaamheden ten opzichte van de omgeving van Leiden kan het volgende worden vermeld :

Hazerswoude-Dorp. Het houtzaagmolentje van den dorpstimmerman werd in het begin van het jaar van zijn wieken ontdaan wegens het gevaar van nederstorten, de eigenaar dacht wegens de kosten niet aan herstel. In verband hiermede heeft het bestuur, ingelicht door den Correspondent, den heer B. Offringa, het plan tot herstel opgevat. Deze poging werd met welslagen bekroond. Gesteund door bijdragen van de Vereeniging „De Hollandsche Molen”, het Instituut Stad en Landschap van Zuid-Holland en eenige leden werd de eigenaar bereid gevonden het molentje geheel te herstellen. Deze (een wipmolen op stelling, een zeldzaam voorkomend model) zaagt thans de latten en balken weer lustig tot tevredenheid van den timmerman en ter verhooging van de schoonheid van het dorpsbeeld.

Noordwijkerhout. Het bestuur zond een dankbetuiging aan den gemeenteraad voor zijn kordaat ingrijpen met betrekking tot het voorkomen van verdere vernieling van het fraaie duinlandschap, genaamd „De Boeckhorst”, door het onmiddellijk van kracht doen worden van de reeds vastgestelde Monumenten-verordening.

Tot Correspondent werd benoemd de heer J. A. M. Pijnenburg.

Voorschoten. De provinciale weg naar Veur zal binnenkort aanmerkelijk worden verbreed, in verband waarmede de aan dezen weg staande oude inrijhekken van „Ter Horst” en „Rozenburg” niet gehandhaafd kunnen blijven. De Correspondent, de heer R. van den Ende, stelde op verzoek een onderzoek hiernaar in, waarbij bleek, dat zoowel het fraaie inrijhek aan de laan naar „Ter Horst”, als de oude hekkepalen van „Rozenburg” zooveel mogelijk met het zelfde materiaal zullen worden herbouwd. Wij maken met vreugde hiervan melding.

Warmond. Van verschillende zijden ontving het bestuur berichten betreffende het door het Gemeentebestuur ontworpen uitbreidingsplan, hetwelk o.m. een gedeelte van de gronden in den Hofpolder, bestemt voor den bouw van woningen en den aanleg van een haventje c.a. Dit is zeer te betreuren. Immers, bedoelde gronden, vormende een overgang van den geestgrond van „t Huys te Warmont” naar het

merengebied, geven het landschap, waaraan Warmond ook nu nog voor een groot gedeelte zijn bekoring heeft te danken. En deze schoonheid wordt gezamenlijk gevormd door het eeuwen oude geboomte van „t Huys te Warmont”, het huis zelf, de weiden met de watermolens, de Hofleede en de Leede, zoodat bebouwing van een gedeelte van den Hofpolder bedoelde schoonheid vrijwel te niet zal doen gaan.

Nadat op 18 September het geheele bestuur ter plaatse een onderzoek had ingesteld werd besloten aan den Gemeenteraad van Warmond te verzoeken het ontwerp-uitbreidingsplan niet vast te stellen. De Gemeenteraad heeft hierover nog geen beslissing genomen.

De buitenplaats „t Huys te Warmont” is voor de leden van „Oud-Leiden” op vertoon van lidmaatschapskaart voor vrije wandeling open gesteld. Het bestuur betuigt de familie Krantz hiervoor ook op deze plaats zijn oprechten dank.

Vermelden wij thans nog de ledenbijeenkomsten.

Op 20 Januari hield Jhr. Mr. Dr. E. A. van Beresteyn, te 's-Gravenhage, in Sociëteit „Amicitia” een voordracht over „beteekenis en doel van de wetenschap der Genealogie”. Een interessant onderwerp, behandeld door een boeiend spreker!

Op 16 Februari volgde de algemeene ledenvergadering, waarin de Secretaris zijn verslag over 1936 uitbracht en de Penningmeester het finantiëele overzicht over dat jaar gaf, nadat te voren de heeren R. K. Aeneae Venema en Ir. H. A. van Oerle verslag van de door hen verrichte kascontrole hadden uit-

gebracht. Na de behandeling van de agenda vertoonde en lichtte de heer A. P. A. Eskens **toe een** door hem samengestelde reeks lichtbeelden van oude prenten en foto's, als een wandeling door Leiden na **1600**. Een en ander trok terecht groote belangstelling.

Hierop volgde een bijeenkomst op 23 Maart. Het gold de belangrijke voordracht van Jhr. Dr. E. van Nispen tot Sevenaer, Hoofdcommies bij het Rijksbureau voor de Monumentenzorg, te 's-Gravenhage, over de ontwikkeling van den middeleeuwschen kasteelenbouw in Nederland.

De vierde bijeenkomst betrof ons aloude **Gravensteen**, het gebouw, waarvan de geschiedenis meer dan van eenig ander gebouw met de stad is **samenge**-**weven**. Dank zij de door Ir. H. A. van Oerle van dit gebouw gemaakte studie kon het bestuur den leden op 13 April in de tentoonsteilingszaal van het Stedelijk Museum de Lakenhal hierover een belangrijke voordracht met lichtbeelden bieden gevolgd door de op 14 en 17 April gehouden excursies in het Gravensteen onder leiding van den spreker en den heer N. J. Swierstra. Voorts werd van 13 tot en met 18 April in genoemde zaal een tentoonstelling van prenten, kaarten, handschriften en foto's betrekking hebbende op het Gravensteen, gehouden. Een en ander mocht zich in een zeer groote belangstelling verheugen.

Geruchten omtrent een verbouwing van het v.m. St. Caecilia Gasthuis, de tegenwoordige Stedelijke Werkinrichting, deed het bestuur besluiten een tocht naar de „Vrouwencamp” uit te schrijven. Op **Woens-**

dag 5 en Zaterdag 8 Mei bezocht een talrijk gezelschap onder leiding van de **heeren** N. J. Swierstra en Ir. H. A. van Oerle o.a. genoemd gebouw, het St. Elisabeth Gasthuis aan de Oude Vest en het Sionshofje. In **één** der z.g. **Boerhaavezalen** van het v.m. St. **Caecilia** Gasthuis hield Dr. Prof. J. A. J. **Barge** zijn pleitrede tot behoud van deze beroemde zalen, in wezen het eerste Ziekenhuis ter wereld, de plaats waar de grondslag van het klinisch onderwijs in het klein aanwezig was en van waaruit dit onderwijs zijn opgang over de geheele wereld begon. Ten **slotte** sprak Prof. **Barge** de hoop uit, dat de Regeering zich over het gebouw moge ontfermen, opdat het kan worden ingericht tot Medisch Historisch Museum.

Op 29 Mei gaf de heer C. J. Blaauw, architect van het nieuwe stadhuis, in de groote collegezaal van het Kamerlingh Onnes Laboratorium aan de hand van lichtbeelden een uiteenzetting van den stadhuishouww, waarna deze bouw, alsmede den ouden gevel, onder zijn leiding werden bezichtigd.

De eerste najaarstocht, 11 September, gold een bezoek aan Noordwijk-Binnen, alwaar bezocht werden de 15e eeuwse Ned. Herv. Kerk — met toelichting gegeven door den heer J. Banck, zulks in de plaats van den heer J. Kloos, die helaas ongesteld was —, de oude, merkwaardige St. Joris Doelen, alwaar de deken, Mr. W. de Clercq het talrijke gezelschap in twee groepen namens de broederschap aller vriendelijkst ontving en alwaar gelegenheid was met een oude voetboog op den houten vogel te schieten. De

excursie eindigde met een wandeling door den fraaien tuin en het bosch van het huis „Offem”, waarna gezamenlijk de thee in het „Hof van Holland” werd gebruikt.

Hoewel het aanvankelijk in de bedoeling lag de tweede najaarstocht in de stad te houden, was het reeds vermelde uitbreidingsplan der gemeente Warmond de oorzaak, dat het bestuur er de voorkeur aan gaf een tocht naar ‘t Huys te Warmont” uit te schrijven. Begunstigd door het fraaiste herfstweer werd op 9 October allereerst de uitstekend onderhouden tuin bezichtigd en het ontwerp-uitbreidingsplan ter plaatse toegelicht, vervolgens werd het meer dan 120 tellende gezelschap door de familie Krantz op ‘t Huys aller hartelijkst ontvangen. Hier vertelde de heer N. J. Swierstra van de geschiedenis van „’t Huys te Warmont” en sprak de heer A. A. Kok, Secretaris van den Bond Heemschut, over opgang en ondergang van de Nederlandsche kasteelen en buitenplaatsen.

Op 5 November --- de oprichtingsdag der Vereeniging herdacht deze haar 35-jarig bestaan met het houden van een tentoonstelling van in het vorig jaar en in 1937 gemaakte foto’s van in Leiden en omstreken te vinden historische schoonheid in den vorm van stads- dorpsgezichten, interieurs, molens, bruggen, hofjes enz. Als men het nog niet wist hoe rijk Leiden en de omgeving op dit gebied ook nu nog is, dan kon men dat op deze tentoonstelling zien. Te bezichtigen waren vele prachtige foto’s, die waren ingezonden voor den fotowedstrijd, welke

„Oud-Leiden”, in samenwerking met de Leidsche Amateur Fotografen Vereeniging eind 1936 had uitgeschreven. Dankzij de groote medewerking van het bestuur en de bekwaamheid van de leden dezer Vereeniging is de tentoonstelling in alle opzichten een succes geworden. Nog zij vermeld, dat de **officieele** opening werd verricht door den Burge-meester van Leiden, den heer Mr. A. van de Sande Bakhuyzen, met een zeer hartelijk gestemde rede, waarna deze persoonlijk de prijzen aan de winnaars uitreikte.

Ten **slotte** valt nog te vermelden de laatste **leden-**bijeenkomst, welke op 15 December in den Burcht werd gehouden en waarin Prof. Dr. W. Martin, Directeur van het Mauritshuis, een boeiende voordracht hield over het huiselijk leven onzer voorouders in de 17e eeuw, zooals dit blijkt uit de schilderijen van dien tijd. Deze zeer gewaardeerde voordracht werd opgeluisterd met vele prachtige lichtbeelden. Hieraan vooraf had een ledenbijeenkomst plaats, waarin de heer A. Krantz namens het bestuur en de leden een hartelijk dankwoord sprak tot den afgetreden Voorzitter, waarna deze — zooals reeds werd vermeld — tot Eerelid van de Vereeniging „Oud-Leiden” werd benoemd.

Gekomen aan het einde van het verslag doen wij een dringend beroep op de leden om ook in het komende jaar den **zoo** noodigen steun aan de **Vereeni-**ging niet te onthouden en zooveel mogelijk krachtig mede te werken aan het bevorderen van het mooie doel der Vereeniging: In *Leiden en omgeving voor*

***het nageslacht in stand te houden al het schoone,
dat het voorgeslacht ons naliet.***

Mogen allen hieraan naar vermogen medewerken!

Aldus uitgebracht in de op 2 Maart 1938gehouden
ledenvergadering.

DE SECRETARIS.

Het Leidsche wapen in het
begin van de 17e eeuw.

VEREENIGING „, OUD-LEIDEN"

OPGERICHT 5 NOVEMBER 1902.

Eerelid :

Prof. Dr. L. KNAPPERT.

Bestuur:

Prof. Mr. H. A. IDEMA (1937), *Voorzitter*.

A. KRANTZ (1928) , *Onder-Voorziffer*.

A. BICKER CAARTEN (1936), *Secretaris*,

Nieuwsteeg 13.

E. W. WICHERS ROLLANDET (1928),

Penningmeester, Breestraat 19, giro 175228.

A. M. DE BLAUW (1937).

Dr. W. C. BRAAT (1931).

Dr. J. E. KROON (1933).

Mr. A. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, aangewezen
door het Gemeentebestuur (1932).

Jhr. L. H. N. F. M. BOSCH RIDDER VAN

ROSENTHAL, aangew. door het L.S.C. (1935).

Mejuffrouw G. M. VAN OOSTROM MEIJJES, aan-
gewezen door de V.V.S.L. (1938).

Commissie voor de redactie van het Leidsch Jaarboekje.

(Ingesteld Dec. 1902.)

W. J. J. C. BIJLEVELD (1902).

Dr. J. E. KROON (1935).

Mr. W. VAN ITERSOM (1937).

Ir. H. A. VAN OERLE (1937).

Mej. F. A. LE POOLE (1937).
E. PELINCK (1938).
Mr. R. VAN ROIJEN (1938).

Excursie- en Tentoonstellingscommissie.

(Ingesteld 23 December 1936.)

A. BICKER CAARTEN, **Voorzitter.**

Jhr. L. H. N. F. M. BOSCH RIDDER VAN
ROSENTHAL.

ir. H. A. VAN OERLE.

Mejuffrouw F. A. Le POOLE.

N. J. SWIERSTRA.

Commissie inzake het herstel van Gravensteen.

(Ingesteld op 23 September 1937.)

Eere-Voorzitter :

Mr. A. VAN DE SANDE BAKHUYZEN.

Werk-Commissie :

Ir. G. L. DRIESSEN, **Voorzitter**, Ir. H. A. VAN OERLE, **Secretaris**, A. BICKER CAARTEN, Ir. D. BOOGERD, Jhr. L. H. N. F. M. BOSCH RIDDER VAN ROSENTHAL en Mr. Dr. N. G. GEELKERKEN, leden.

De Commissie bestaat voorts uit devolgende personen:

Prof. Dr. J. N. Bakhuizen van den Brink, Prof. Dr. J. A. J. Barge, A. M. de Blauw, Mr. E. J. M. H. Bolsius, Mr. P. E. Briët, Prof. Dr. A. W. Bijvanck, D. ten Cate Brouwer, Mejuffrouw D. Coebergh,

N. C. F. van Ginkel, T. S. Goslinga, Ir. F. H. E. **Guljé**, Bert C. Helbers, (Monumenten-commissie voor de prov. Z.-H.), J. W. Henny, J. **Heringa**, Prof. Dr. J. Huizinga, Prof. Dr. L. Knappert, Ir. J. A. Kuiper (Instituut van Stad en Landschap van Zuid-Holland). J. H. A. Manders, Prof. Dr. W. Martin, C. Ponsen, Mr. P. A. Pijnacker Hordijk, M. H. de Reede, N. J. Swierstra, M. G. Verweij, Prof. Dr. J. Ph. Vogel, G. P. E. Weijer, E. W. Wichers Rollandet.

Bestuurskamer: Regentenkamer van- het **Brouck-**
hovenhof, Papengracht **16**.

Correspondeerende Leden:

W. M. C. REGT te Alphen aan den Rijn (1936).
B. OFFRINGA te Hazerswoude-Dorp (1936).
Mevr. M. L. H. EERDBEEK-CLAASEN
te Katwijk **(1936)**.
E. ROLLEMA te Koudekerk aan den Rijn **(1936)**.
J. KLOOS te Noordwijk-Binnen (1936).
J. A. M. PIJNENBURG te Noordwijkerhout (1937).
J. VOOYS te Rijnsburg (1936).
R. VAN DEN ENDE te Voorschoten (1936).
P. H. ROMEIJN te Warmond (1936).
L. TONDU te Woubrugge (1937).

NAAMLIJST
van donateurs, leden en begunstigers
op 20 Maart 1938 ¹⁾.

Donateurs en Donatrices :

Prof. Mr. D. van Blom (1920).
„Clio”, Intercorporaal Dispuut (1934).
W. K. Baron van Dedem (1935).
Mr. A. C. van Eck, Delden (1936).
Leidsch Studenten-Corps (1937).
Ver. tot bev. v. h. Vreemdelingenverkeer (1929).
X. te L. (1934).

Leden en begunstigers.

Sociëteit Amicitia, 1937. F. J. J. van Assen, 1936. G. van den Wall Bake, 1935. Mr. A. van de Sande Bakhuyzen, 1912. Mej. H. W. van de Sande Bakhuyzen, 1937. W. E. Bangert, 1937. Prof. Dr. J. A. J. Barge, 1936. W. F. H. Baron, 1935.	H. van Batenburg, 1935. J. H. Becking, 1937. Jhr. Mr. M. A. Beeláerts van Blokland, 's-Gravenhage, 1934. Jhr. P. R. Beelaerts van Blokland, 1935. Mevr. de Wed. Dr. A. Beets- Damsté, 1907.

---

¹⁾ De jaartallen achter de namen geven den aanvang van het lidmaatschap aan.

- J. H. Belgraver, Oegstgeest, 1936.
- Jhr. Mr. Dr. E. A. van Beresteyn, 's-Gravenhage, 1936.
- W. A. Bergers, 1937.
- Mej. D. H. L. van Beusekom, 's-Gravenhage, 1936.
- A. Bicker Caarten, 1935.
- W. F. van Biemen, 1938.
- R. Blaauw, 1937.
- A. M. de Blauw, 1921.
- J. J. de Blécourt, 1937.
- Mej. Mr. M. E. Blok, 1932.
- H. W. Blöte, Voorburg, 1920.
- Mr. P. J. A. Boeles, Amsterdam, 1934.
- Dr. M. P. Kingma Boltjes, Rotterdam, 1911.
- J. A. L. Bom, 1936.
- Ir. D. Boogerd, 1933.
- J. W. Bosch, 1936.
- Jhr. L. H. N. F. M. Bosch
Ridder van Rosenthal, 1934.
- Ir. A. G. Bosman, 1925.
- Dr. W. C. Braat, Oegstgeest, 1931.
- Mevr. F. J. Th. Braat-Linzen, 1938.
- J. P. A. Brand, 1938.
- G. F. Brantsma, 1935.
- C. M. Briët, 1933.
- Mr. P. E. Briët, 1909.
- Mr. P. E. E. Briët, 's-Gravenhage, 1934.
- W. Briët, 1936,
- Prof. Dr. J. N. Bakhuizen van den Brink, 1935.
- R. F. Brouwer, 1937.
- Mevrouw N. Brouwer-Doornveld, 1937.
- A. de Bruin, 1937.
- Mej. C. Bruins, Wassenaar, 1936.
- D. L. Büchli Fest, Oegstgeest 1937.
- Dr. H. E. Buiskool, 1937.
- A. W. L. van Haersma, Buma, 1936.
- Fa. Burgersdijk en Niermans, 1907.
- W. F. van der Burgh, 1935.
- Bern. Buurman, 1934.
- Mej. A. Bijleveld, 1937.
- Th. Th. M. H. Bijleveld, 1937.
- W. J. J. C. Bijleveld, (mede-'oprichter der Vereeniging).
- A. B. Bijnen, 1937.
- Prof. Dr. A. W. Bijvanck, 1927.
- H. van Calcar, 1937.

- Mej. W. J. Cau, 1937.
 J. A. Charbon, 1937.
 W. van Rossum du Chattel,
     Voorburg, 1916.
 P. Cleveringa, 1937.
 H. J. F. Qetgens van Waveren
     Pancras, Clifford, 1936.
 Dames Coebergh, Oegst-
     geest, 1927.
 J. A. F. Coebergh, 1933.
 A. E. Cohen, 1934.
 A. Cohen Tervaert, 1937.
 H. Colenbrander, 1936.
 P. J. Colla, 1937.
 B. Corts, 1931.
 W. C. de la Court Jr., 1937.
 Mej. D. A. H. Couvée, 1937.
 W. J. J. A. Couwenberg, 1937.
 H. T. Damsté, Oegstgeest,
     1937.
 W. O. Baron van Dedem,
     1938.
 P. J. Dee, 1934.
 J. Dek, 1937.
 A. J. Dekker, 1936.
 J. H. Diephuis, 1937.
 Mej. E. P. Dietz, 1935.
 Mej. A. van Ditzhuyzen, 1937.
 W. H. Dollekamp, 1937.
- C. P. J. Dommissie, Katwijk,
     1936.
 J. A. A. Dool, Lisse, 1920.
 A. van Dorp, 's-Gravenhage,
     1933.
 A. van Dorp, 1937.
 Dr. G. C. A. van Dorp,
     Katwijk, 1927.
 J. C. van Dorp, 1937.
 H. C. Dresselhuys, Voorschoten,
     1933.
 Ir. G. L. Driessen, 1907.
 J. P. J. M. Driessen, 1936.
 L. Driessen, 1937.
 Mej. R. Driessen, Oegstgeest,
     1937.
 F. Drucker, 1937.
 S. J. C. Dunlop, 1934.
 C. C. Dutilh, 1936.
 J. Dutilh, 1937.
 L. Duval, 1937.
 A. J. M. van Dijk, 1936.
 B. Dijkstra, 1937.
 J. C. van Eck, 1937.
 Mevr. de Wed. M. L. H.
     Eerdbeek-Claasen, Katwijk,
     1920.
 H. Elfrink, 1937.
 R. van den Ende, Voor-
     schoten, 1936.

- P. Erdman, 1937.
 A. P. A. Eskens, 1933.
 R. J. E. Esser, 1937.
 H. G. van Everdingen Jr.,
 1936.
 J. B. Everwijn, 1936.
 Prof. Jhr. Mr. Dr. W. J. M.
 van Eysinga, 1927.
 H. Filippo W.F.zn., 1927.
 H. A. van der Flier,
 's-Gravenhage, 1935.
 A. A. W. Fransen van de
 Putte, 1937.
 Mej. H. J. de Fremery,
 's-Gravenhage, 1907.
 Mevr. H. L. W. Frentzen-
 Zaalberg, 1925.
 J. G. Frielink, 1936.
 R. Froger, 1935.
 W. A. Frowein, 1937.
 Mr. Dr. N. G. Geelkerken,
 1937.
 P. F. C. van Geer, 1936.
 W. J. Geertsema, 1937.
 Mr. E. J. Gelderman,
 Oegstgeest, 1929.
 A. de Geus, 1936.
 Jonkvr. A. M. C. Gevaerts,
 1936.
 J. Geytenbeek, 1937.
- P. L. Gillissen, 1936.
 Prof. Dr. P. H. G. van Gilse,
 1937.
 N. C. F. van Ginkel, 1938.
 Mej. G. Goekoop, 1938.
 Mevr. de Wed. Dr. J. W. C.
 Goethart-Damsté, 1937.
 D. de Graaf, 1937.
 Mevr. F. J. de Graaff-
 Klijnstra, 1927.
 J. J. Groen, 1927.
 J. H. de Groot, Oegstgeest,
 1937.
 Mr. F. D. L. Gunning, 1933.
 A. A. van Haaften, 1937.
 Mr. F. K. Reysenbach de
 Haan, 1934.
 G. W. Haas, Allartsoog bij
 Bakkeveen, 1933.
 B. van der Haer, 1937.
 Mej. M. L. Halbertsma, 1936.
 C. H. Hanegraaff, Wasse-
 naar, 1935.
 J. A. Hardeman, 1937.
 Mr. G. C. D. Baron van
 Hardenbroek, Zwoller-
 kerspel, 1925.
 Mej. A. B. Harders, 1937.
 M. J. P. D. Baron Van Ha-
 rinxma thoe Slooten, 1937.

- D. Hartevelt H.Czn., Velp (G.), 1902.
 W. H. den Hartigh, 1936.
 I. J. Havelaar, Heusden, 1935.
 Mr. 1. J. Havelaar Jzn., Rotterdam, 1935.
 Bert C. Helbers, Overschie, 1932.
 J. L. Heldring, 1937.
 J. W. Henny, Oegstgeest, 1936.
 Dames Herfst, 1936.
 P. Herfst, 1936.
 W. Herfst, 1936.
 J. Heringa, 1936.
 F. W. J. Henkensfeldt Jansen 1937.
 F. Heybroek, 1937.
 Mej. M. S. C. Heijman, 1935.
 J. J. van Hille, 1936.
 Mevr. J. H. Hoefakker-Milikan, 1937.
 H. Hoeflake 1936.
 P. J. van Hoeken, 1931.
 Prof. Dr. J. van der Hoeve, 1920.
 Mej. S. van Holk, 1937.
 Dr. J. H. Holwerda, Oegstgeest, 1934.
 J. R. Hommes, 1936.
 Mr. P. A. Pijnacker Hordijk, Oegstgeest, 1921.
 Mr. W. Hugenholtz, 1937.
 Prof. Dr. J. Huizinga, 1917.
 Dr. F. W. T. Hunger, Voor-schoten, 1937.
 Mevr. de Wed. I. M. Snouck Hurgronje, geb. Oort, Wassenaar, 1908.
 Jhr. W. J. Snouck Hurgronje, Amersfoort, 1936.
 B. J. Huurman, 1938.
 Prof. Mr. H. A. Idema, 1934.
 Mr. P. J. Idenburg, 1936.
 Mr. W. van Iterson, 1937.
 Mej. W. Jacometti, 1935.
 Mej. C. W. Jäger, 1937.
 Mevrouw de Wed. Dr. Murk Jansen, 1937.
 J. G. A. Janssen, 1937.
 P. Jasperse, 1934.
 H. J. Jesse, (mede-oprichter der Vereeniging).
 Jhr. E. W. de Jonge, 1937.
 M. E. de Jonge, 1936.
 G. J. Jongejans, 1936.
 J. de Jongh van Arkel, 1937.
 H. Jonker, 1936.
 J. Jonker, 1936.
 Dr. W. R. Juynboll, 1937.

- Mej. E. van Kampen, 1937.
 Prof. Mr. J. van Kan, 's-Gravenhage, 1937.
 G. F. E. Kiers, 1927.
 J. H. C. Kern, 1937.
 Dr. R. A. Kern, 1934.
 Mevr. de Wed. Dr. J. H. Kern-Salomons, 1938.
 P. F. Kiewiet de Jonge, 1937.
 C. Kiljan, 1937.
 Dispuut „Klikspaan”, 1937.
 Prof. Dr. G. C. Kloeke, 1937.
 J. Kloos, Noordwijk, Mede-
 J. Kloos, Noordwijk, (mede-
 oprichter der Vereeniging).
 S. Klopper, 1937.
 Mej. M. Kobus, 1937.
 W. A. de Koe, 1936.
 Mr. N. Kolff, Scheveningen,
 1934.
 B. de Koning, 1936.
 Koninklijke Bibliotheek,
 's-Gravenhage, 1936.
 Mej. C. H. Kool, 1937.
 F. G. Kool, 1936.
 Mej. C. Korsse, 1907.
 A. de Koster, 1908.
 A. Krantz, 1927.
 B. F. Knantz, J.B.zn., Oegst-
 geest, 1936.
 Dr. L. P. Krantz, Oegstgeest,
 1923.
 C. Krediet, 1937.
 Jhr. F. G. L. O. van Kretsch-
 mar, 1937.
 Mevr. R. van Krimpen-den
 Boesterd, 1936.
 H. A. Stenfort Kroese, 1937.
 H. E. Stenfert Kroese, 1908.
 Prof. Dr. N. J. Krom, 1935.
 Dr. J. E. Kroon, 1915.
 A. J. Kronenberg, 1936.
 Prof. Dr. W. A. Kuenen, 1937
 Mr. C. W. Kuyk, 1936.
 Ir. J. A. van der Laan, 1931.
 Mr. J. C. van Laer,
 Amsterdam, 1933.
 Lakenhal, Commissie van het
 Stedelijk Museum de, 1937.
 C. L. M. Lambrechtsen, 1937.
 D. G. Landman, 1937.
 Mej. N. de Lange, 1935.
 L. C. Baron van Lawick, 1937.
 Dr. C. S. Lechner, 1907.
 D. C. van Leeuwen
 Boomkamp, 1936.
 D. Lefeber, 1937.
 Gemeente-Archief, Leiden,
 1936.
 Is. M. Leman, 1936.

- Mej. M. C. A. J. van Lennep 1936.
 J. J. Roeters van Lennep, 1937
 Mej. Dr. J. H. van Lessen, 1936.
 Ir. P. C. Lindenbergh, 1937.
 J. Lindner, Voorschoten, 1934.
 Mr. J. J. van der Lip,
     Kethel, 1923.
 Mej. C. van Loen, 1937.
 Jhr. R. C. L. de Savornin
     Lohman, 1937.
 J. P. S. Lucardie, 1936.
 R. van Luttervelt, 1936.
 C. D. A. Baron van Lijnden,
     1935.
 J. Ph. Makkink, 1937.
 J. H. A. Manders, 1929.
 Jkvr. E. de Marees van Swin-
     deren, 1937.
 G. van der Mark, 1937.
 P. J. van der Mark, 1937.
 H. M. Markusse, 1933.
 J. K. C. Matthijs, Katwijk 1938
 F. E. Meerburg, Katwijk,
     1938.
 L. van Mens, 1937.
 A. Merens, 1937.
 C. F. van Mervennée, 1936.
 Prof. Mr. E. M. Meyers, 1936.
 Mej. T. T. Meyers, 1936.
 P. J. Michels, 1937.
 Jhr. G. L. W. de Milly, 1937.
 C. A. P. Minderhoud, 1937.
 H. J. H. F. Modderman, 1934.
 Monumentenzorg, Rijksbur.
     v. d., 's-Gravenhage, 1935.
 J. P. Mulder, 1907.
 W. J. Borgerhoff Mulder,
     1935.
 E. Muller, 1937.
 Prof. Dr. J. W. Muller, 1916.
 R. Muller, 1937.
 E. S. A. van Musschenbroek,
     Wassenaar, 1936.
 Mej. M. L. Nederburgh, 1937.
 M. J. Nederlof, 1937.
 J. Neisingh, 1933.
 Prof. Dr. H. M. van Nes,
     1913.
 F. H. Nieuwenhuizen Segaar,
     1932.
 L. E. Nieuwenhuizen Segaar,
     Wassenaar, 1937.
 W. M. E. Noach, 1938.
 Mej. D. ten Noever Bakker,
     1937.
 Noordwijk, Gemeente, 1923.
 Mr. G. H. E. Nord Thomson,
     1927.
 F. A. Nunnik, 1936.

- C. J. M. van Oerle, 1937.
G. F. van Oerle, 1937.
Ir. H. A. van Oerle, 1935.
B. Offringa, Hazerswoude,
1934.
B. C. J. van Ommeren, 1937.
J. W. van Ommering, Koude-
kerk aan den Rijn, 1937.
Prof. Dr. J. H. Oort, 1937.
Mej. G. M. van Oostrom
Meijes, 1938.
Prof. Mr. J. C. van Oven,
1931.
Mevr. de Wed. Mr. Dr.
J. C. Overvoorde-geb.
Gordon, Wassenaar.
J. van Wulfften Palthe, 1937.
C. Pama, Voorburg, 1936.
Jhr. H. F. van Panhuys, 1936.
J. H. Pastoors, 1936.
E. Pelinck, 1932.
L. W. F. H. van Peski, 1937.
S. M. S. Philipse, 1935.
J. J. Planjer, 1937.
G. C. Pluygers, 1936.
Hugo van Poelgeest,
Leiderdorp, 1931.
Mej. W. J. van de Pol, 1937.
Mevr. H. C. van de Poll,
Oegstgeest, 1937.
A. Le Poole, 1936.
Mej. F. A. Le Poole, 1929.
Mevr. O. A. Le Poole-geb. v.
Beek, Oegstgeest, 1911.
G. J. ter Poorten, 's-Gra-
venhage, 1934.
H. J. G. Postel, 1936.
Prof. Mr. N. W. Posthumus,
Amsterdam, 1907.
Mej. A. C. Prins, 1937.
Jhr. J. A. de Ranitz, 1934.
Jhr. C. C. van Rappard, 1936.
E. J. H. Redelmeier, 1937.
Mej. A. G. de Reede, 1936.
M. H. de Reede, 1936.
W. M. C. Regt, Alphen aan
den Rijn, 1907.
G. A. Reimeringer, 1938.
Reuvens, Openb. Leeszaal en
Bibliotheek, 1936.
J. Reynvaan, 1937.
Dr. J. Riemens, 1937.
Mej. N. van Riessen, 1936.
W. P. van Rhijn Jr., 1936.
C. L. H. Rochat, 's-Graven-
hage, 1936.
S. E. Hazelhoff Roelfzema,
1937.
Jhr. C. C. Roëll, 1920.
H. K. Roessingh, 1936.

- E. W. Wichers Rollandet,
Oegstgeest, 1927.
- E. Rollema, Koudekerk aan
den Rijn, 1937.
- P. H. Romeyn, Warmond,
1925.
- Prof. Dr. Ph. S. van Ronkel,
1919.
- W. Roodenburg, 1937.
- E. Roosegaarde Bisschop,
's-Gravenhage, 1936.
- F. G. Rosier, 1936.
- H. J. van Rossum, 1936.
- Mr. N. J. Rowaan, 1937.
- Mr. R. van Royen, 1938.
- R. H. Rutten, 1937.
- Mej. Dr. H. J. A. Ruys, 1937.
- Jhr. J. M. van Rijckevorsel,
1936.
- Mej. W. A. Rijken, 1937.
- Dr. A. A. van Rijnbach, 1936.
- Rijnland, Hoogheemraad-
schap van, 1936.
- Mej. M. F. Salomons, 1936.
- W. Samson, Alphen a. d. Rijn,
1925.
- Mej. H. C. van Santen, 1936.
- Mr. J. R. Schaafsma,
Eindhoven, 1933.
- P. J. van der Scheer, 1937.
- W. M. Scheurleer, 1937.
- H. N. Baron Schimmelpen-
ninck van 'der Oye, Was-
senaar, 1933.
- W. A. A. J. Baron Schimmel-
penninck van der Oye,
Voorschoten, 1918.
- J. F. G. Schlingemann,
's-Gravenhage, 1935.
- Mevr. J. Schots, 1933.
- H. A. Schouten, 1935.
- A. P. Schram de Jong,
Voorschoten, 1923.
- Mej. M. Schramm, 1937.
- Ir. J. Schreuders Jr., 1937.
- F. N. F. van der Schrieck,
1937.
- A. Seret, 1937.
- B. W. N. Servatius, 1936.
- S. H. Sieperda, 1937.
- W. de Sitter, 1936.
- L. A. AE. Sluyterman, 1937.
- L. W. Sluyterman van Loo,
1936.
- H. Baron de Smeth, 1935.
- F. H. Sobels, Oegstgeest,
1937.
- Mr. A. J. Sormani, 1935.
- Mevr. C. J. van Spall-
Ockhorst, 1936.

- A. P. J. Spit, Scheveningen, 1936.
 N. Spijker, 1936.
 H. C. Stam, 1937.
 J. P. Stam, 1937.
 H. van Steennis, 1937.
 B. Stegeman, 1936.
 E. O. Stein, 1937.
 Mr. J. A. van der Stok, 1936.
 Mevr. J. P. L. Stokhuysen-
     de Jong, 1936.
 Jhr. G. J. Stoop, Alphen aan
     den Rijn, 1921.
 A. C. J. Stork, 1934.
 A. Stuurman, Oegstgeest,
     1936.
 W. J. P. Suringar,
     Bilthoven, 1925.
 H. van Swaay, 1937.
 N. J. Swierstra, 1936.
 Jhr. D. A. W. van Tets, 1936.
 C. W. Tieleman, 1937.
 Mevr. M. E. Timmersmans-
     van der Goes, Oegst-
     geest, 1934.
 A. P. Tolk, Alphen aan den
     Rijn, 1937.
 F. A. des Tombe, 1936.
 A. M. Touw, Gorssel (G.)
     1936.
- Dr. J. F. Touw, 1938.
 Mr. F. J. J. Trapman, 1937.
 A. D. Vas Nunes, 1936.
 H. P. Veldhuyzen, 1925.
 P. A. W. M. Verbeek, 1936.
 L. Verkoren, 1936.
 P. Ver Loren van Themaat,
     1935.
 J. Th. Vermeulen, 1937.
 Mevr. Dr. P. Vermeulen,
     Oegstgeest, 1927.
 Mej. I. M. Versluys, 1936.
 Mej. A. J. Versprille, 1929.
 Virtus Concordia Fides, 1934.
 R. Visser, 1937.
 H. Vles, 1936.
 Mej. M. van de Vlucht, 1937.
 Mevr. Mr. W. v. d. Vlucht-
     Rauwenhoff, 1907.
 Prof. Dr. J. Ph. Vogel, 1915.
 E. Th. M. Baron van Voorst
     tot Voorst, 1935.
 Mr. M. B. Vos, 1937.
 A. M. de Vries, 's-Graven-
     hage, 1936.
 Mej. F. W. J. de Vries, 1936.
 Prof. Dr. J. de Vries, 1931.
 Mevr. S. C. de Vries-de Vries,
     Oegstgeest, 1938.
 A. A. Vriesendorp, 1936.

Vereen. voor Vrouwelijke Studenten, 1936.	N. van Wingen, Warmond, 1937.
Mej. C. Vygh, 's-Gravenhage, 1937.	P. A. Wisse, 1937.
H. van de Waai, 1935.	Mr. G. H. Wissenburgh, 1938.
J. N. Wassenaar, 1936.	N. J. Woensdrecht, 1934.
G. H. Wegerif, 1936.	Tj. A. Wouters, 1936.
F. A. Wempe Jr., 1936.	H. P. H. Würtz, 1937.
Mr. H. I. J. van Wensen, 1937.	Prof. Dr. N. van Wijk, 1936.
Mej. A. M. Weydung, 1920.	W. F. Verhey van Wijk, 1913.
G. P. E. Weijer, 1936.	Mr. L. J. F. Wysenbeek, Schiebroek, 1935.
L. Wichers, 1937.	J. H. Wijsman, 1936.
Jhr. P. H. J. Wichers, 1935.	J. van der Zanden, 1935.
R. de Wilde F.Gzn., 1920.	W. Zondervan, 1937.
J. P. W. Willeumier, 1936.	C. J. Zilverschoon, 1937.
	Mej. J. M. J. Zwarts, 1936.

KORTE KRONIEK
VAN
LEIDEN EN RIJNLAND.

KORTE KRONIEK.

1937.

- 4 Jan. Juliana-eik door den burgemeester in den Leidschen Hout geplant.
- 7 „ Prof. Dr. J. Huizinga treedt op als getuige bij het **huwelijk** van Prinses Juliana met Prins Bernhard.
- 12 „ Gouden jubileum van de Nieuwe Ned. Herv. Kerk te Katwijk a. Zee.
- 16 „ Mej. A. E. Grol overleden.
- 17 „ Ds. Ph. Peter, predikant te Rijnsburg, op 53-jarigen leeftijd overleden.
- 19 „ Benoemd tot notaris in de plaats van den heer A. J. C. van der Heiden, de heer C. J. F. Dolk, notaris te Berlicum.
- De heer J. M. Vos, secretaris der **Vereeniging**, afd. Leiden, „Tot Steun” op **74**-jarigen leeftijd overleden.
- 26 „ De heer Aug. L. Reimeringer, oud Wethouder, te Wassenaar overleden.
- 2 Febr. Afscheid van Ds. W. **Bouwman** als predikant van de Geref. Kerk.
- 3 Febr. Het huis Rapenburg 61, eertijds bewoond door wijlen Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje, aangekocht als zetel van het Oostersch Instituut door het Universiteitsfonds.

- 6 Febr. De heer W. G. Weijers, inspecteur van politie 1e klasse, chef der recherche, benoemd tot hoofdinspecteur als opvolger van den heer A. P. A. Eskens.
- 8 „ 362ste Dies Natalis der Leidsche Universiteit. Rede van den rector-magnificus Prof. Dr. J. van der Hoeve.
Prof. Dr. S. G. de Vries overleden.
- 12 „ Herdenking in de Leidsche Universiteit van den 300sten geboortedag van den beroemden natuurkundige Jan Swammerdam door Dr. A. Schierbeek, te 's-Gravenhage.
- 15 „ De oude waterpomp te Zevenhoven maakt plaats voor waterleiding.
- 16 „ Prof. Dr. Albert Verwey te Amsterdam gehuldigd voor zijn uitgave: Vondel in één deel.
- 25 „ Prof. Dr. J. Ph. Vogel benoemd tot eerlid van de Royal Asiatic Society te Londen.
- 27 „ Prof. Dr. J. Huizinga ontvangt het eere-doctoraat in de faculteit der Letteren en Wijsbegeerte van de Universiteit te Oxford.
- 4 Mrt. Dr. H. J. M. Boonacker, 50 jaar geleden, tot arts bevorderd.
- 8 „ De heer J. Smit te Alphen herdenkt zijn 50-jarigen dienst bij de N.V. voorheen Firma Van Rijn en Kloot, **aldaar**.

- 8 **Mrt.** Prof. Dr. Albert Verwey overleden.
- 9 „ De heer L. W. Tappenbeck, stichter en oud-Directeur van het hotel „Huis ter Duin” te Noordwijk, overleden te Ukkel, België.
- 11 „ De bestrijding van de rattenplaag te Warmond, inzonderheid op en om de Kaag, onder leiding van den Prov. Waterstaat, op groote schaal begonnen.
- 12 „ Inaugurele rede van Prof. Dr. C. W. Lunsingh Scheurleer als bijzonder hoogleeraar in de Grieksche **archaeologie**.
- 15 „ De Bankassociatie gaat op in de Incassobank.
Gouden jubileum van den heer C. J. v. d. Maal als meesterknecht bij de Fa. Oosthoek en Zn. te Alphen.
- 16 „ De beide potvisschen, aangespoeld bij Terneuzen en Breskens, geplaatst in het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden.
Ingebruikneming van de Regentenkamer van het Brouckhovenhof tot bestuurskamer der Vereeniging Oud-Leiden.
- 20 „ Door het Leidsche Universiteitsfonds is opgericht een stichting tot bevordering der universitaire opleiding van **candidaat-notarissen** en belastingambtenaren.
De heer A. H. J. Lohman tot notaris benoemd ter standplaats Oude Wetering.

- 22 Mrt. Gouden jubileum van den heer J. P. de Groot als letterzetter bij de fa. N. **Samsom** te Alphen.
 Dr. M. Key **geïnstalleerd** als Lid van den Gemeenteraad.
 Overlijden van den heer G. F. **Hemerik**, bekend bloemkweker, 82 jaar oud.
- 25 „ Oprichting te Leiden van een afdeling van de Ned. Ver. voor Luchtbescherming.
- 28 „ De heer H. J. van der Reep 50 j. in dienst bij de N.V. H. de Graaf en Zonen te Lisse.
- 31 „ **90e** verjaardag van oud-notaris J. A. van Hamel.
- 5 April Prof. Dr. W. Brede Kristensen treedt af als hoogleeraar in de geschiedenis van de godsdiensten en de phaenomenologie van den godsdienst.
- 6 „ Overlijden van den heer A. W. Frentzen.
- 8 „ Oprichting van de Centrale Werplaats voor jeugdige werklozen.
- 12 „ Installatie van het comité voor de aanbieding van een Carillon voor het nieuwe Stadhuis door de Leidsche burgerij.
- 13 „ 350-jarig bestaan van den Hortus Botanicus.
- 15 „ Opening van het nieuwe Raadhuis te **Nieuwveen**.
- 16 „ **Officieele** opening van het Arboretum te Boskoop.

- 17 April Gouden ambts-jubileum van Ds. C. **Hartwigsen**, Hervormd predikant te Leiden.
- 18 „ Blijde inkomst van Pastoor W. P. **Warmenhoven** te Voorhout.
- Bevestiging en intrede van Ds. G. Ph. **Scheers**, als predikant der Hervormde Gemeente te Alphen.
- 26 „ Installatie van het comité voor de „**Meer Werk-Actie**”.
- 1 Mei De heer N. C. F. van Ginkel benoemd tot officier in de orde van Oranje Nassau.
- Gouden jubileum van den heer W. C. van Geen als smid bij den heer F. H. **Jüngeling** te Bodegraven.
- 4 „ Begrafenis van den heer L. L. Onderwater, te Lisse, overleden 30 April.
- 7 „ Zestig-jarig jubileum van den heer C. **Spaargaren**, bij de firma Gebr. Blokhuis te Lisse.
- 8 „ Openstelling van het rijwielpad door de duinen van Rijksdorp naar den **Wasse-naarschen Slag**.
- Begrafenis van den heer A. Pannevis scheepsbouwer te Alphen.
- 9 „ intrede van den heer C. A. van Harte, cand. tot den H.D., als predikant der Ned. Hervormde Gemeente te Zevenhoven.
- 10 „ Plechtige inwijding van het vernieuwde orgel in het Groene Kerkje te Oegstgeest.

- 10 Mei   Het François Houttijnhofje aan de Hooigracht bestaat 200 jaar.
- 12 „   Overlijden van den heer H. **Cornet** Sr.
- 14 „   Toegelaten als privaat-docent in de faculteit der rechtgeleerdheid a. d. Rijksuniversiteit alhier om onderwijs te geven in het notariaat, de heer J. C. H. Melis, candidaat-notaris te Breda.
- 15 „   9 conductrices bij de N.Z.H.T.M. aangenomen.
- 19 „   Overste H. D. Buurman als commandant van het 4de R.I. geïnstalleerd.
- Feestelijke ontvangst van den Burgemeester van Lisse, S. F. A. C. M. baron van Wijnbergen en zijne echtgenoot geb. Jonkvrouwe J. C. P. Miechiels van **Kessenich** bij hun vestiging in die Gemeente.
- 25 „   Gouden doctoraat van Prof. Dr. L. Knappert.
- 26 „   Overdracht te Koudekerk van den kerktoeren, tot nog toe gemeenschappelijk bezit, aan de kerkvoogdij der Ned. Herv. Kerk.
- 29 „   Te Alphen wordt het Boschpark officieel geopend.
- 29 „   Dr. Th. W. van Lidth de **Jeude** overleden.
- 4 Juni   Te Alphen wordt een begin gemaakt met de afbraak der spoorlijn **Alphen**—Haarlemmermeer.

- 5 Juni   Het Oostersch Instituut alhier heeft van den heer Said Ruete te Londen ten geschenke ontvangen zijne bibliotheek, betrekking hebbende op Zanzibar en Oman als blijvende herinnering aan zijne moeder, dochter van den vorst van Zanzibar en als hulde aan de nagedachtenis van Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje.
- 11 „   De verbouwing der Universiteit is opgedragen aan L. van der Hoek en Zonen's Aannemersbedrijf te Brielle voor f 88000.—.
- 12 „   ingebruikneming van de gerestaureerde consistoriekamer der Pieterskerk en van de brandvrije archiefluis.
- 14 „   Dr. J. J. Andreae, oud-directeur der Gem. H.B.S. alhier, op 88 jarigen leeftijd te Haarlem overleden.
- 15 „   De 122ste Waalsche reunie wordt te Leiden gehouden.
- 16 „   De Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde houdt haar jaarvergadering alhier.
- 17 „   Overlijden van den Heer W. de Rooy, Oud-Commies ter Gem. Secretarie.
- 18 „   Het Huis ter Duin te Noordwijk aan Zee bestaat 50 jaar.
De Politie-brandweer wordt officieel in dienst gesteld.
- 19 „   Onthulling van een gedenkteeken voor H.M. de Koningin-Moeder, te Wassenaar.

- 20 **juni** Bevestiging en intrede van Ds. N. Warner, als predikant te Ter Aar.
- 22 „ Installatie van Jhr. Dr. O. F. A. H. van **Nispen** tot Pannerden tot burgemeester van Hillegom.
Ds. H. Thomas, predikant der Geref. Kerk, overleden.
- 26 „ Dr. W. H. Rassers met ingang van 1 Juli bevorderd tot directeur van het **Rijks-**Museum van Volkenkunde.
- 27 „ A. Eradus, oud oberkellner van de **Stads-**gehoorzaal, overleden.
- 28 „ Overleden te Katwijk aan Zee de heer Dirk Parlevliet, **reeder** en handelaar.
- 30 „ In Sassenheim wordt de 6000ste inwoner geboren.
- 1 Juli In de Pieterskerk wordt een **Gemeente-**avond gehouden ten einde meerdere bekendheid te geven aan den nood der Ned. Herv. Gemeente.
- 3 „ Overlijden van Prof. Dr. P. N. van Kampen, oud-hoogleraar in de dierkunde.
Te Voorschoten wordt het Wilhelminapark plechtig geopend.
- 6 „ Eerste steenlegging door den burgemeester van Zevenhoven van den toren aan de Ned. Herv. Kerk.
- 7 „ 50-jarig jubileum van Jan van Kan, te Noordwijk, bij de Noord- en **Zuid-Holland-**sche Reddings Maatschappij.

- 10 Juli In het gebouw van het Kon. Militair Invalidenhuis wordt de N.V. Internationale Handel Mij „Imenexco” gevestigd.
- 15 „ Het buitengoed „Groot Haesebroek”, te te Wassenaar, wordt aangekocht door den heer D. Wolf, directeur van het Bevrachtingskantoor te Rotterdam.
- 17 „ Prof. Dr. J. A. J. Barge wordt tot eerste Kamerlid benoemd.
- Overlijden van den Heer T. F. Vlieland, gedurende 55 jaar bestuurslid van deafde. Oegstgeest en omstreken van de Alg. Ver. voor Bloembollen Cultuur.
- 18 „ Het nieuwe orgel in de Ned. Herv. Kerk te Koudekerk in gebruik genomen.
- Overlijden van den heer O. C. van Hemessen, oud-veldwachter te Woubrugge en oudheidkundige.
- 15 Aug. Nieuw orgel in de Ned. Herv. Kerk in de Kaag ingewijd.
- 18 „ De heer H. W. Riibenkamp, kerkmeester v. d. Parochie v. d. H. Willebrordus en oud-wethouder te Oegstgeest, overleden.
- 20 „ Mevrouw A. M. Ritschie-Kruimel te Hillegom viert haar 100sten verjaardag.
- 21 „ De vernieuwde Rijnbrug te Leiden voor het verkeer opengesteld.

22 Aug. Overlijden van Dr. H. G. A. Obreen, **mede-**
oprichter en eerste secretaris van **Oud-**
Leiden, te Diest, **België**.

De ruim 200 jaar oude Luizenmarkt-molen
(wip-watermolen) bij **Voorhout** gesloopt.

30 „ Bij Kon. Besluit zijn benoemd tot ridder
in de Orde van Oranje-Nassau: Pastoor
Th. M. **Beukers**, voorzitter van het ge-
sticht de Voorzienigheid, alhier; tot offi-
cier in de Orde van Oranje Nassau: Mr.
Dr. C. E. van Stryen, gemeente-secretaris
en A. W. Kamp, inspecteur der directe
belastingen ; tot ridder in de Orde van
den Nederlandschen Leeuw: Prof. Mr.
A. S. de **Blécourt**, hoogleeraar aan de
Rijks-Universiteit.

31 „ De nieuwe **Haagbrug** over het Rijn- en
Schiekanaal voor het voetgangersverkeer
opengesteld.

Afscheid van den Heer A. **Verheul** als
Burgemeester van Benthuisen.

3 Sept. Prof. Mr. R. Kranenburg tot eere-doctor
van de Universiteit te Gent benoemd.

7 „ Het nieuwe orgel in de Ned. Herv. Kerk
te Oude Wetering ingewijd.

11 „ De heer P. Stapel, Oud-Commissaris van
Politie, op 66-jarigen leeftijd te Oegstgeest
overleden.

- 16 Sept. De heer J. L. H. van **Haselen** neemt afscheid als Directeur der Chr. H.B.S. te Alphen.
Installatie van den nieuwen directeur A. J. Scherpbier.
- 17 „ De Statenvertaling in de Pieterskerk herdacht.
- 20 „ **Rectoraats** overdracht door Prof. Dr. J. van der Hoeve aan Prof. Dr. J. A. J. **Barge**.
- 23 „ Op initiatief van de Ver. Oud-Leiden wordt een commissie **geïnstalleerd** tot het herstel van het Gravensteen.
- 27 „ De heer D. Westettdorff, onderwijzer aan de Eerste Leidsche **Schoolvereeniging** en voorganger van de Apostolische Gemeente, alhier, overleden.
- 29 „ Plechtige inwijding van de gerestaureerde Ned. Herv. Kerk te Koudekerk.
- 2 Oct. Herdenking van Leidens Ontzet; optocht „**Grieksche Mythen en Sagen**”.
- 3 „ Afscheid van pastoor G. A. Smit van de Oud-Katholieke Gemeente, alhier, in verband met zijn benoeming te Amersfoort.
- 9 „ Belangrijke schenking bestaande uit handschriften en brieven door de Weduwe van Prof. Dr. S. G. de Vries aan de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde.

- 9 Oct.** De nieuwe brug over het Aarkanaal aan de Gouwsluis te Alphen voor het verkeer open gesteld.
- 10 „** Intrede van pastoor W. Gol, benoemd bij de Oud-Katholieke Gemeente alhier.
- 14 „** Afscheid van den heer J. Baak Jzn. als inspecteur bij het L.O.
- 15 „** De heer W. H. v. d. Kaay 50 jaar bediende op de **Societeit** Amicitia.
- 20 „** Prof. Dr. L. Knappert treedt af als voorzitter van Oud-Leiden en als voorzitter van de commissie voor redactie van het jaarboekje.
- 21 „** Dr. W. J. Lütjeherms, hoofdassistent aan het Rijksherbarium, benoemd tot **hoogleeraar** in de plantkunde te Bloemfontein.
- 28 „** Opening van het strafrechtelijk seminarium door Prof. Mr. J. van Bemmelen, gesticht door Mr. H. A. E. Modderman.
- 29 „** Herdenking van het 300-jarig klinisch onderwijs te Leiden in de aula van het **Boerhaave** kwartier met een rede van den Rector magn. Prof. Dr. J. A. **J. Barge** en bezoek aan het Caeciliagasthuis met de Boerhaave zalen.
- 31 „** Overleden Ds. C. Hartwigsen, emeritus predikant van de Ned. Herv. Kerk, oud 73 jaar.
- 1 Nov.** Gouden jubileum van den heer M. de Grauw te Alphen als typograaf bij de firma **Samsom** aldaar.

- 1 Nov. Overleden in het rusthuis aan de Hooigracht
Mevr. M. van der Hoeven geb. Fraai,
oud 79 jaar, die meer dan 50 jaar het
beroep van verloskundige te Leiden uit-
oefende.
- 4 „ Opening van de Leidsche overdekte zwem-
inrichting aan de Haarlemmerstraat.
Vondelherdenking door opvoering in de
Schouwburg van Adam in ballingschap.
Oud-Notaris J. A. van Hamel te 's-**Graven-**
hage overleden.
- 5 „ Bezoek van Minister Romme aan Leiden
ter bezichtiging van Woningbouw door
jeugdige werklozen.
35-jarig bestaan der Vereeniging **Oud-**
Leiden.
- 10 „ Aan Prof. van Wijk den gouden lauwertak
als eereteeken der Poolsche Academie
verleend.
- 12 „ Eerste steenlegging van door jeugdige **werk-**
lozen te bouwen woningen aan de
Dozystraat.
- 19 „ Inaugureele rede van Prof. Dr. M. David als
bijzonder hoogleeraar in de Babylonische,
Assyrische en Israëlietische rechtsge-
schiedenis.
De afbouw van het Stadhuis aanbesteed.
Gouden jubileum van den heer Cadée te
Alphen in dienst van de Martha Stichting.

- 19 Nov. Prof. Dr. W. H. **Keesom** herdenkt in zijn college den **100en** geboortedag van Prof. van der Waals Sr. te Leiden op **23 Nov.** 1837.
- 20 „ De Mnemosyne-dag 1937 in het groot auditorium der Universiteit gehouden.
- 22 „ Benoemd tot directeur van de Lakenhal met ingang 1 jan. 1938 de heer E. Pelinck, te Amsterdam, nadat aan den heer A. Coert als zoodanig eervol ontslag was verleend.
- 28 „ Bevestiging en intrede van Ds. K. H. Kroon te Noordwijk aan Zee en Leiden.
- 29 „ In den ouderdom van 60 jaar overleden de heer W. Wiethoff, Voorzitter van het college van diakenen der Nederd. Herv. Gemeente te Leiden.
- 30 „ **Officieele** opening van het Rijksmuseum van Volkenkunde in tegenwoordigheid van den minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.
- 3 Dec. **Inaugureele** rede van Prof. Dr. H. Kraemer als hoogleeraar in de algemeene geschiedenis en de **phaenomenologie** van den godsdienst.
- 8 „ Prof. Dr. K. Martin hield voor 60 jaar zijn intrede als hoogleeraar in de seologie en mineralogie.

- 8 Dec. Met ingang van 1 Mrt 1938 benoemd tot
Inspecteur van het Lager Onderwijs, de
heer **B. v. Julsingha** thans te Heerenveen.
- 9 „ Gouden jubileum van de drukkerij Batteljee
en Terpstra aan den Ouden Rijn.
- 13 „ Aan den heer Dr. Mr. J. W. Verburgt met
ingang van 1 Jan. 1938 eervol ontslag
verleend als Gemeente-archivaris.
- 15 „ Overleden te **Gorssel** Dr. D. A. H. van Eck
oud conrector van het Gymnasium.
- 21 „ Overleden te Wassenaar Jhr. Mr. Dr. N.C.
de Gijselaar, oud-burgemeester en oud-
president-curator der Universiteit.
- 24 „ Overleden Dr. A. Beets oud-hoofdredacteur
van het Woordenboek der Nederl. Taal.
- 26 „ Afscheid Ds. C. de Meijere als Evangelisch
Lutersch predikant te Leiden.
- 29 „ Overleden te Noordwijk a. Zee Jan van Kan,
bekend „**Menschenredder**”.
- 30 „ Afscheid van den heer A. Coert als directeur
van de Lakenhal.
-

IN MEMORIAM

ANNA ELISABETH GROLL.

1856-1937.

Werd 14 September 1856 te Batavia geboren, waar haar vader (oud-zeeofficier) ingenieur der Gouvernements Telegrafen was. Deze keerde in 1859 met zijn gezin weer naar het vaderland terug en zoo kwam ook zijn dochter Anna Groll in 1866 in Leiden, toen haar ouders zich daar metterwoon vestigden.

Haar vader was toen lid van den Raad van Beheer der Ned. Ind. Spoorweg Maatschappij.

Zijn dochter Anna vond, zooals toen veel gebruikelijk voor meisjes uit 'haar kring, haar opleiding op de kostschool. De inrichtingen voor middelbaar en hooger onderwijs, waren in dien tijd alleen maar voor jongens en niet voor (meisjes. Men beschouwde het huishouden en het huwelijk de aangewezen, zoo niet de uitsluitende 'bestemming van de jonge vrouw en ook het onderricht op de meisjes-kostscholen bepaalde zich hoofdzakelijk tot hetgeen de aanstaande huisvrouw het meeste van nut kon zijn in het leven.

Daardoor was het voor Anna Groll ook stellig niet het meest gezochte onderwijs, want voor het huishouden voelde zij, na het verlaten der school, niet heel veel en misschien voor het huwelijk nog minder; aanzoecken daartoe, werden althans steeds energiek afgewezen.

Maar een meisje, **dat** het pad, zooals de traditie dat nu eenmaal had aangewezen, niet wenschte te volgen, maakte het zich — in dien tijd vooral — niet gemakkelijk, om een weg **door** het **leven** te vinden, **die** **tenslotte** tot bevrediging of beter nog tot voldoening leidde, hetgeen ieder mensoh toch altijd van het leven zal blijven verlangen en zeker een zoo energieke en begaafde natuur als Anna Groll.

Haar vader heeft de geestes gesteldheid van zijn dochter blijkbaar heel goed [begrepen; hij voelde blijkbaar **dat** zij ernstig werk verlangde en dat zij ook in staat was het te presteeren. Zelf bracht de **aard** van zijn werkkring **hem** 'geregeld in contact met allerlei **autoriteiten** en **financieele** instellingen, wat talrijke conferenties noodig maakte. Daarin betrok hij toen zijn 'dochter, om gaandeweg zooveel mogelijk aan haar over te laten, toen hem bleek, dat zij voor deze **werkzaamheden** volkomen berekend was en het werk haar voldoening gaf.

Maar met **den** dood van haar vader in 1885 verviel dat werk. Zij zocht toen verstrooiing in reizen; maakte zelfs een reis naar Ned. Indië; maar tenslotte werd toch de drang naar **gezetten** **arbeid** te sterk, wat haar **deed** besluiten voor boekhouden en handelswetenschap te gaan studeeren en zoo legde zij, na **den** **daarvoor** gestelden tijd, met uitstekend gevolg te Amsterdam de examens af van het Ned. Instituut voor accountants.

Zij werd penningmeesteresse van het genootschap Mathesis, waarvan prof. van **Bemmelen** toen de voorzitter was en welk penningmeesterschap zij 16 jaar

lang heeft waargenomen. Dat was ook de tijd dat zij in aanraking kwam met Dr. Murk Jansen, den later zoo bekenden orthopaedist, wiens administratie zij verzorgde om zich later ook te belasten met de vertaling van zijn wetenschappelijke publicaties. Hierdoor groeide als van zelf haar belangstelling voor de onthopaedie en voor het werk van Dr. Jansen en tenslotte rijpte, als vrucht van de samenwerking dezer beide begaafde en ondernemende menschen, het plan om iets tot stand te 'brengen, dat van blijvend nut zou kunnen zijn voor de misvormden. Zoo werd in 1919 door hen de vereeniging voor misvormden opgericht, waarvan Dr. Murk Jansen voorzitter en zij secretaresse-penningmeesteresse werd. Van haar hand verscheen toen ook een artikel in het tijdschrift voor Armwezen, maatschappelijke hulp en kinderbescherming, getiteld: „Gegevens betreffende het aantal misvormden in Nederland”, welk artikel een treffend beeld gaf van het ontstellend aantal 'misvormden in Nederland en waarin verwerkt waren de gegevens uit niet minder dan 44822 kaarten der volkstelling op 31 Dec. 1920. De stichting van de vereeniging voor misvormden was echter geen einddoel, doch eerder een middel om te geraken tot den bouw van een kliniek voor orthopaedie, wat na het overwinnen van groote moeilijkheden en veel tegenwerking, ten slotte gelukte. Als erkenning van haar aandeel in het slagen, draagt de kliniek haar naam. Op 26 Juli 1928 legde zij den eersten steen en op 11 November het jaar daarop, vond de opening plaats.

Op 14 September 1936 ter gelegenheid van haar 80sten verjaardag werden haar verdiensten ook door de regeering erkend en overhandigde de burgemeester haar het ridderkruis der Oranje-Nassau-orde.

Op 20 Januari 1937 werd zij aan de Groenesteeg onder groote belangstelling ter aarde #besteld.

Met haar 'daalde ten grave een vrouw met bijzondere gaven, die door haar werken velen aan zich heeft verplicht. Tijdens het leven van Dr. Murk Jansen en ook daarna verzorgde zij de administratie der kliniek en het huishoudelijke deel en zij deed het met een zorg en een stiptheid, die de bewondering afdwong van allen die haar van nabij gadesloegen.

De kliniek draagt haar naam en daar binnen hangt, door kunstenaarshand geschilderd, 'haar goed gelijkend portret; beide zullen zij, naar wij hopen, de herinnering aan Anna Groll, nog lang bewaren. Wel heel vergankelijk, doch van vorm en kleur treffender nog, prijkt ook haar beeld in de harten van hen die haar van nabij hebben gekend.

A. G. BOSMAN.

A. L. REIMERINGER

1860-1937

In het afgelopen jaar heeft de burgerij te betreuren het overlijden van den heer August Leonard Reimeringer op 26 Januari 1937 te Wassenaar, tot voor weinige jaren nog ingezetene van onze gemeente.

De heer Reimeringer was te Leiden geboren op 12 November 1860 en na zijne opleiding te hebben genomen aan de Handelsschool te Amsterdam, werd hij in 1880 geplaatst op het kantoor van zijn vader den heer George Anthony Reimeringer, dat te Leiden was gevestigd onder de firma A. L. Reimeringer & Zonen, Commissionairs in Effecten en Assurantiën, welke was opgericht op 1 Januari 1838 en steeds van vader op zoon werd beheerd.

De heer A. L. Reimeringer werd' in 1891 als lid van de firma opgenomen en 'dreef de zaken na overlijden van zijn vader eerst alleen, totdat in September 1919 diens zoon als firmant in de zaken der Vennootschap werd opgenomen.

Het kantoor der firma werd in 1893 overgebracht naar het huis Rapenburg 106, welk pand in 1903 nog werd uitgebreid door aankoop van het huis Rapenburg 108.

De zaken werden door de beide heeren Reimeringer (vader en zoon) gedurende ruim dertien jaren

voortgezet, zulks tot groote tevredenheid van de vele cliënten, die aan het kantoor waren verbonden en van wie de firmanten het volle vertrouwen genoten. In Januari 1932 besloot de firma hare zaken te liquideeren, welke firma met den aanvang van dit jaar, juist een eeuw zou hebben bestaan.

De heer A. L. Reimeringer bracht zijn vijf laatste levensjaren door te Wassenaar, achtereenvolgens in Johanna Hoeve en het Wavopark.

Doch niet slechts aan de zaken der firma wijdde de overledene zijn volle aandacht, ook daar waar men zijn hulp of steun vroeg, was hij daartoe altijd bereid.

Duidelijk wordt dit aangetoond door een opgaaf van diverse betrekkingen door den overledene bekleed.

In de jaren 1905 tot 1919 werd hij geroepen om zitting te nemen in den Raad dezer gemeente, waar hij candidaat was gesteld door de liberale staatspartij de Vrijheidsbond. In September 1923 keerde hij in den Raad terug en werd toen als wethouder gekozen, welke functie hij tot 1931 bekleedde, toen hij geen candidatuur voor het raadslidmaatschap meer wenschte te aanvaarden.

Als wethouder was hem opgedragen de behandeling der zaken betreffende den burgerlijken stand, het toezicht op de gestichten en diverse andere gemeentelijke instellingen, terwijl bij afwezigheid van den Burgemeester hij als diens plaatsvervanger optrad.

De overledene was voorts lid en voorzitter van de Vereniging voor den effectenhandel alhier; adviseur

bij het N.V. Landbouw Crediet; gedurende 40 jaar regent van 'het Evangelisch Luthersche Wees- en Oudemannenhuus, diaken van de Luthersche Kerk, Commissaris en gedurende eenige jaren Voorzitter van de Leidsche Spaarbank, van 1880 af penningmeester van het bestuur van de Leidsche Bouwvereeniging, Voorzitter van de Commissie van Toezicht op het Middelbaar onderwijs, eenige jaren Voorzitter van de Societeit Amicitia, gedurende tal van jaren Voorzitter van de Loge La Vertu, bestuurslid van de Vereeniging Oud-Leiden, en jarenlang penningmeester van de Vereeniging tot bestrijding der T.B.C.

De overledene werd voor tal van functiën aangezocht om zijn hulp en steun te verleen, waar toe hij zich ten allen tijde bereid verklaarde, voor de gemeente Leiden was hij een verdienstelijk burger, bij een ieder gezien, dat hij in vrede ruste!

L.B. 15 Januari 1938.

A. D. V.

Prof. Dr. S. G. DE VRIES

1861-1937

Scato Gocko de Vries werd den 16den Juni 1861 te Leiden geboren. Hij ging op de lagere school van Japikse aan de Aalmarkt, op het oude gymnasium aan de Lokhorststraat onder rector Suringar; hij studeerde aan de Leidsche Universiteit, waar hij 10 October 1885 promoveerde tot doctor in de klassieke letteren. Hij heeft zijn geheele leven in Leiden gewoond, hij is te Leiden overleden op 8 Februari 1937. Hij werd geboren in het huis Rapenburg no. 70, naast de bibliotheek, dat bij de laatste uitbreiding van de bibliotheek is afgebroken; hij is gestorven in het huis Rapenburg no. 38, waar hij de laatste 15 jaar gewoond heeft.

Hij heeft, als zijn vader Prof. M. de Vries, geleefd voor de Leidsche Universiteit, als student, als conservator der handschriften, later Directeur der Universiteits-Bibliotheek, later tevens als buitengewoon hoogleeraar in de Handschriftenkunde.

Van zijn prille jeugd kende hij het leven aan de Universiteit. In het huis van zijn ouders ontmoette hij Fruin, Cobet, Buys, Schalten, Kuenen en Acquoy; Lorentz, Kamerlingh Onnes, Snouck Hurgronje, waren zijn tijdgenooten. Hoe interessant kon hij over deze grooten vertellen.

Opgegroeid in een sfeer van verfijnde humanisti-

sche beschaving, begaafd met een fijnen, schranderen geest, heeft ook hij veel bijgedragen om de roem van de Universiteit te verhoogen (zie het levensbericht in het Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde 1936-1937 van de hand van zijn vriend Dr. D. C. Wesseling).

Maar hij was geen geleerde, die buiten het gewone leven stond. Hij sloot zich niet op in de Bibliotheek. Er stak in hem ook een zakenman, met zeer nuchteren kijk op menschen, welke eigenschap hem ook als bibliothecaris goed te stade kwam. Maar daarbij onkreukbaar eerlijk, pijnlijk correct om zelfs den schijn van het zoeken van eigen voordeel te vermijden.

Echt Leidcch burger, medelevend in alles wat de stad aanging, met de burgerij in haar zaken en in haar genoegens.

Meer dan veertig jaar was hij lid van de Sociëteit Amicitia, hij kende alle notabele Leidenaren. Hij was curator (1897—1919), later President-curator (1914-1919) van het Gymnasium.

Van 1903 tot 1927 was hij Commissaris van de Leidsche Broodfabriek, toen een typisch Leidsche instelling tusschen 1860 en 1870 door eenige Leidsche notabelen opgericht om aan de bevolking goed en goedkoop brood te leveren. Hij was van 1915 tot 1933 commissaris van de Koninklijke Nederlandsche Grofsmederij; en het is wonderlijk, hoe deze geleerde om zijn zakelijkheid gewaardeerd werd.

De laatste jaren van zijn leven was hij door een jichtlijden vrijwel onafgebroken aan zijn kamer gebonden. Een enkele maal kwam hij uit, meestal naar

den Hortus, en een zomermaand naar Baarn, een moeilijke tocht per auto, maar dan niet over de autobanen via Amsterdam, maar over Utrecht, zoodat hij genieten kon van het heerlijke Hollandsche landschap langs den Rijn. Hij was een Groningsche Hollander, die de schoonheden van zijn eigen land wist te genieten en te waardeeren.

Hoe zwaar moet het den levendigen man gevallen zijn, jarenlang gebrekkig, verpleegd te worden, ook al geschiedde dit met groote liefde en eidelooze opgewektheid. Hij heeft ook daardoor deze beproeving lijdzaam weten te dragen. Hoe opgewekt wist hij zijn bezoekers te ontvangen, en te vertellen van zijn afwisselend leven, van zijn studie in Duitschland, van zijn reizen in Italië, zijn verblijf in Oxford, zijn werk in de Bibliotheek, over menschen en toestanden aan de Universiteit. Zijn zeldzaam goed geheugen had zooveel vastgehouden, en het merkwaardige was, dat hij nooit in herhaling verviel en zichzelf steeds op den achtergrond hield. Hoe genoeglijk kon hij verhalen over zijn jeugd in Leiden, over zijn vader, met wien hij Latijn sprak; over zijn rector, over zijn vele goede vrienden, over oude Leidsche toestanden. Uit alles sprak zijn liefde voor Leiden en haar Universiteit.

En door de bezoekers en door zijn vrouw, die hem altijd opgewekt verzorgde, bleef hij van vele dingen op de hoogte en zoo was zijn leven, ofschoon uiterlijk beperkt tot zijn kamer, ruim gebleven in uitzicht.

Een uitnemend Leidenaar is op den verjaardag van *zijn* Universiteit heengegaan; den 1 den Januari

is hij op Rhijnhof ter ruste gelegd in tegenwoordigheid van zijn vrouw en kinderen en talloze goede vrienden; zijn **jeugdvriend**, Prof. Knappert, sprak een woord **van** waardeering en dank, en bad **het** „Onze Vader”.

P. E. B.

ALBERT VERWEY

Amsterdam 15 Mei 1865 — Noordwijk aan Zee

8 Maart 1937

Een rijk en gelukkig leven is met Verwey's dood afgesloten. Rijk om de schatten van wijsheid en inzicht, die hij in zijn geest vergaarde, rijk **bovenal**, omdat hij daaruit met volle handen anderen deelen liet. En ook gelukkig, omdat hij zijn leven kon inrichten naar eigen wil en wensch, ver van het jachtend gedraaf der moderne wereld, **alleen** met wie hem dierbaar waren, zijn gezin, zijn vrienden, zijn boeken. Verwey was zich als kunstenaar zijn hooge roeping in het maatschappelijk leven te zeer bewust, was ook te zeer een geest, die tot getuigen en **handelen** gedreven werd, dan dat hij zich in zelf gekozen kring zou hebben teruggetrokken. Verzamelde hij een groep getrouwen om zich heen, het was om sterker te staan in den strijd, niet om lustiger te leven in rust. De vergelijking met Stefan George dringt zich op, beiden **bezield** met **denzelfde** harts-toothelijken **eerbied** voor de kunst, wier dienaar zij waren, maar **beiden** toch ook zeer verschillend in de houding, die zij voor hun werkzaamheid kozen: de Duitsche dichter hooghartig en exclusief, met een zweem van **bizarrerie** en een vleug van mysticisme, de Hollander nuchter en eerlijk, trouwhartig en warm.

Zoolang zij in ons midden werken en leven, schij-

nen zij onze gelijken; zij deelen dezelfde vreugden en smarten, **hetzelfde** werk en hetzelfde brood. Maar zijn zij heengegaan, dan blijft er een leegte, een stem, die niet meer klinkt, een gebaar, dat niet meer wijst. Van medestrijder worden zij nu eerst in den vollen zin des woords een voorbeeld, hoog en onaantastbaar, toch aansporend en vermanend Verwey heeft zijn plaats in zijn tijd snel en doelbewust gevonden; hij is tot het einde van zijn leven rechteuit **hetzelfde** pad gegaan. Een kloeke gestalte in dezen tijd van geestelijke ontwrichting was de **dichter**, die geen snelle successen **najoeg**, maar een levenstaak **wilde** uitvoeren. Daarmee drukte hij op al zijn werk het stempel van het waarachtige, gehoorzame 'dienen, van diepgevoelde verantwoordelijkheid aan zijn roeping. De tien jaren, dat hij als **hoogleeraar** te Leiden werkzaam was, waren vruchtbaar, niet het minst door zijn persoonlijkheid van geboren geestelijken leider. Een **dichter** en een denker, een wijze en een wetter, geen betere **kan** geroepen worden om onze jeugd voor te bereiden tot een hooge vervulling van de **levenstaak**.

Als docent behoorde hij ons alleen, aan Leiden en zijn hoogeschool; als dichter sprak hij tot zijn volk. Het heeft, in den daverenden gang der dagen, maar weinig aandacht voor hem gehad, vond in hem geen verstrooiing van leegte oogenblikken, geen luchtige ontspanning na zware dagtaak. En de vele oppervlakkigen, de meesten, zijn langs hem heen gegaan, hebben hem niet begrepen en soms bespot. Maar zijn woorden blijven klinken, niet boeiend door vleienden maatval en klank, maar dwingend door diepe ge-

dachten en kantigen uitdrukkingvorm. Indien ons volk, dat zijn dichters maar al te gaarne als stoffige museumvoorwerpen beschouwt en behandelt, hem niet ongelezen zal laten, als men werkelijk de moeite zal nemen, in zijn wereld binnen te gaan, dan zal hij een bron van geestelijke kracht voor alle toekomstige geslachten blijven. Want hij was een der weinigen, die ten volle bewust was van de zware verantwoordelijkheid, die het leven ons oplegt, hij heeft steeds gehandeld in overeenstemming met onze menselijke taak, die hij zelf aldus onder woorden bracht:

Wij zijn door de donkere tijden
 Gezonden, een karavaan,
 Om een groot juweel te geleiden
 Naar een plaats, die we niet verstaan.

Hij, althans, heeft dat juweel, ongeschonden en onverloren, tot het eind van zijn leven behoed en behouden.

d. V.

A. W. FRENTZEN

1878-1937

Op 6 April 1937 overleed in zijn woonhuis aan het Plantsoen te Leiden, Albert Willem Frentzen.

Hij werd geboren te Leiden op 5 Augustus 1878 en bereikte **dus** den leeftijd van slechts 59 jaar.

Zijn grootvader, A. W. Sijthoff, was de oprichter van ~~de~~ niet alleen te Leiden en in Nederland, maar ook ver over de grenzen bekende A. W. Sijthoff's Uitgevers Maatschappij, van welke vennootschap ook zijn vader, C. G. Frentzen, **vele jaren** Directeur is geweest.

Het was dus geen wonder dat ~~de~~ jonge A. W. Frentzen zich al vroeg tot het uitgeversbedrijf van zijn vader en zijn grootvader aangetrokken gevoelde, en **dus** na zijne schooljaren zich voor zijne toekomstige levenetaak ging voorbereiden in het buitenland. Deze opleiding genoot hij in de grootste zaken op dit gebied in Leipzig, Parijs en Londen, waardoor hij niet alleen zich grondig kon (bekwamen in ~~de~~ verschillende talen, welke kennis in een groot uitgeversbedrijf onmisbaar is, maar tevens ~~de~~ gelegenheid had zich op de hoogte te stellen van het uitgeversbedrijf in het buitenland en ~~de~~ aldaar opgedane kennis en ervaring in praktijk kon brengen toen hij na afloop van zijn buitenlandse studiereizen in het bedrijf te Leiden opgenomen werd. Dat hij zijn verblijf in

het buitenland tevens gebruikte om belangrijke zaken-relaties aan te knopen spreekt vanzelf.

Zijn groote energie en doorzettingsvermogen kwamen hem in het bedrijf, dat zoo ingewikkeld is en waarbij men met zoo vele en velerlei menschen in aanraking komt, goed te pas en gedurende de vele jaren dat Frentzen aan het hoofd van dit groote bedrijf heeft gestaan, wist hij steeds weer nieuwe bronnen aan te boren om het bedrijf uit te breiden en de internationale faam van A. W. Sijthoff's Uitgevers Maatschappij te bevestigen.

Zijn relaties had hij over de geheele wereld en vele belangrijke instellingen droegen haar drukwerk aan hem op. Noemen wij slechts het Internationale Hof van Justitie waarvoor hij de periodieke publicaties langen tijd verzorgde.

Zijn altijd werkende geest zocht ook een arbeidsveld (buiten het eigenlijke bedrijf en was hij een dergenen die den stoot gaf tot de oprichting van de Nederlandsche Rotogravure Maatschappij, die thans ook eene internationale vermaardheid geniet.

Ook de stad zijner inwoning had zijn volle belangstelling en in 'vele vereenigingen vervulde hij eene bestuursfunctie. Zoo was hij jarenlang Bestuurslid en Voorzitter van Vreemdelingenverkeer waartoe hij zich door zijne vele internationale relaties sterk aangetrokken gevoelde, en was hij medeoprichter en een der eerste Voorzitters van de Leidse Robary-Club.

De boog kan evenwel niet altijd gespannen zijn, maar Frentzen gunde zich geen rust, totdat eene

ziekte hem noodzaakte een gedeelte van zijn werk aan anderen over te laten, om zich ten slotte geheel uit zaken terug te trekken. Hoeveel moeite en strijd hem dit gekost heeft weten alleen degenen die hem van nabij gekend hebben.

Thans heeft hij dan de rust gevonden die hij zichzelf in zijn welbesteed, arbeidzaam leven, met zijn steeds actieven geest, niet gegund heeft.

Een groot werker met vele gaven van geest en hart is van ons heengegaan.

Hij ruste in vrede.

E. W. W. R.

H. CORNET Sr.

1866-1937.

Met Henri Cornet is heengegaan een oud-ambtenaar, zooals men die tegenwoordig weinig meer vindt. Na een diensttijd van 47½ jaar, legde hij wegens 65-jarigen leeftijd zijn betrekking in Sept. 1931 neer. Hij was wat men noemt een ambtenaar van den ouden stempel, uiterst beleefd, bereidwillig voor een ieder, iedereen altijd even opgewekt te woord staande. Steeds het eerst aanwezig, en het laatst naar huis gaande. Geboren te Leiden, aan den Ouden Rijn op 1 Febr. 1866, verloor hij op 7-jarigen leeftijd reeds zijn vader. Waar zijn moeder met een groot gezin achterbleef, kwam hij met een jongeren broer en een zuster in het Waalsche Weeshuis, thans Bibliothèque Wallone. Zijn 'moeder betrok met nog 2 of 3 zusjes het Jan Pesynshof in de Kloksteeg. In het weeshuis bleef hij gedurende 12 jaar, in welke jaren hij de school van den heer van Wijk bezocht, vlakbij het weeshuis gelegen. Begaafd met een ijzersterk geheugen kon hij werkelijk de prachtigste verhalen uit dit tijdvak van zijn leven doen. Op 18-jarigen leeftijd, 1 April 1884, kwam hij aan de Universiteitsbibliotheek, om die instelling 47½ jaar getrouw te blijven. Dit tijdperk werd alleen 1 Mei 1886-1 Mei 1887 onderbroken door militairen dienst, bij het 4e Reg. Infanterie. Ook daarvan 'kon hij op zeer inte-

ressante en onderhoudende wijze vertellen, evenals over zijn oom Cornet, directeur van het Prentenkabinet en diens zuster, wonende op het Utrechtsche Veer.

Toen Cornet op de Bibliotheek kwam was zijn salaris f 2.— in de week, geleidelijk opgeklommen kon hij in Mei 1892 op f 700 's jaars trouwen met mej. E. de Vries. Hij kwam toen te wonen aan de Schelpenkade, destijds nog gemeente Zoeterwoude. Hier werd in 1895 zijn zoon Henri, naar hem genoemd, geboren. Hoezeer Cornet op de Bibliotheek gewaardeerd werd bleek wel zeer duidelijk bij zijn 25 en 40-jarig jubileum. Bij dit laatste viel hem als Koninklijke onderscheiding de gouden medaille van de Oranje Nassau-orde ten deel.

Eén ding is wel heel jammer en wel dat hij nooit zijn herinneringen te boek heeft gesteld, want ook in zijn Bibliotheekloopbaan waren zijn „memoires” zeer de moeite waard. Niet alleen door zijn persoon maar ook door zijn herinneringen liet hij een stuk historie achter, wat nooit meer aan te vullen is. Toen ik op een zeker moment begreep dat een catalogus mijner eigen boekerij wel wenschelijk zou zijn, kwam Cornet in Mei 1921 mij daarbij helpen. In de eerste 10 jaren in avonduren, meestal 2 keer 's weeks en na zijn pensioneerings kwam hij 2 ochtenden per week dat werk voortzetten, 'bindwerk 'bijschrijven, maar in hoofdzaak in de laatste 10 jaren mijn medisch-biografisch materiaal ordenen, sorteeren en op naam brengen. Dit werk trok ham, evenals mij buitengewoon aan en hij zei zoo vaak „ik wilde dat ik 30

jaren jonger was om dit werk langer te kunnen voortzetten.” Met hem verloor ik op 1.2 Mei 1937 een waar vriend, van wien ik 11 Mei ten mijnent afscheid nam, om hem 13 Mei weer te zullen zien. Het mocht niet zoo zijn. Op 17 Mei, 2e Pinkstermiddag brachten wij hem naar zijn laatste rustplaats aan het Groene Kerkje, dat hem zoo geliefd wals.

Jan. 1938.

J. E. KROON.

Dr. Th. W. VAN LIDTH DE JEUDE
1853-1937

Op 29 Mei 1937 overleed te Leiden Dr. Th. W. van Lidth de Jeude. Theodorus Willem van Lidth de Jeude werd op 1 Februari 1853 te Helmond geboren. Hij studeerde te Utrecht en promoveerde aldaar op 5 Mei 1882 tot doctor in de Plant- en Dierkunde, op een proefschrift, getiteld: „De Spijsverteringsorganen der *Phytophage Lamellicornienlarven*.” Hij nam in 1879 deel aan de tweede „Willem Barents”-expeditie naar de Noordelijke Ijszee en publiceerde in 1882 een lijst van de mollusken, die tijdens deze tocht verzameld waren. Van September tot November 1882 was hij in het Zoölogisch Station te Napels werkzaam en verrichtte ‘daar onderzoekingen over de zijlijn der visschen. In October en November 1884 werd hij te Kralingen gedetacheerd voor een onderzoek over den geslachtsrijpen zalm.

Op 1 Juli 1884 werd Van Lidth de Jeude aangesteld als conservator bij 's Rijks Museum van Natuurlijke Historie te Leiden, waar hij het beheer kreeg over de afdeelingen Reptielen en Amphibieën; in het begin bovendien over de afdeeling Visschen. Deze functie bleef hij vervullen tot 1 October 1923, toen hem eervol ontslag werd verleend; doch ook na dien datum (tot in 1931) werkte hij nog geregeld in het Museum.

De publicaties van Van Lidth de Jeude getuigen

van een groote veelzijdigheid op wetenschappelijk gebied. Reeds noemden wij zijn proefschrift, dat over de anatomie van keverlarven handelde en een lijst van mollusken verzameld in de Noordelijke IJszee. Van zijn hand verscheen voorts een aantal publicaties over Nederlandsche en West-Indische Visschen, over Reptielen en Amphibieën van Nederlandsch Oost- en West-Indië, Siam en Zuid-Afrika, alsmede een catalogus van de skeletten van Visschen, Amphibieën en Reptielen in de verzamelingen van 's Rijks Museum van Natuurlijke Historie. Dat zijn werk ook in het buitenland gewaardeerd werd, blijkt uit het groote aantal door buitenlanders beschreven diersoorten, die naar Van Lidth de Jeude vernoemd zijn.

Ook op maatschappelijk terrein was Van Lidth de Jeude werkzaam. Van 1890 tot 1905 was hij lid van den Leidschen Gemeenteraad. Hij is voorzitter geweest van de Vereeniging tot Ondersteuning van Weduwen en Weezen van verongelukte visschers van Katwijk en Noordwijk, 'behoorde tot de oprichters van de Vereeniging voor Facultatieve Lijkverbranding, was lid van de voormalige Commissie voor de Volksbijeenkomsten, bestuurslid van de Vereeniging tot Bevordering van den Bouw van Werkmanswoningen en bestuurslid (later eereid) van de Vereeniging tot Bevordering van de Nederlandsche Visscherij.

L. D. BRONGERSMA.

Ds. H. THOMAS

1 September 1868 — 22 Juni 1937.

Voor een niet-theoloog is het vaak moeilijk om juist te beoordeelen de waarde van den arbeid der Dienaren des Woords in onze Kerken. Daarentegen is het meermalen voor een gewoon gemeentelid gemakkelijker om de positie dezer mannen in het gewone leven te bepalen.

Voor figuren zooals wijlen Ds. Thomas was, is dat ongetwijfeld het geval.

Ds. Wiersinga schilderde de figuur Thomas als een kind dat leeft uit vaders hand. Zoo afhankelijk, maar ook zoo vertrouwend. Ik kan daartegen geen bezwaar inbrengen, integendeel zoo was Ds. Thomas. Echter met dit beding, dat Ds. Thomas in die positie school maakte en leiding gaf.

Ds. Thomas, die de Geref. Kerk van Leiden bijna 24 jaren heeft gediend, was een persoonlijkheid van zeer aparte allure. Hij was een in het Leidsche leven ingegroeid man die onmiddellijk opviel. Hij gevoelde dat zelf niet. Was het zich tenminste niet zóó bewust, dat anderen dit aan 'hem bemerkten. Maar wel zou Ds. Thomas geleden hebben als die bijzondere plaats hem ontvallen was. Maar dat was nu ook juist het kenmerkende in zijn optreden, hij kon met heel zijn hart vasthouden en daardoor hield hij anderen vast.

Ds. Thomas was een prediker waar men eerst aan

wennen moest. Voor wie de *woorden woog* en beoordeelde had hij geen bekoring. Maar voor wie de frissche pakkende *gedachte*, uitgesproken als de *min* of meer platte schoolpleintaal, het voornaamste was, die genoot van zijn preeken. Men kon over die preeken napraten, zooals in Leiden over Thomas' preeken nagepraat werd. De taal van Ds. Thomas was niet grof of plomp, maar gespierd en apart, niet afstootend, maar wel gedurfd.

Alleen *hij* kon zoo preeken, in *den* mond van anderen zou die preektaal misplaatst geweest zijn. En toch was hij niet een eenling, integendeel de *verhouding* tot Collega's in de eigen kerk en in Classicaal en ander verband, was uitstekend. Hij was nu eenmaal zoo en niet anders, zoo hield men van hem. Zoo was hij ten zegen. Wie zal ze tellen de jonge levens voor wie Ds. Thomas de man is geweest die *de* toegang tot het pad ten leven niet alleen heeft gewezen maar ook geopend.

Zooals hij was op *den* kansel, apart, zonder voorbeeld zoo was hij ook als zieleherder. Niet iedere zieke, of oude van dagen, of dwalende broeder of zuster vond in 'hem *den* man die leidde en terecht bracht. Ook *daar* moest contact zijn. Hier vooral moest hij waak zichzelf overwinnen. Schrijver dezes is er getuige van geweest dat hij in een sterfhuis met tranen in *de* oogen beleed verkeerd gedaan te hebben door niet méér de zieke te bezoeken voor dat de Engel des doods kwam. Toen verklaarde hij ook waarom. Hij, *de* man met *den* heldenmoed en de onverzettelijkheid als het in een vaart de helling op

ging, kon niet de woorden vinden bij een lijden dat zijn eigen vaderhart van oogenblik tot oogenblik open reet.

Hij was gelouterd door het lijden voor zichzelf. Die loutering zien en afwachten bij een ander, was voor hem te veel. Maar als er contact was, als de zieke zich ontsloot, dan kon hij, die zelf uit den beker van het lijden zoo vaak gedronken had, ook waarlijk troosten en bemoedigen.

In zijn kracht was Ds. Thomas als er iets bijzonders was. De feesten van het Kerkelijk jaar, Kerstfeest, Paschen, Hemelvaart en Pinksteren, het H. Avondmaal, Nationale gedenkdagen, dan was hij de vurige die meesleepte wie weifelend stond. Hoe kon hij bij treffende gebeurtenissen, b.v. in ons Oranjestad, ons stemmen tot aanbidding en dank, of tot ootmoed en berusting.

't Geheim van dit alles was zijn kinderlijk geloof. Hij schouwde in al zijn forsche, soms wat heroïek aandoende uitingen als een kind in de toekomst. Al het aardsche was voor hem vergankelijk, des Vaders gunst en beloofde heerlijkheid, dat was zijn uitzicht. De worstelaar was ook mijneraar. Prediken en mediteeren ging bij hem samen.

Ds. Thomas was de man die hield van pakkende bijvoegelijke naamwoorden. Zoo heeft hij eens gezegd: „Een Christen wordt een bijster gewoon mensch”. Inderdaad, hij was bijster gewoon, maar dan in den zin van zijn eigen sprekende taal en geloofsgestalte.

V.

H.

0. C. van HEMESSEN

27 Juli 1854 — 18 Juli 1937.

Nog betrekkelijk onverwacht overleed op den 18 Juli van het vorige jaar te Woubrugge onze oude vriend van Hemessen, bijna 83 jaar oud.

Otto Cornelis van Hemessen, geboren te Amsterdam uit een gelijknamigen vader en diens tweede echtgenoot Maria Theodora Post, wier vader concierge was van het paleis op den Dam. Van Hemessen's eigen vader, schrijnwerker van beroep, scheen het monopolie te hebben van alle kleine veranderingen en het onderhoud van het meubilair in dat vorstelijk verblijf. Zóó kwam het dat onze vriend daar op zevenjarigen leeftijd Koning Willem III ontmoette. De vorst voelde zich aangetrokken tot den kleinen man, streek hem over den bol, zette hem op een stoel en sprak hem toe: een flinke militair worden, hoor! Tot het einde zijns levens was dit een wan van Hemessen's aardigste herinneringen. Hij heeft ook 's konings raad gevolgd, ging in militairen dienst en verliet dien in 1884 als gepasporteerd wachtmeester bij de cavalerie. Hij werd toen 1 Aug. 1884 benoemd als gemeente-veldwachter van Woubrugge, wel een van de nederigste vaste 'betrekkingen die toen te verkrijgen waren. Meer huisknecht van het hoofd der gemeente dan politie dienaar! (Van Hemessen, haal mij eens voor vijf centen snuif bij Varosseau te Alphen!! N.B. op een uur afstand en

middelen van verkeer bestonden er toen nog niet.) Met de grootste trouw heeft hij zijn dienst aldaar volbraocht, ook in tijden, waarin hij tot in het diepst van zijn ziel werd gegriefd en die hij alleen kon <doorleven met de overtuiging dat de geheele dorpsgemeenschap met hem sympathiseerde en vooraanstaande personen zich voor hem in de bres stelden. In 1920 werd hij gepensioneerd en kon zich toen ongestoord aan zijn lievelingsstudiën wijden. In dat jaar kreeg hij den titel van „ambtenaar” belast met de zaken van het oud-archief der gemeente Woubrugge.

In 1889 op verzoek van den burgemeester van Nieuwveen nasporingen (doende in het archief van Woubrugge, ontmoette ik van Hemessen voor het eerst aldaar. Het staat mij nog helder voor den geest welk een net en bescheiden politieagent zich toen aan mij vertoonde. Correcte houding en nette kleedij vond men in dien tijd niet zoo ‘bij zijn collega’s terug. Hij vertelde mij toen ook dat zijn grootvader baron was geweest. Dit nu is bij het nasporen van zijn stamboom niet gebleken. Wel, dat de voorouders tot den deftigen stand hadden behoord. Zijn rechtstreeksche voorvader Otto Diderik van Hemessen was, toen hij in 1669 huwde capitein-luitenant in het regiment van Baar van Slangenburg: zijn pas genoemde grootvader Otto Cornelis was geneesheer te Amsterdam.

Groot was de liefde van onzen vriend voor de geschiedenis en oudheidkunde. En hij wist deze liefde ook aan te kweeken bij zijn mede-ingezetenen, die vóór zijn tijd, zooals in de geheele Rijnstreek, daar-

voor dor en onverschillig waren. Thans is elke Woubrugger een oudheidkundige in den dop. Alles, wat uit den ouden tijd stamde, werd door van Hemessen met groote liefde bewaard en uit deze voorliefde is de oudheidkundige verzameling ontstaan, die nu gerust „dorpsmuseum” mag genoemd worden.

Den 2 Febr. 1898 richtte v. H. de Oranje-vereeniging op, die onder zijn voorlichting bij de inhuldigingsfeesten een aardig openluchtspel gaf te zien, voorstellende Prins Maurits bij de verovering van Breda, 1590. Zoozeer trok deze ieders aandacht, dat het gemeentebestuur hem een fraaie gedenkpenning schonk.

In 1904 legde hij de voorloopige resultaten van zijn historisch onderzoek neer in een flink boekwerk van 250 bladzijden: „Een wandeling door Woubrugge en Hoogmade” (Wageningen, 1904). Was dit een zeer populaire (beschrijving: op bijna 80-jarigen leeftijd schonk hij ons een tweede en uitgebreider boekwerk: „Jacobsvoude en Woubrugge”, hoofdzakelijk de kerkelijke historie van zijn woonplaats betreffende. Opmerkelijk is het uit dit tweede boek te zien, hoezeer zijn historisch inzicht toen was verdiept.

In 1913 verheugde hij zijn dorpsgenooten *nog* met een bezienswaardigen historischen optocht, waarbij als hoogtepunt de onthulling van het monument ter herinnering aan 'het verdwenen dorp St. Jacobsvoude (aan den Heereweg in den Vierambachtpolder) naar voren kwam; hij hield daarna nog een paar tentoonstellingen, waarvan die in 1919, de Comrie-tentoonstelling, ver buiten de gemeente de aan-

dacht trok. In 1925 was hij feitelijk de ziel van de Jan de Bakkerherdenking, bij welke gelegenheid een gedenksteen voor dien martelaar in den buitenmuur der N.H. kerk te Woubrugge werd aangebracht.

Na de verschijning van zijn eerste boek werd hij tot lid der vereeniging Oud-Leiden benoemd, In 1921 werd hij door de Maatsch. der Ned. Letterkunde onder haar ledental opgenomen en werd ook lid van het Historisch Genootschap. Den 31 Dec. 1934, op 80-jarige leeftijd, erkende de regeering 's mans verdiensten door hem de ridderorde van Oranje Nassau toe te kennen, waarvan hij het teeken met niet weinig ingenomenheid aan ieder toonde.

Hij was toen al eenigen tijd over zijn goede dagen heen. Een ongelukkige doofheid, die zeer was verergerd door het gebruik van hulpmiddelen, benam hem volledig het gehoor en stelde hem als 't ware buiten de maatschappij. Hij droeg zijn lot gelaten, in gelukkige gedachtenis aan het werk dat hem steeds zoo lief was geweest en aan de velen, die hem steeds vriendschappelijk hadden bejegend (vooral Prof. Blok en Dr. Mr. Overvoorde hadden zijn sympathie). Zijn kerk vond in hem een getrouwe volgeling. Nog steeds, in al zijn doofheid, bezocht hij de samenkomsten, zich tevreden stellende met en meelevende door het domineesbriefje, dat ook hem steeds werd uitgereikt. Voor zijn gezin was hij een model echtgenoot, een liefhebbend vader en een zorgzaam zwager. Hij stierf in zijn woning „Huize ter Aer”, die hij in 1910 had aangekocht en hem steeds herinnerde aan de voorgangers van het reveil te Woubrugge in de 18e

eeuw, die daar hadden gewoond.

Een lang lijden bleef den braven man gelukkig gespaard. Na eenige dagen van ongesteldheid overleed hij Zondagmorgen zeer onverwacht onder het gebruik van zijn ochtendmaaltijd. Bij zijn begrafenis werd zijn lijk gevolgd door een groote schare van vereerders en vrienden, waarvan verscheidenen den doode aan de groeve herdachten. Naast alle hulde aan zijn verdiensten, was echter de schoone grondtoon in alle toespraken dat hier een vroom en goed man was ten grave gedaald.

W. M. C. REGT.

Dr. HENRI GUILLAUME ARNAUD OBREEN
geb. Leiden 12 Juli 1878, overl. Diest 22 Aug. 1937.

Ten derden **male** moet ik mijnen goeden vriend Obreen herdenken en nu wel in het orgaan, waarvan hij medeoprichter was. Niet, **dat** dit een bezwaar zou zijn; Obreen was iemand, waarover men niet licht uitgepraat raakt, al zal ik mij hier in hoofdzaak beperken tot zijne betrekkingen **met** onze stad en tot hetgeen hij op **geschiedkundig** gebied over Leiden en omgeving aan het licht bracht.

Obreen werd geboren in eene **der** toenmaals nieuwe huizen aan het Noordeindsplein. Zijn grootvader, „de oude notaris”, **leefde** nog en pas in 1880 volgde zijn vader in dat ambt op, waarna verhuisd werd naar Rapenburg 65. Aan dat ouderlijk huis met zijnen mooien tuin waren zijne dierbaarste herinneringen **verbonden**. Evenals zijn vader, was hij een groot liefhebber van tuinbouw en plantkunde en de beschutte tuin **bood** hem daarvoor alle gelegenheid, ook op dagen, dat het **voor** zijn zwak gestel te koud was, om op straat te komen. Hij bezocht echter de bekende school van Japikse vrij geregeld en was daar van den aanvang af bevriend met A. W. Frentzen, die slechts luttele maanden eerder overleed, dan hij. Daarop volgden een paar jaar H.B. School, doch na den dood des vaders, verhuisde de familie Obreen naar **Baarn**, terwille van de gezondheid der weduwe,

Foto 1899

Dr. H. G. A. OBREEN.

Mede-oprichter en eerste Secretaris van de
Vereeniging „Oud-Leiden”.

die echter reeds in Juni 1894 eveneens overleed. Van daaruit bezocht Henri Obreen de H.B.S. te Amersfoort, maar de liefde voor de klassieken kreeg bij hem de overhand en zijn peetoom en voogd, H. G. A. de Heus deed de gelukkige keuze, hem naar Noorthey te zenden.

Schrijver **dezes** kwam er tegelijk aan en van dien Septemberdag van 1894 dagteekende onze kennismaking en vriendschap, die in dagelijksch samenzijn van zes jaren lang nimmer verstoord werd. Eerst de gelukkige drie jaren op Noorthey; de vrije uren door mij aan sport gewijd, gebruikte hij tot verdieping zijner studie, in leerzame gesprekken met de vele voortreffelijke leeraren, toenmaals aan dat instituut verbonden. Zijn levendige geest en gevatheid maakte hem schier aller vriend. Nooit werd tevergeefs een beroep op hem gedaan, bij de voorbereiding van tooneelopvoeringen in den winter; vaak maakte hij daarvoor coupletten en zelfs een volledig tooneelstuk. In den voorzomer regelde hij gaarne allerlei wedstrijden, al kon hij zelf daaraan geen deel nemen. In minder dan drie jaar tijds had hij de geheele gymnasiale opleiding verworven en een geslaagd staats-examen in Juli 1897 bracht ons als student in Leiden, **waar** wij samen nog drie jaar op Breestraat 19 zouden wonen. De oude letteren had hij als studievak gekozen en vooral de colleges van Prof. Hartman hadden zijne belangstelling. Doch ook het gezelschapsleven in het Corps legde veel beslag op zijn tijd, vooral toen hij in de maskerade-commissie benoemd was. Deze had hij voornamelijk te danken aan

zijne genealogische en heraldische **liefhebberij-studie**, waarmede wij samen reeds op Noorthey begonnen waren. Iets geheel nieuws vertoonde dan ook de op- tocht van Juni 1900, toen men de ridders in **harnas** niet zag getooid met de klassieke pluimen, maar met de helmteekens, die zij in werkelijkheid gedragen hadden. Intusschen had Obreen zich ook nog gezet tot een omvangrijk werk: de geschiedenis van het Huis van Wassenaar, **dat** zeven eeuwen lang zooveel heeft **beteekend** in de geschiedenis van Leiden en omgeving. Eerst verscheen zijn werk als **vervolg-artikel** in een vaktijdschrift, **doch** als boek pas in 1903 bij de firma Sythoff, toen hij **Leiden** reeds ver- laten had. De studie der daarvoor benoodigde bron- nen had hem steeds **meer** van **de** klassieken verwij- derd **en** hem in verbinding gebracht met Prof. Blok, die hem zeer genegen was, doch hem moest ontraden hier te lande over te gaan naar **de** nieuwe letteren met geschiedenis als **hoofdvak**. Hij kreeg **de** raad, **#**daarvoor **naar** Gent te gaan **met** eene aanbeveling voor den **grooten** geschiedkundige Prof. Henri Pi- renne.

Inmiddels had Obreen op medisch advies **den** win- ter van 1901 op 1902 doorgebracht in Turkije, de Levant, Griekenland, Tunis, Algerië en Italië; na terugkeer betrok hij de mooie kamers boven in het pand Breestraat hoek Kort Rapenburg, waar **de** eer- ste bijeenkomst der redactie van het Leidsch jaar- boekje, nu ruim 35 jaren geleden plaats had. Het was zeker zijn voornemen toen, menige bijdrage over de geschiedenis van zijn geliefd Leiden **daarvoor** op

te stellen, doch de bovengenoemde raad van Prof. Blok heeft dit leven eenen gansch anderen keer gegeven. Had hij hier kunnen blijven, dan zou hij zich wel gevestigd hebben in een klein huis in de oude stad met kamers en mooien tuin op het Zuiden, zich geheel overgevende aan zijn werk en met zijne bloemen en gevogelte als ontspanning. Zijn leven ware kalm en rustig geweest met genoeg middelen, om zeer behoorlijk te bestaan..

Nu ging hij ver van huis, al bezocht hij Leiden en den Haag nu en dan, maar zijne geldelijke belangen werden hier verzorgd door menschen, waarop hij en niet zonder reden, meende te mogen en te kunnen bouwen. Helaas moest hij ondervinden, dat ondank 's werelds loon is en dat de gelegenheid den dief maakt. Maar dat onheil kwam pas over hem in 1907, kort nadat hij op 19 Februari van dat jaar „met onderscheiding” gepromoveerd was (na nog geene 3-jarige studie) op eene levensbeschrijving van Graaf Floris V. Toen Prof. Pirenne eens hier ter stede eene lezing hield, deed ik mij voorstellen en voegde als verduidelijking bij: *ami de votre élève le Dr. Obreen*, waarop het antwoord kwam: *oui, mon élève, mais surtout mon ami*. En zoo was het.

Dertig jaar lang heeft Obreen zijn levensonderhoud moeten verdienen met de pen en menigeen van U, lezers, zal beseffen, wat dat beteekent, hoe karig dit beloond wordt, vooral bij een vak, dat niet de algemeene belangstelling heeft. Naar Brussel verhuisd, was hij gelukkig, als bijverdienste het redacteurschap van het Sportblad: *Chasse et Pêche* te ver-

werven, al lag de sport wel geenszins in zijne lijn. In 1908 was hij aldaar met eene Belgische gehuwd, die hem al die jaren vol zorg en moeite met onbezweken trouw en liefde heeft bijgestaan en verzorgd.

Obreen was in Brussel zeer gezien, zoowel in de Nederlandsche kolonie, waar hij bestuurslid was van de club en de Nederl. Ver. v. Weldadigheid, als onder zijne talrijke Belgische vrienden, vooral in de wetenschappelijke wereld. Zeer terecht noemde Prof. Ganshof, de Gentsche hoogleeraar, hem de verbindingschakel tusschen de 'historici van Noord en Zuid. Des zomers vertoefde hij meestal in Westerloo en vestigde zich daar voor goed in 1929. Daar kon hij rustiger werken. Onnoodig te zeggen, dat hij terstond tot medewerking werd aangezocht door de Historische kringen, die men op het Belgische platteland, zoo menigvuldig aantreft. Niet ver van zijne nieuwe woonplaats liggen de Norbertijner abdijen van Averbode en Tongerlo, rijk aan kunstschaten en kostelijke boekerijen. Geen wonder, dat Obreen met velen dezer Witheeren spoedig op goeden voet kwam.

Uit zijnen Brusselschen tijd stamden de belangrijke werken: *Bibliographie de l'histoire de Belgique*, uitgegeven met Prof. Pirenne en Dr. H. Nowé, en *Album Historique de la Belgique*, uitgegeven met Prof. Dr. H. van der Linden. Ontelbaar zijn daarnaast zijne artikelen in wetenschappelijke tijdschriften en biographische woordenboeken in Noord- en Zuid-Nederland.

Toen hij zich in Westerloo vestigde, werd door

vrienden eene zeer uitgebreide verzameling aantekeningen op genealogisch gebied en afkomstig uit Brussel, voor hem aangekocht. Bij de toenemende belangstelling op dit gebied in België, vormde deze bron voor inlichtingen, eene vrij zekere bijverdiensde, die geleidelijk toenam. Eene mooie opdracht van Baron van Zuylen van Nievelt van de Haer, was de degelijke behandeling van de verschillende takken van dit vermaard geslacht. Helaas beleefde de opdrachtgever nauwelijks de verschijning van het eerste deel (1933) van eene groote reeks monographieën en de familie zette de uitgave niet voort.

Hier te lande bezitten wij het Hollandsch oorkondenboek van van Mieris, in de 19e eeuw door Mr. van den Bergh verbeterd en vervolgd, waarop J. de Fremery wederom in 1901 een supplement deed verschijnen. Dat de stof niet uitgeput was, bewees Obreen door vanaf 1910 telkens nieuw-ontdekte oorkonden aan het licht te brengen, meestal afkomstig uit particuliere of kerkelijke archieven in België. Dit bezorgde hem vanwege de Kon. Academie van Wetenschappen te Amsterdam, de opdracht een nieuw oorkondenboek samen te stellen, waarvan de eerste aflevering kort voor zijn sterven verscheen. Ook was hij bezig met Dr. Enklaar aan een Brabandsch oorkondenboek en aan de uitgave van de oudste middeleeuwsche zegels in ons land. Alsof dit alles niet genoeg was, had hij vanaf 1926 als corresp. lid v. h. Kon. Ned. Gen. voor Genealogie en Heraldiek in het Maandblad de Nederl. Leeuw oorsprong en oudste geschiedenis van tal van onze historische geslachten

op meesterlijke wijze behandeld; voor Leiden waren vooral van belang de artikelen over de van Teylingen's, de van Steenvoorde's en Mr. Gerard van Leyden, uit Graaf Floris' tijd. Op dit gebied was nog veel op stapel gezet, min of meer persklaar. Vanzelf eischte 'dergelijk werk onderzoek ter plaatse en na den oorlog vertoefde hij geregeld eenigen tijd in zijn vaderland tusschen April en October; de dagen van zijn verblijf ten mijnent, brachten naast al de 'onderzoekingen, steeds een bezoek aan een oud of nieuw stadsdeel, mede. Zijne belangstelling voor zijne geboortestad en haar Stedelijk Museum bleef groot; hoe verheugde het hem o.a. de gelukkige herstelling van Lucas' meesterwerk te mogen aanschouwen!

Hoewel de toekomst door de opdrachten in den laatsten tijd hem wat hoopvoller scheen, zijne gezondheid was en bleef wankel. Hij wist, dat zijn lichaam niet veel meer kon verdragen na ernstige ziekte (dubbele longontsteking) en eene operatie, die in 1934 volgde. Hij leefde zeer voorzichtig en kwam des winters weinig uit, doch ten slotte werd hij neergeveld zeer onverwacht, nauwelijks 1 ½ maand na zijn laatste bezoek alhier, toen hij opgewekter en flinker leek, dan wij hem in lang hadden mogen zien. Een organisch gebrek, dat wederom eene operatie gebod, beteekende voor hem, die zich zelf kende, genoeg. En toen is Obreen twee dagen vóór zijn onafwendbaar einde kwam, op zijn ziekbed en bij volle kennis tot de R.C. Kerk over gegaan

Zoo heeft dan ook op 25 Aug. zijne plechtige

uitvaart plaats gevonden in de parochiekerk van Westerloo, in welks middagschaduw hij te ruste is gelegd, terwijl vier van zijne vrienden, Witheeren, den pastoor en onderpastoor bijstonden.

BI JLEVELD.

9 Jan. 1938.

Ds. C. HARTWIGSEN

1864-1937.

Op den morgen van Zondag 31 October j.l. ging er een schok van ontroering door de kerkgangers heen, toen bij den 'aanvang van de godsdienstoefening door de voorgangers van den kansel in de verschillende kerken der Nederduitsch Hervormde Gemeente de droeve mededeeling werd gedaan, dat de oud-Herder en Leeraar, Ds. Hartwigsen, kort te voren het tijdelijke met het eeuwige had verwisseld. Deze ontsteltenis toch was wel te begrijpen, daar de overledene de Leidsche Gemeente meer dan veertig jaren met zijn groote gaven en talenten trouw had gediend en dit het liefst tot het laatste toe had willen doen, doch zijn gezondheidstoestand liet het niet toe, zoodat hij met 1 Mei emeritus werd, na op 2.5 April, in een stampvolle Pieterskerk met een krachtige stem nog, zijn afscheid gepreekt te hebben met den tekst uit 1 Petr. 1 : 25, daarbij tevens zijn ambt en herderlijk werk neerleggende. Tegen dit te moeten nemen zoo belangrijke besluit had hij zeer opgezien.

Ds. Cornelis Hartwigsen werd 9 Januari 1864 te Utrecht geboren, waar zijn vader onderwijzer was, bezocht het stedelijk gymnasium aldaar, legde te Amsterdam een welgeslaagd admissie-examen af en werd in 1881 op 17-jarigen leeftijd ingeschreven als theologisch student aan de Universiteit van zijn ge-

boortestad. Daar volgde hij o.a. de colleges van de hoogleraren Beets, Doedes en Valetton, totdat hij in 1886 te Groningen zijn candidaatsexamen tot den Heiligen Dienst deed, dien hij aanvaardde op 17 April 1887 te Nieuwpoort, een stadje aan de Lek met ongeveer 600 zielen. Na twee jaar vertrok hij naar de grootere gemeente Oud-Beijerland, om die na een zesjarig verblijf te verwisselen met Leiden, alwaar hij de opvolger was van Ds. César Segers en op 15 September 1895 zijn intree deed n. a. v. Ef. 6 : 11, na des morgens in een eveneens volle Pieterskerk bevestigd te zijn door Ds. G. J. de Hoest, predikant alhier, met de woorden uit 2 Tim. 4 : 2a „Predik het Woord”.

Niet de stad der wetenschap, die hem in het bijzonder aantrok noch het verkeerscentrum in het hartje van Holland, dat bij zijn echtgenoot en hem het verlangen deed ontstaan om naar de Sleutelstad te komen, ‘doch alleen de machtige drang om er te volbrengen de opdracht van zijn Hemelschen Zender, deed hem dit besluit nemen.

Aangezien Ds. Hartwigsen verder geen andere standplaatsen gehad heeft en tot zijn dood hier gebleven is, heeft hij zijn gedenkdagen in Leiden gevierd en wel in 1912 zijn zilveren ambtsjubileum, in 1920 eveneens doch nu als predikant hier ter stede, in 1827 zijn 40-jarige Evangeliebediening, bij welke gelegenheid H.M. de Koningin hem benoemde tot ridder in de Orde van Oranje-Nassau, in 1934 was hij 70 jaar, in 1935, 40 jaar predikant hier en in 1937 mocht hij zijn gouden jubileum vieren, Bij al

deze gelegenheden betoonde de Gemeente haar groote belangstelling en werden den jubilaais kostbare geschenken aangeboden, terwijl de door hem uitgesproken gedachtenispredikaties telkens in een overvolle Pieterskerk werden gehouden, waarbij in 1927 o.a. werden opgemerkt de oud-burgemeester Jhr. Mr. Dr. N. C. de Gijselaar en Mr. Dr. J. Schokking met Prof. Dr. D. Plooy als vertegenwoordigers van de Gemeente-commissie, die ieder apart door hem werden toegesproken.

Ds. Hartwigsen was algemeen geacht, eenvoudig, vriendelijk en hulpvaardig. Hij was vele jaren de nestor van zijn collega's, had steeds een groot gehoor en de meeste catechisanten. Hij wijdde zich geheel aan zijn ambt, zoodat hij zich op sociaal of politiek terrein niet bewoog. Hij was een man van den ouden stempel, wat ook bleek uit zijn kleeding en niet spoedig voor het nieuwe was te vinden. Een beminnaar van de muziek en een aanhanger van ons Oranjehuis.

Een sleepende kwaal maakte aan dit nuttig en welbesteed leven een einde, zoodat hij op 73-jarigen leeftijd ontsliep. Zijn stoffelijk omhulsel werd op 3 November onder groote belangstelling en mooi herfstweer op de begraafplaats Rhijnhof ter aarde besteld.

W. P. VAN RHIJN Jr.

Leiden, Jan. 1938.

J. A. VAN HAMEL

1847-1937.

Op negentigjarigen leeftijd is ons ontvallen Joost Adriaan van Hamel, sinds 1883 notaris te ~~dezer~~ stede, welk ambt hij heeft vervuld tot 1936.

Geboren in Twello, alwaar zijn vader medicus was, ontving hij het lager onderwijs te Deventer en bekwaamde zich voor het examen van candidaat-notaris.

Eerst werd hij benoemd tot notaris in Nederlandsch Indië, alwaar hij een zeer druk kantoor had waar te nemen.

Wegens overmatige arbeid en gezondheidsredenen moest hij Indië verlaten en werd hij benoemd tot notaris te Oldemarkt, welk notariaat hij slechts zeer korten tijd vervulde, daar hij spoedig werd benoemd te Leiden.

Weldra werden hem alhier verschillende betrekkingen opgedragen.

Hij werd bestuurslid van de Leidsche Spaarbank, welk ambt hij tot zijn dood bleef waarnemen.

In den gemeenteraad werd hij tot lid gekozen en bekleedde het Wethoudersschap in deze gemeente gedurende tal van jaren.

Gedurende dien tijd heeft hij zich leeren kennen als iemand, die met hart en ziel opkwam voor de belangen van de gemeente, speciaal voor het onderwijs heeft hij veel tot stand gebracht.

Persoonlijk heb ik hem **mogen** waardeeren in zijne ambtsbetrekking van notaris te dezer stede, waar hij door zijne secretaris-penniagmeesterschap der **Ver-**eeniging van Leidsche Notarissen de vraagbaak was van zijne ambtgenooten, indien het de belangen van het Notariaat **betrof**.

Hij werd **dan** ook door zijne collega's in het Arrondissement 's-Gravenhage aangewezen als lid van de Kamer van Toezicht over **de** Notarissen en **Candi-**daat-notarissen welk lidmaatschap **telkens** werd vernieuwd en in welk college hij tot zijn ontslag in 1936 op **de** meest eervolle wijze zijne plichten heeft vervuld.

Van Hamel was, zooals uit vorenstaande betrekkingen en functies blijkt, eene **geziene** persoonlijkheid in Leiden. Hij verdiende dit in alle opzichten. Hij was een vriendelijk mensch in **den** omgang, een aangenaam causeur en van alles wat in de stad omging volmaakt op de hoogte, zelfs op zijn **hoogen** leeftijd bleef hij in alles wat de stad **Leiden** betrof belangstellen.

Het heeft hem **dan** ook veel moeite gekost zijn notariaat en de stad zijner inwoning waaraan *hij **zoo** gehecht was, vaarwel te zeggen. Zijne **gezondheid** noopte hem echter daartoe.

Ook was Van Hamel jarenlang Voorzitter der Sociëteit Amicitia, in welke functie zijn talent als spreker hem zeer te **stade** kwam; met zeer veel gemak was het hem gegeven de juiste woorden te vinden om zijne gedachten tot uitdrukking te brengen.

Van Hamel was een man die, **niettegenstaande**

zijn vele openbare betrekkingen geheel in zijn gezin opging. Hij zocht zijn geluk in den huiselijken kring. Leiden zal Notaris Van Hamel niet licht vergeten. Hij ruste in vrede.

H. C.

Dr. D. A. H. VAN ECK.

geb. 27 Februari 1865, overleden 15 December 1937.

Daniel Adriaan Henri van Eck en zijn broer Gideon Albert Oswald werden 27 Februari 1865 te Gorcum geboren, als tweelingzoon van den hypotheekbewaarder Adriaan van Eck en Oswaldina d'Aumerie.

Na zijn eerste jeugd in Gorcum en daarna in Hoorn te hebben doorgebracht werd Henri op 12-jarigen leeftijd Leidenaar door de benoeming van zijn vader tot hypotheekbewaarder {aldaar. Eigenlijk was hij van huis uit Leidenaar, want zijn grootvader Huybert was stadsarchitect te Leiden geweest, en er in 1773 getrouwd met Anna le Franq, een nichtje van den bekenden Dr. Johannes le Franq van Berkhey; zijn grootvader was er geboren en had er gestudeerd en zijn vader bad te Leiden de Latijnsche school afge-loopen.

Na enkele jaren op de H.B.S. te zijn geweest ging Henri — zijn vrienden noemden hem Iep — naar dezelfde Latijnsche school over, die zijn vader en grootvader in de klassieken had ingewijd. In 1883 liet hij zich aan de Leidsche Universiteit als student in de letteren inschrijven en werd lid van het Leidsche Studentencorps. Op 21 Mei 1892 promoveerde hij cum laude tot doctor in de klassieke letteren op het proefschrift „Quaestiones Scenicae Romanae”.

Deze onderscheiding „cum laude” viel van Eck

te beurt, ook omdat zijn professoren groote verwachtingen van hem koesterden als beoefenaar der klassieke letteren. De omstandigheden evenwel hebben hem een andere richting doen inslaan. Reeds in 1886 was hij met ingang van 13 November voor den tijd van 3 maanden 'benoemd tot leeraar in de oude talen aan het gymnasium te Leiden, dat voortgekomen was uit de Latijnsche school. En bij raadsbesluit van 4 Aug. 1892 werd hij als zoodanig voor vast 'benoemd in de plaats van den heer H. van Gelder, die later hoogleeraar werd te Utrecht. Toen Dr. W. H. van der Mey in 1903 aftrad als rector van het Leidsch gymnasium, werd de toenmalige conrector Dr. L. Punt in zijn plaats benoemd en de heer van Eck tot conrector, wat hij gebleven is tot 1 September 1930.

Op die manier zijn zijn verdiensten als classicus in de eerste plaats ten goede gekomen aan zijn vele leerlingen. Hun bracht hij niet alleen de vereischte kennis van Grieksch en Latijn bij, maar hij trachtte hen te doen doordringen in den geest der ouden. En dat deed hij op zeer bijzondere wijze, omdat die ouden zijn geest en verstand een bijzonder stempel hadden opgedrukt.

Wanneer van Eck voor de klas een tekst verklaarde, dan spetterden de vonken van zijn scherpzinnigheid en geestigheid zoo krachtig rond, dat zij meer dan eens minder geschikte leerlingen pijn deden. En na de samenvatting volgde een vertaling, zooals alleen een leerling van Hartman die kon leveren.

Onophoudelijk vergeleek hij het klassieke met het

moderne, niet nalatende het kleinburgerlijke of alle-daagsche en onrustige van onzen tijd onomwonden te stellen tegenover de rust der antieken. Zijn beste leerlingen vertellen dat nog 'geestdriftig en beseffen, wat zij aan hem te danken hebben.

Op 11 April 1895 huwde van Eck met Elizabeth Mechteld Braats, dochter van Mattheus Pieter Brants en Johanna Petronella Josepha van Batenburg; uit welk huwelijk twee kinderen zijn geboren, een dochter, Oswaldina Johanna 20 October 1896 en op 11 October 1898 een zoon, Anton Cornelis. Zoo werd van Eck hoofd van een gezin, dat van zijn „pietas" geheel doortrokken werd.

Vele privaatleerlingen hebben uit dat mooie gezin aan de Boisotkade 3 indrukken en levensbeginselen meegenomen, die hun geest vervormd hebben. Daar waren ook welkom minder welgestelden, die door van Eck in alle stilte geholpen werden. „Paatje" heette hij daar te midden van allen, die hem innig vereerden en deze eere naam waaide van de Boisotkade over naar de Douzastraat.

Ook voor zijn vrienden en collega's was van Eck een vriend in klassieken zin. Wie oprecht en 'plichtmatig was, maar vooral hij, die een door nadenken gelouterde, niet kleinburgerlijke levensopvatting had, kon op hem rekenen. Wanneer ik Cicero's verhandeling over de vriendschap lees, voel ik telkens weer, dat de „Laelius" ook met het oog op van Eck geschreven kon zijn.

Zijn collega's misten hem na zijn afscheid, kwamen gaarne bij hem aan de Geversstraat te Oegstgeest

en volgden hem in April 1936 met hun gedachten en lieve herinneringen naar Joppe, **Gorssel**, waar hij 15 December 1937, geheel onverwacht, overleed.

Zij en zijn vrienden, evenmin als zijn **leerlingen**, zullen hem ooit vergeten.

A. L. VAN BEECK,
Oud-leeraar gymnasium.

Jhr. Mr. Dr. N. C. DE GIJSELAAR.
1865-1937.

Een woord van hooge waardeering te mogen wijden aan de nagedachtenis en de voortreffelijke hoedanigheden van onzen oud-burgemeester, is wel is waar een weemoedig, niettemin een aantrekkelijk voorrecht. Wie onzer geeft niet gaarne uitvoerig uiting aan zijne gevoelens van warme genegenheid en hoogachting voor een goeden vriend, voor een trouwen metgezel op ons levenspad, wanneer 'deze ons voor altoos heeft moeten verlaten? Intusschen noopt het toegemeten korte bestek tot groote beperking.

Vooraf worde in enkele trekken zijn levensloop geschetst.

Jhr. Nicolaas Charles de Gijsselaar, geboren te Gorinchem 21 October 1865, studeerde te Leiden en promoveerde in 1891 tot doctor in de rechts- en staatswetenschappen, waarna hij deel uitmaakte van de Directie der bankiersfirma De Gijsselaar en Co. te Gorinchem. Van 1906 tot 1913 was hij lid van de Provinciale Staten van Zuid-Holland en aangesloten bij de Christelijk Historische Unie; in laatstgenoemd jaar werd hij gekozen tot lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal en bleef dit tot kort voor zijn overlijden. Nevenbetrekkingen vormden sinds 1895 het lidmaatschap en sinds 1900 het heemraadschap

Foto W. Bleuzé Jr.

Jhr. Mr. Dr. N. C. DE GIJELAAR
Burgemeester van Leiden (1910-1926).

van de gecombineerde colleges van den Tielerwaard, voorts was hij van 1912 tot 1927 gedelegeerde in het waterschap van de Linge Uitwatering, voorzitter van het College voor de visscherijen en sinds 1910 curator -, sinds 1917 president-curator der Leidsche Academie.

Op 20 Januari 1910 werd hij onder het ministerie Heemskerk, zonder daarnaar te hebben gesolliciteerd, benoemd tot burgemeester van Leiden, welk ambt hij bekleedde tot 1 Januari 1927, op welken dag hem wegens gezondheidsredenen en „onder dankzegging voor de vele en gewichtige ‘diensten’” als zoodanig eervol ontslag werd verleend. Daarna vestigde hij, zich te Wassenaar in het fraaie landhuis „Lugdunum” en overleed aan de Nassaulaan aldaar op 21 December 1937; onder overweldigende bewijzen van deelneming vond op 24 December d.a.v. de begrafenis plaats op de begraafplaats „Rhijnhof” onder Oegstgeest.

Leiden kan op vele voortreffelijke burgemeesters roemen, doch wel nimmer stond iemand aan het hoofd der gemeente, die zoo spoedig de harten der burgerij wist te winnen als Jhr. de Gijselaar. Bij zijn optreden kenden sommigen hem nog uit zijn studententijd en herinnerden zich zijn opgewekten aard en vlotte levensopvatting, velen roemden zijne kennis en doorzicht in de behandeling van gewichtige, vooral finantiëele aangelegenheden; nog anderen, medeleden van het Provinciaal college, prezen zijne weldoordachte adviezen en onpartijdigheid in politieke zaken. Zij echter, die hem tevoren nog niet

kenden, kwamen alras 'onder den indruk van zijn prettig en zonnig karakter, van zijn ijver en toewijding aan alles wat de gemeente betrof, van zijn medeleven met de bevolking in voorspoed en tegenslag.

Jhr. de Gijselaar stamde uit een oud en voornaam regentengeslacht, doch hijzelf was ook een regent van den ouden stempel en deed in dit 'opzicht denken aan een zijner voorgangers, Mr. F. Was. Beiden waren in de eerste plaats gezagsdragers, die strikte gehoorzaamheid eischten en van niemand inmenging gedoogden in eigen positie en bevoegdheden, doch overigens welk groot verschil tusschen beiden? Was uiterlijk (doch geenszins innerlijk) ernstig en hooghartig, de Gijselaar luimig en joviaal; Was, niets door de vingers ziende en iederen overtreders van wet of verordening streng de les lezend, de Gijselaar elken zondaar met een gemoedelijk woord op zijn plicht wijzend en aanstonds bereid in belofde beterschap vertrouwen te stellen. Niettemin stelde ook hij hooge eischen aan zijne ondergeschikten en deed zijn invloed krachtig gelden, opdat overal „the right man on the right place” kon worden benoemd. Wederzijds heerschte er groot vertrouwen, zelfs vertrouwelijkheid tusschen burgemeester en ambtenaar; ieder, die zijn 'plicht deed, kon op zijn steun en voorspraak rekenen.

Voorals voorzitter der Raadszittingen kwamen zijne uitnemende leiderseigenschappen tot uiting. Zelf boven de partijen staande en wars van alle politiek gekrakeel, wist hij de discussies in goede banen

te leiden, heftige sprekers door een enkele rake interruptie te kalmeeren en snelle afdoening van zaken te bevorderen. Elk raadslid onderwierp zich gaarne aan zijne leiding.

Jhr. de Gijsselaar was niet alleen een goed burgemeester, allereerst was 'hij een echte 'burgervader voor de gansche bevolking, wier wel en wee hem na aan het harte lagen. Overtuigend is dit gebleken tijdens de moeilijke oorlogsjaren, toen de zorgen voor voeding en kleeding der burgerij zwaarder drukten dan handhaving van orde en veiligheid. Schier dag en nacht was hij toen in touw om voor de zijnen te zorgen en geen rust gunde hij zich alvorens, vaak na persoonlijk bezoek aan de Haagsche bureaux, de verzekering te hebben ontvangen dat het noodige in voldoende mate ter beschikking zoude worden gesteld. Ongetwijfeld is het aan zijne toewijding en invloed te danken dat onze stad dien boozen tijd beter dan menige andere gemeente heeft kunnen doorstaan. Tot in lengte van dagen zal de op 23 April 1920 onthulde „*de Gijsselaarsbank*” kunnen getuigen van de dankbaarheid der Leidsche burgerij voor al hetgeen de burgemeester gedurende de rampspoedige oorlogsjaren voor haar deed.

Het is gansch ondoenlijk het vele op te noemen wat tijdens zijn burgemeesterschap alhier tot stand kwam. Bij zijn heengaan werd hem door zijn vrienden een lijvig, geïllustreerd „*Gedenkboek*” aangeboden, waarin deskundige schrijvers ieder op eigen gebied opsomden wat er gedurende de jaren 1910-1927 alhier werd verricht. Dit fraaie boek door-

bladerende komt men tot de stellige overtuiging dat onze stad zich in deze jaren voorspoedig heeft ontwikkeld en een tijd van grooten bloei heeft gekend, dat het bestuur van den burgemeester vruchtdragend en zegenrijk'is geweest en dat de Leidsche burgerij derhalve alle reden heeft dit bestuur met groote waardeering en erkentelijkheid te herdenken. Een onvergankelijk monument in de dankbare herinnering van alle stadgenooten heeft hij zichzelf gesticht door zijn initiatief voor de tot standkoming van den Leidschen Hout.

De dankbare waardeering der burgerij heeft zich herhaaldelijk geuit. Reeds werd gewezen op de oprichting der „de Gijsselaarsbank” en de aanbieding van het „Gedenkboek”. Op 1 September 1922 bij zijn 12½-jarige ambtsvervulling werd hem een luisterrijke serenade aangeboden, waaraan een 60-tal vereenigingen deelnamen; op 21 October 1925, zijn 60sten verjaardag, ontving hij van vrienden en ver eerders zijn geschilderd portret.

Naast deze gemeenschappelijke bewijzen van hoogachting, stonden de persoonlijke blijken van genegenheid. De burgemeester was bekend bij hoog en laag, bij jong en oud, een ieder was er trotsch op hem te ontmoeten en door hem te worden gegroet en hijzelf wjlde gaarne onder de nederigsten zijner burgers om hunne klachten te vernemen en zoo mogelijk te verhelpen.

Jhr. de Gijsselaar heeft zijn volle vermogens aan de stad gegeven, doch (daarbij zijn lichamelijke krachten vermoedelijk overschat. In November 1920 overviel

hem een **ernstige** ongesteldheid, **die** vaak het ergste deed **vreezen** en hem een jaar lang aan het ziekbed **gekluiserd** hield. Groot was aller vreugde toen hij in December 1921 weer **op** het stadhuis verscheen en aanvankelijk met halve-, weldra met volle kracht de teugels van het bewind ter hand nam om zich met nieuwe energie aan zijne taak te wijden. **Helaas** had de ziekte **blijvende** sporen achtergelaten en herhaalden zich de inzinkingen, **waartegen** het eertijds zoo krachtige gestel van den burgemeester op **den** duur niet bestand bleek. Tegen het **einde** van 1926 moest hij den strijd opgeven en noode **besluiten** zijn **ambt** als burgemeester voor goed te **beëindigen**.

Na zijn aftreden en verhuizen naar Wassenaar mochten wij Jhr. de Gijselaar nog herhaaldelijk in ons midden zien; zonder zich op den voorgrond te plaatsen toonde hij door zijne tegenwoordigheid blijvende belangstelling in alles, wat in Leiden plaats vond.

Thans is hij voor goed van ons heengegaan, doch in dankbare herinnering **aan** het vele, wat hij voor Leiden deed, zal hij bij ons steeds blijven **voort**-leven; Leiden zal den „eenen goeden **Leidenaar**” nimmer vergeten.

Dr.

Dr. A. BEETS.

Utrecht 28 Juli 1860 — Leiden 24 December 1937.

Adriaan Beets, zoon van den alom gevierden dichter-hoogleeraar Nicolaas Beets, studeerde in zijne geboortestad in de Nederlandsche letteren, onder de leiding van Brill, Moltzer en Gallée, en promoveerde er in 1885 op eene uitgave, met inleiding en aantekeningen., van „De Disticha Catonis in het Middelnederlandsch”. Na eene tijdelijke waarneming der lessen in het Nederlandsch aan het gymnasium te Utrecht (1882-3) en een tweejarig leeraarschap in aardrijkskunde en geschiedenis aan dat te Rotterdam (1886-8), werd hij in 1888, tegelijk met ondergeteekende, als vast medewerker, welhaast lid der Redactie, verbonden aan het Woordenboek der Nederlandsche Taal, waaraan hij reeds in 1886 ruim een half jaar zijne hulp had mogen verleen. Het waren gelukkige jaren, toen wij, met Kluyver — die reeds sedert 1883, als „helper” van ons beider leermeester Matthias de Vries, aan het door dezen gestichte „Taalmuseum” had medegebouwd — en tot diens dood in 1892 onder zijn oppertoezicht, gedrieën, in vriendschappelijken omgang met elkander samenwerkten; toen wij onze tenten mochten opslaan eerst in de Universiteits-Bibliotheek — waar wij aanvankelijk, zelfs meer als huisgenooten dan als gasten, nog vrijelijk mochten omdwalen en „in grasduinen

gaan"! — later, toen het Rijk, ter uitbreiding der Bibliotheek, De Vries' daaraan belend, voormalig woonhuis had aangekocht, de vroegere studeerkamer van onzen „hoofdman" (een „gewijde plek"!) in vrij gebruik hadden.

Het Woordenboek is Beets' levenswerk geworden: van 1 Sept. 1888 tot 1 Jan. 1933 (langer dan eenige andere redacteur), sedert 1911 als voorzitter en secretaris der Redactie, heeft hij er, onverpoosd en onverdroten, zijn beste krachten aan gewijd; bij zijn 40-jarig jubileum, in 1928, werd hem in het officierskruis der orde van Oranje-Nassau een welverdiende erkenning zijner groote verdiensten voor dit nationale werk.

Eene opsomming en waardeering van zijn wetenschappelijken, vooral Taalkundigen en folkloristen, arbeid aan het Woordenboek, aan het Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en letterkunde — waarvan hij 45 jaar lang de trouwe, ijverige redacteur-secretaris is geweest — en aan andere tijdschriften zal elders een ruimere en betere plaats vinden dan hier mogelijk ware, maar vooral zijn wonen en werken te Leiden dient herdacht. Bijna een halve eeuw lang heeft deze geboren Stichtenaar alhier geleefd; aanvankelijk als vrijgezel, sinds 1894 in zeer gelukkigen echt vereenigd met mej. H. C. A. Damsté, die hem ook in zijn arbeid trouw ter zijde gestaan, in zijne belangstelling vooral in de Zweedsche en ook Magyaarsche Taal en letteren gedeeld en ze met woord en daad ondersteund, en hem zijne laatste levensjaren, verzwaaard door velerlei, met echt

Christelijk geduld en onderwerping gedragen, lichamenlijk leed en ongemak, 'door hare liefdevolle zorgen aanmerkelijk verlicht heeft: een stil, huiselijk geluk, ver van het openbare leven.

Daarin heeft Beets zich weinig bewogen; voornamelijk nog op kerkelijk gebied. Van 1903 tot 1922 is hij lid geweest van de Gemeente-Commissie der Nederlandsch-Hervormde Kerk; die hij vooral jarenlang, van 1900 tot in 1937, met warme liefde en zorg gediend heeft als lid, vele jaren lang voorzitter van het college der Regenten van het Heiligegeest- of Armeweeshuis en Kinderhuis op de Hooglandsche Kerkgracht, welks geschiedenis en inrichting hij in 1911 uit de archieven en de Leidsche geschiedboeken nagegaan en omstandig beschreven heeft in een, ook afzonderlijk beschreven, fraai verlucht, opstel in „Het Huis Oud en Nieuw”. En gelijk hij de volkstaal zijner geboortestad en de achttiende-eeuwsche geslachtsnamen zijner tijdelijke woonplaats Rotterdam in twee opstellen 1) besproken heeft, zoo zijn er ook in dit Jaarboekje verscheidene opstellen aan de geschiedenis onzer hem liefgeworden, stad of harer omgeving gewijd: Aanteekeningen betreffende de Ramp van Leiden (1905), De Brandspuit van het Weeshuis (1921/2), De Ossekop bij Rivé (Camera Obscura van Hildebrand, De Huurkoetsier) (1923), Leven en Bedrijf aan boord van een Katwijksche visschersschuit in 1790 (1927/8), Deenck Familiebezoek in Leiden in Mei 1836 (1933). De overblijf-

---

1) Tijdschr. v. Ned. Taal- en Letterk. XLVI (1927) p. 210-222. Rotterd. Jaarboekje I (1888) p. 273-284.

selen van Groot Poelgeest vóór **honderd** jaar, met 2 afbeeldingen (1937), Oosterhof met afbeelding (1937).

Hier, te Leiden, **heeft** hij een over 't **geheel** rustig, voorspoedig geleerdenleven geleid: geëerd en geliefd door oudere en jongere, eigene en aangehuwde verwanten; evenals zijn, levenslang hooggeëerde vader van fel oordeel afkeerig, „geen partijen” maar als Hildebrands zoon, gansch niet **misdeeld** van geest en humor een goed vaderlander (zonder chauvinisme), **een hartelijk** vriend, een trouw echtgenoot: een goed en een vroom man.

En hier is hij, dankbaar **voor** veel hem geschonken levensgeluk, in een zachten **dood** onslapen.

J. W. MULLER.

JAN VAN KAN.

2 Juli 1870. — 29 December 1937.

Gedurende een halve eeuw was Jan van Kan zeer nauw verbonden aan het Reddingwezen. Van 1887-1902 maakte hij 'deel uit van de bemanning der roeireddingboot van het station Noordwijk aan Zee der N.Z.H.R.M. Vervolgens was hij van 1902-1924 lid- en van 1924 tot zijn dood secretaris-penningmeester der Commissie van plaatselijk bestuur der N.Z.H.R.M. te Noordwijk aan Zee.

Als 19 jarige smidsknecht verrichtte hij zijn eerste redding toen hij zich te paard in zee begaf om enkele visschers van een omgeslagen bomschuit te redden. Hiervoor kreeg hij de bronzen medaille voor mensche-lievend hulpbetoon van Z.M. Koning Willem III. Als roeier in de reddingboot nam hij deel aan verschillende moeilijke tochten. Voor de redding van 4 man wan den Engelschen schoener „Transit” op 18 November 1893 kreeg hij van H.M. Koningin Victoria een zilveren medaille.

Ook toen hij reeds commissielid was, ging hij verscheidene malen als roeier met de reddingboot mee.

Bijzonder verdienstelijk 'maakte hij zich bij de stranding van den logger „KW 47” op 24 November 1919. De reddingboot sloeg bij den eersten tocht naar het wrak om ten gevolge waarvan 3 roeiers het leven verloren. Jan van Kan nam het bevel over de red-

dingboot op zich bij de 2e poging, die met succes bekroond werd. H.M. de Koningin schonk hem daarvoor de gouden medaille voor menschlievend hulpbetoon, terwijl de N.Z.H.R.M. hem de gouden draagmedaille toekende, die slechts zeer zelden wordt verleend. In 1924 bij het 100-jarig bestaan der Noord- en Zuid-Hollandsche Reddingmaatschappij werd hij tot ridder in de Orde van Oranje Nassau benoemd.

Behalve als roeier der reddingboot en commissielid der N.Z.H.R.M. maakte Jan van Kan zich ook verdienstelijk ten opzichte van de in 1921 opgerichte Reddingbrigade te Noordwijk aan Zee.

Met hart en ziel leefde hij mee met alles wat op het Reddingwezen betrekking had. Steeds was hij bereid zijn beste krachten te geven aan het werk van naastenliefde aan onze kust.

H. TH. DE BOOY,
Secretaris N.Z.H.R.M.

Twee deksels van **steen**en doodkisten.

Bij het graafwerk **onder** afgebroken huizen aan de Vischmarkt zijn twee groote trapeziumvormige platte **steen**en aan het licht gekomen. Dit geeft mij aanleiding iets **over steen**en doodkisten te zeggen.

In N.W. Europa komen reeds in de vijfde eeuw n. **Chr.** grafzerken voor. Deze zijn niets anders dan 'deksels van **doodkisten**.

In ons land **kwamen steen**en doodkisten ongeveer in het jaar 1000 na Chr. in gebruik, om de lijken tegen opgraven door honden en wolven te beschermen, daar toenmaals de kerkjes te klein waren om erin te begraven, behoudens dan eene enkele uitzondering.

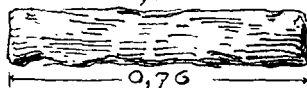
De kisten zijn van **rooden** Wezer zandsteen, dat is een onvergankelijk, (zeer krachtig) materiaal. Tot zelfs in Brabant worden kisten van dat materiaal uit de Wezerstreek aangetroffen, hoewel de **Belgi**-sche **hardsteen**- en kalkgroeven daar toch veel dichter bij zijn gelegen.

Men treft wel graven aan, uit tufsteen opgebouwd, maar deze **bestaan uit** eenige behakte tufsteen

TWEE-DEKSELS VAN ROODE-WEZER-ZANDSTEEN-LEIDEN.

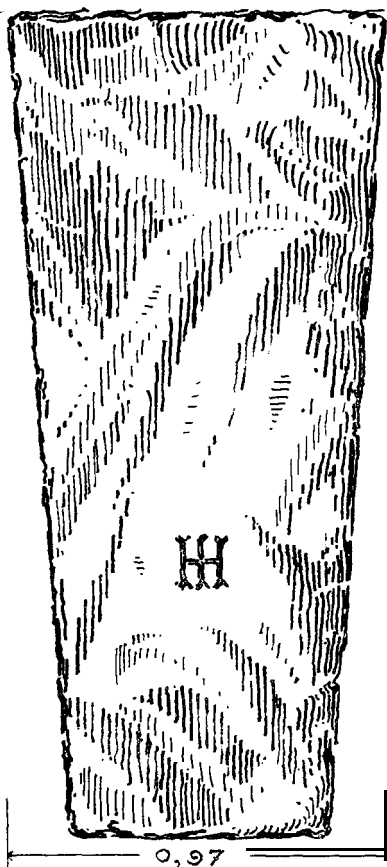

0,88

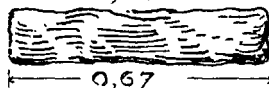

0,76

2,30 M

0,97

0,67

LEIDEN-DEKEET. JUNI. 1937. H.J. JESSE-ARCH. M.O. 2.

door eenige platen tufsteen afgedekt. Men heeft die in Keulen zelfs naast steenen doodkisten aangetroffen.

In de Lakenhal worden ook fragmenten van een tufsteen graf 'bewaard doch ten onrechte als doodkist vermeld.

In de N.H. Kerk te Noordwijk-binnen wordt een doodkist van rooden Wezerzandsteen bewaard, die is opgegraven naast den toren, maar de deksel was er niet meer bij. De heer J. Kloos schat die kist uit de 10e eeuw na Chr.; hij noemt 't een „doodvat” en zegt in zijn Noordwijksche geschiedenis: „dat 'hier al vroeg het Evangelie gepredikt is leidt men ook af uit het vinden van steenen doodkisten, waarvan de deksels met kruisen versierd waren.”

Ook werd in of bij de kerk van het v.m. Jacobswoude (bij Woubrugge) in 1744 een steenen kist opgegraven. Blijkens een mededeeling van den heer O. C. van Hemessen in zijn werk „Jacobswoude en Woubrugge” betreft het hier een kist van rooden zandsteen, geheel overeenkomstig de in 1910 in de Munsterkerk te Aken 'opgegraven sarcophaag van Otto III. De doodkist van Jacobswoude is sinds eenige jaren bij het raadhuis van Woubrugge opgesteld.

Niet alleen in musea en kerken, maar zelfs op oude [boerderijen treft men die steenen kisten aan, waar zij vaak als varkenstrog gebruikt worden.

Aan den trapeziumvorm kan men dadelijk zien dat het een deksel van een doodkist is, want oorspronkelijke grafzerken hebben altijd een rechthoekigen vorm, maar men heeft die deksels later dikwijls, van

een opschrift voorzien, als grafzerken gebruikt.

De heer Dr. W. C. Braat, conservator van het Rijks-Museum van Oudheden alhier, was zoo vriendelijk mij op zijn artikel over de archaeologie van de Wieringermeer opmerkzaam te maken, waarin hij schrijft, dat voor eenige jaren bij de drooglegging van het in 1334 verzonken dorp Gawijzend zes steenen doodkisten met deksels gevonden zijn. Alle zijn van rooden zandsteen, zij loopen alle naar het voeteinde smaller toe. Er is groote overeenstemming in de, in vlak reliëf uitgevoerde, versiering van banden of ook kromstaven, gecombineerd met kruisen. Geen van deze kisten draagt een jaartal.

Als bijzonderheid kan vermeld worden dat vroeger de visschers veel tufsteen in de Wieringermeer ophaalden en die in Amsterdam verkochten, om tot tras vermalen te worden.

Tusschen 1860 en 1870 is in de omgeving van Keulen een kerkhof opgegraven waar vele steenen kisten voor den dag kwamen: op 'n enkele gele na waren alle van rooden zandsteen. Op de deksels 'dezelfde motieven als op die uit den Wieringermeerpolder; ook zijn zij gelijk aan die, welke in Groningen en Friesland bewaard worden. Op geen enkele komt een jaartal, naam of inscriptie voor, zoodat de ouderdom niet met zekerheid is vast te stellen.

Men vindt ook nooit bijgaven in de kisten, waarnaar de ouderdom zou zijn te benaderen.

In het algemeen kan men zeggen, dat toen er in grootere kerken gelegenheid tot begraven werd gegeven, het met de steenen doodkisten gedaan was.

Daar het karakter van de versiering en het materiaal van nagenoeg alle gelijk is, kan men besluiten, dat zij uit een zelfde landstreek afkomstig zijn, d.i. het Wezergebergte.

Het vervoer naar ons land zal wel gegaan zijn: De Wezer af, over zee, naar het Vlie, over het meer Flevo, de Vecht, Oude Rijn, over de binnenwateren naar hun bestemming.

Het voor eenige jaren te Utrecht opgegraven platboomde vaartuig, dat een lengte heeft van ongeveer 18 m., kan wel voor het vervoer van doodkisten geënd hebben, wanneer het ongeveer in 1300 n. Chr. vervaardigd is.

De twee Leidsche deksels zijn zeer merkwaardig. Het eene, dat tegen den muur op het voorhof van de Lakenhal is opgesteld, is van gelen zandsteen (gebarsten), met roodachtigen gloed (geelbont). Het is in 1592 vlak gemaakt en van een inscriptie voorzien om als grafzerk dienst te doen. Als deksel van een steenen kist had het minstens al 300 jaren achter den rug.

Van het andere, als van geen waarde beschouwd, wist men aan de Lakenhal niet waar het gebleven was.

Ik had het geluk een opzichter van den stadhuishouwer te ontmoeten, die bij de opgraving tegenwoordig was geweest en mij mededeelde, dat die steen vermoedelijk te vinden zou zijn op het Pieterskerkhofplein, waarheen al de natuursteen van het stadhuis vervoerd is. Aldaar heb ik kennis gemaakt met den heer van Dongen, chef-beeldhouwer van de

restauratie van den stadhuisgevel. Deze was zeer bereidwillig en herinnerde zich de plaats waar de steen neergelegd was. Hij liet dadelijk alle daar opgestapelde steenen verwijderen en zou zorg dragen den steen, dien hij ook als een deksel van een doodkist beschouwde, voor beschadiging te vrijwaren. Deze steen is van rooden Wezerzandsteen, doch zonder eenige versiering; mogelijk is de versiering weggehakt en is er, om hem als grafzerk te gebruiken, een „~~hu~~ismerk” in gehakt, wat nog op geen enkel bekende deksel is aangetroffen.

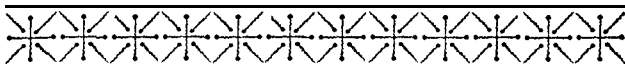
Een „~~hu~~ismerk” wijst op ouden datum, toen de gewone menschen nog niet konden schrijven en dus ook geen handteekening konden plaatsen onder een schriftelijke overeenkomst. Zij zetten daaronder zoo goed en zoo kwaad als dat ging een aangenomen teeken als bekrachtiging. De oorspronkelijke versiering is mogelijk weggehakt om het „~~hu~~ismerk” te plaatsen en den steen als grafzerk te doen dienen.

In Noordwijk heeft de heer Kloos mij vele acten met een „~~hu~~ismerk” laten zien. Ook door zijn goede zorg zijn alle zandsteen-tegels, waarop een ~~hu~~ismerk voorkomt, en die als grafsteentje gediend hebben, onder het orgel in den vloer van de Ned. Herv. kerk bijeengelegd, als aandenken aan ons voorgeslacht.

Na al het bovenstaande zal het duidelijk zijn, waarom op Rhijnhof graf No. 774 gedekt is met een zerk van rooden Wezerzandsteen.

Leiden, Juli 1937.

H. J. JESSE,
Architect M.O. 2.

Een militaire Rijschool te Leiden.

Bij het 80-jarig bestaan van de 'militaire Rijschool, gevierd op 1 Dec. 1937 te Amersfoort, bleek mij uit historische overzichten die in de dagbladen verschenen, dat een dergelijke school als eerste in ons land te Leiden werd opgericht en wel in 1806.

Waarschijnlijk onder Fnanschen invloed 1), vaardigde Lodewijk Napoleon, in Juni 1806 door keizer Napoleon als koning van Holland aangesteld, op 18 Nov. van dat jaar een decreet uit, waarbij bepaald werd, dat te Leyden een Rij- en Veeartsenijschool zou worden opgericht. Hetzelfde decreet 'bevatte de verschillende bepalingen daaromtrent, o.a. dat van elk eskadron oavalerie een officier en een onder-officier op de school zouden geplaatst worden om de kundigheden te verwerven, welke een goed officier-instructeur der cavalerie noodig heeft. Bovendien zou door elk regiment een officier en een onderofficier voor de veeartsenijschool geleverd worden. De tijd van instructie zou 6 maanden duren, dan zouden de instructeurs naar hunne regimenten terugkeeren en dadelijk door anderen vervangen worden. Voor de

eerste maal zal de tijd slechts 3 maanden duren en wel van 1 Jan. tot 1 Apr. 1807. Directie en commandement over de school zou door kolonel Bénard gevoerd worden, die ten spoedigste een ontwerp van organisatie aan den minister van oorlog moest voordragen.

Dit was dus de eerste Hollandsche Rijdschool, later ook Koninklijke Militaire Rijdschool en Instructieschool, voor de troepen te paard te Leyden genoemd.

Bij Koninklijk Decreet van denzelfden datum werd bepaald dat de lieutenant colonel, Aide de camp des konings L. Bénard, werd benoemd tot colonel commandant van de Rijdschool te Leyden. Hij bekleedde deze betrekking tot 2 Dec. 1847 en werd vervangen door zijn ambtgenoot W. Lambrechts.

De kolonel Bénard werd ter zijde gestaan door een 2-tal officieren, J. Stupani en J. N. Meynhardt, benevens een vroegere wachtmeester P. van Os.

Later kwamen er nog een officier Bauer, een adj.-kwartiermeester J. Kramers en een paardendokter J. Thieleman bij. Bij Decreet van 23 Febr. 1807 werd de uniform vastgesteld voor de officieren die aan de School verbonden waren, nl. groene rok, de kraag, opslagen en voering van dezelfde kleur, scharlaken revers, wit vest en witte broek. Als gebouw voor de School werd aangewezen het „Staten College”, aan de Cellebroersgracht, thans Kaiserstraat.

De Gids van Leiden en omstreken van 1890 vermeldt daarover „tot vóór ongeveer 30 jaar stond in de Kaiserstraat (toen Cellebroersgracht) aan de rechterhand van het Rapenburg komende, een fraai

Cellebroersgracht (thans Kaiserstraat).

Het oude poortje is o.a. de toegang tot de v.m. Militaire Rijsschool
(thans Universiteits-Manege).

gebeeldhouwde hardsteen poort ²⁾, die toegang gaf tot het vroeger Staten College of Collegium Theologicum, waar studenten in de theologie onderwijs, kost en inwoning genoten”.

Als rijbaan werd de thans nog bestaande Universiteitsmanege gebruikt. Wat een vandalisme om die prachtige poort zooals die in 1860 nog bestond, vóór 1890 te doen vervangen door het monster wat wij allen kennen, met versiersel een paardenkop.

De School had te Leiden slechts een kort bestaan. Want bij decreet van 19 Jan. 1807 werd de organisatie gewijzigd en de scholen gescheiden. De Veeartsenijschool werd overgebracht naar Zutphen.

De Rijschool verheugde zich echter niet in een rustige toekomst, want in Maart van dat zelfde jaar 1807 luidde een decreet: „De artillerieschool te Amersfoort en de Koninklijke Militaire School te Honsholredijk, zullen in zoodanig der beide gestigte welke men daartoe het meest geschikt zal oordeelen, vereenigd kunnen worden. De Rijschool te Leyden zal óók hienmede vereenigd kunnen worden.”

Bij Koninklijk Decreet van 8 Juny 1808, werd de school naar 's-Gravenhage overgebracht, welke overplaatsing door kolonel Bénard reeds vóór Nov. 1807 bepleit was.

J. E. KROON.

---

1) J. C. P. W. A. Steenkamp, *De Nederlandsche Rijscholen*. Breda 1909, p. 11—16.

2) *Fotographische reproductie in genoemd werk tegenover p. 15.*

leidsche Antiquiteiten.

Het lijkt mij nuttig een en ander over bovenstaand onderwerp vast te leggen, nu de belangstelling in oude kunst steeds grooter wordt en de afstand ter wereld steeds kleiner, zoodat onderzoek, waaraan men vroeger nooit gedacht zou hebben, thans verre van onmogelijk kan worden beschouwd. Toen ik in het Jaarboekje van 1909 over Endegeest schreef, sprak ik met een zeer bekend kunsthistoricus over portretten met kwartierwapens op de lijsten aangebracht (vgl. blz. 11). Deze kende daarvan in ons land geene voorbeelden en opperde de mogelijkheid, dat al waren de afgebeelde personen Hollanders, de stukken wel elders, in Zuid-Nederband of Frankrijk zouden gemaakt zijn, vooral in de 16e eeuw. In de 17e eeuw kwam die gewoonte steeds meer in gebruik in ons land. Ruim tien jaar daarna echter, vond ik in eene Haagsche notariële acte melding gemaakt van dergelijke portretten van Willem Jacobsz, in den Hoorn c.s., vader van Joost Willemsz. Dedel, ook genoemd Porsman (naar zijne moeder), burgemeester en thesaurier alhier, die in het beleg

van 1574 stierf. Portretten dus uit denzelfden tijd en uit Leiden herkomstig, die omstreeks het jaar 1700 door vrouwelijke lijn vererfd, in Haagsch bezit waren. Men zou dus besluiten, dat in het midden der 16e eeuw een Leidsch portretschilder bestond, die deze eigenaardige wijze van lijstversiering bezigde. Helaas kon ik het spoor dezer Dedel-portretten niet verder ontdekken. Die van Endegeest zijn tot en met 1877 zeker op het huis gebleven, ondanks twee verkoopen aan vreemden in het eind der 18e eeuw. Waarschijnlijk heeft douair. Gevers, de vruchtgebruikster, ze toen afgestaan aan een der erven, Jhr. Alfred Gevers, die in den Haag in de Houtstraat woonde en in 1887 overleed. Deze handelde altijd met antiquair's en het staat vrijwel vast, dat zekere Hamburger, die ook in Parijs winkel hield, ze meenam. Al hadden ze zelfs weinig, of geene kunstwaarde, de ouderdom stempelde ze tot curiositeiten.

Ook uit het midden der 16e eeuw stamt een beker, dien Keizer Karel V deed maken voor zijnen gunsteling Mr. Adriaan Dirksz. van Meerburch, die zich „van Leyden” ging noemen naar zijne overgrootmoeder. Hij was secretaris en pensionaris van Delft, werd 4 April 1548 tot Baron des H. R. Rijks verheven en stierf in 1562. Uit de papieren door A. baron Schimmelpenninck van der Oye in 1918 aan onze stad nagelaten, blijkt, dat deze beker hier ter stede vervaardigd, immer in het 'nageslacht van den begiftigde verbleef, tot in 1821 de laatste mannelijke afstammeling stierf; na doode van zijne weduwe in 1844 viel de beker ten deel aan de oudste kleindochter van van

Leyden's zuster van Rhemen en zuster van baron Sch. v. d. O. voornoemd. Zij huwde met baron van Nagell van Ampsen en verkocht het stuk helaas in 1874. Haren oudsten zoon, die toen 23 was en pas in 1936 stierf, ontmoette ik herhaaldelijk en ik heb het gewaagd, hem eens te vragen, of hij zich iets daarvan kon herinneren. Het moet volgens hem een gouden, of verguld zilveren kop zijn geweest, versierd met het wapen van den Keizer en wan den begiftigde in email en het had hem zeer verdrotten, dat zijne moeder, dat familiestuk van de hand deed. Maar voor de landheeren waren het toen slechte tijden en Mevrouw v. N. had met het oog op een langdurig verblijf in den Haag geld nodig; Koning Willem III vierde toen zijn zilveren regeeringsjubileum. Ook mocht ik den naam van den handelaar vernemen, die den van Leyden-beker kocht; deze zelf was ter ziele, doch ik vond zijnen zoon, een bejaard man, helder van geest en hij had zijnen vader vergezeld bij koop en verkoop in Parijs. Mijne vraag, wie de koper was, werd beantwoord met: Rothschild natuurlijk, #mijnheer. Die verzameling is vrijwel ontoegankelijk, doch met hulp van wijlen Dr. Hofstede de Groot vernam ik het volgende: De verzameling R. bevat honderden bekertjes uit allerlei tijden, van allerlei formaat en herkomst. Een van de zeer weinigen, die er toegang had, was een Engelschman-Italiaan, of omgekeerd, Seymour de Ricci. Ondanks mijne gegevens over de wapens, die er op moesten staan, gelukte het genoemden Heer S. de R. niet, den beker te vinden.

Het is ook geen gemakkelijke taak, voor iemand,

die kunstkenner op algemeen gebied, geene bijzondere belangstelling had voor de vraag van eenen wild-vreemde. Ik kreeg den indruk, dat ik met den franschen slag werd afgepoeierd door de mededeeling, dat z.i. deze beker wel zou verhuisd zijn naar een der medeerven van den ouden R., kooper in 1874. Wie het geluk mocht hebben, tot deze verzamelingen door te dringen, zij den van Leyden-beker indachtig!

In het begin dezer eeuw vertoefde ik vaak in Brussel en bezocht met wijlen mijnen vriend Obreen vrij geregeld een bar in de Ridderstraat. Voor de toonbank stond eene rij hooge tabouretten, z.g. ooievaars. Doorgaans waren deze bezet door jongelieden met klinkende namen, die alleen belang stelden in paarden en wedrennen, onder hen, o.a. de twee graven d'Oultremont.

Op zekeren dag, waarschuwde een Belgische vriend ons, dat de Heeren d' O. genoodzaakt waren, zich van allerlei erfstukken te ontdoen, niet in publieke veiling, doch door een tusschenpersoon. Wij legden beslag op het (archief der heerlijkheid Schagen (de d'Oultremonts stamden af van het echtpaar F. C. van Beyeren-Schagen en J. M. van Wassenauer-Warmond uit einde 17e eeuw) en vonden den Rijksarchivaris C. J. Gonnet bereid, dit te koopen, zie: Versl. Rijksarch. 1902, uitgeg. 1904. Het archief der van Wassenauers van Warmond was in den jongsten tak overgegaan met het huis, dat wist Obreen, die toen bijna zijn boek over die familie voltooid had. Ook legden wij beslag op een groot aantal aardige brieven van Henriette d'Oultremont, aan

hare familie geschreven in den tijd, toen zij hofdame was van onze eerste Koningin en wel ten 'bate van het Kon. Huisarchief. Vanuit Gent kwam Gbreen ieder weekeinde in Brussel, ik slechts zoo nu en dan. Hij smaakte het genoeg, dat mij daardoor niet ten deel viel, ook den verguld zilveren kop te zien, waarover hij in zijn van Wassenaer-boek geschreven had. Volgens order der verkoopers moest deze echter naar Londen, om bij Christie verkocht te worden Deze firma liet niets los omtrent den verwerver in Engeland doch door Engelsche deskundige correspondenten geleid, vermoed ik, dat deze beker door den Hertog van Devonshire gekocht werd. Deze had dezelfde manie, als Rothschild en zijne verzamelingen, waarin o.a. ook het Groningsch 'prachtstuk, de z.g. beker van Nienoord 'berust, zijn evenmin toegankelijk zonder meer. De Wassenaer-beker is gegeven door die van den Gerechte van Leiden bij den doop van Albert van Wassenaer, zoon van den beroemden admiraal van Warmond. Lelden en Gouda waren gevaders en volgens het Leidsch Ordonnantie-boek is 2 Sept. 1599 f 314 betaald voor „den zilveren vergulden overdekten Cop". Minder duidelijk is het, hoe dit stuk bij de d'Oultremonts, afstammelingen van den oudsten zoon (Jacob) van den admiraal, kwam en niet bij die van Albert, die den beker als pillegift bekwam. Het waarschijnlijkst lijkt mij, dat de admiraal het geschenk als eene persoonlijke hulde beschouwde, hetgeen het in feite ook was en geene maatregelen nam, dat het terecht kwam bij dengeen voor wien het bedoeld was.

Toen ik in 1920 ontdekte, dat het Kasteel op Jan Steen's Kippenhof in het Mauritshuis, Oud-Teylingen of anders Lochorst genaamd, moest zijn, kwam ik tot de slotsom, dat het meisje de bovengenoemde J. M. v. Wassenauer moest zijn. Later ging ik twijfelen, omdat in 1660 haar vader vermoedelijk al Warmond zelf betrokken had, te meer, daar mijne onderzoekingen voor de genealogie van Wassenauer in Adelsboek 1923 uitwezen, dat de kinderlooze tante van den Heer van Warmond tot haren dood in 1663 op Lochorst een verweesd nichtje van haar had gehuisvest, n.l. Jkvr. Bernardina Margriet van Raesfelt, die in 1674 de tweede vrouw werd van Gerard van Wassenauer van Alkemade, zoon van Albert voornoemd. Van haar is geen portret bekend. Een jeugd portret van haren man, door Rembrandt op Meerenburg, Lisse geschilderd, is in het begin dezer eeuw in Duitschland verdwenen. In briefwisseling geraakt met leden der familie d'Oultremont, mocht ik vernemen, dat er van Johanna Maria van Wassenauer een tweede portret op ouderen leeftijd bestaat; eene vergelijking met de afgebeelde op „de Kippenhof” zou dus zeer wenschelijk zijn. In 't algemeen voelt men in België niet veel voor familiegeschiedenis en portretten van voorouders. Als Heeren daar nog belangstelling koesteren voor oudheden, dan is archaeologie doorgaans het eenig vak, dat beoefend wordt. Mijne verdere onderzoekingen wezen uit, dat alles, wat op de **van** Beyeren-Schagen's en van Wassenauers betrekking heeft aan portretten, in het kasteel Warfusee bij Hoei berust; dat tot voor kort slechts luttele weken

des jaars bewoond werd. De eigenaar vertoefde meestal te Parijs. Thans echter is zijn broeder, hoofd der familie geworden en Graaf Hadelin bewoont W. meer.

Dan is er nog in België eene zeer groote verzameling voor Nederland en ook voor onze stad en omgeving van belang en wel in het kasteel Beirleghem, gem. Munckzwalm. Vroeger tot in de 19e eeuw berustte dit alles in het kasteel Baudries ten Z.W. van Brussel, dat reeds in 1529 door huwelijk aan het Nederlandsch, oud-adellijk geslacht van Spangen-Uyternesse kwam. De laatste afstammeling van den Belgischen tak, Gravin Marie Thérèse van Spangen, sinds 1926 weduwe van den Belgischen Graaf Louis de Marchant d'Ansembourg, erfde Beirleghem van hare moeder en bewoont het des zomers. Met haar raakte ik in briefwisseling en zij schreef mij, dat haar huis vol was met Oud-Nederlandsche gedenkstukken, als meubels, portretten, enz. In de 17e eeuw woonden leden van haar geslacht alhier; zij zijn tot in de 18e eeuw heeren van Nieuwkoop, Noorden, c.a. geweest; zij hebben op het Hooge Huis te Nieuwkoop, waarvan nu alleen de toren bestaat, hun zetel gehad, alsook op „de Toll” onder Koudekerk, doch vertoefden het meest in Brussel en op Baudries. ¹⁾

Met weinig moeite had ik toegang kunnen verkrijgen, doch sedert den oorlog staat een verblijf in

---

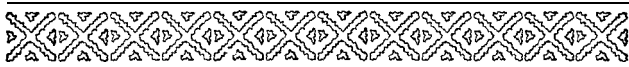
1) Sinds 1 Febr. j.l. is Baudries overgegaan op Graaf Louis van Lichtervelde, wiens moeder eenige zuster was van Gravin de M. d. A.

België mij dermate tegen, dat ik alleen de paar malen, dat plicht zulks gebod, die grens voor enkele uren overschreed.

Ten overvloede vermeld ik nog hier mijne artikelen over van Wassenaer en Duvenvoirde en over de oude archieven der van Wassenaer's in vroegere deelen van dit jaarboekje (1915), alsmede dat over de Wassenaersche kerkcchat in: Bijdragen v. h. Bisdom Haarlem van 1928. Dat alles heeft betrekking op het slot Beloeil in Henegouw. Men weet nooit, wat er vroeg of laat teruggevonden wordt en daarom is het niet overbodig, ook deze mogelijke 'bewaarplaats van Leidensia uit vervlogene eeuwen te herdenken.

BIJLEVELD.

Leiden, 16 Jan. 1938.

De Salvator,

In het Leidsch Jaarboekje van 1909 schrijft de Heer J. B. van Loenen over **Campanologie**, waarin hij onder meer „de *Salvator*” die in het klokkehuis in de Kloksteeg gehangen heeft, beschrijft. Hij vermeldt van de klok, „dat bij de slooping van het klokkehuis in 1745 deze merkwaardige campana spoorloos is verdwenen.”

Dat het klokkehuis in 1745 was afgebroken, blijkt uit de Blaffaert van 1745, waar wij het volgende lezen:

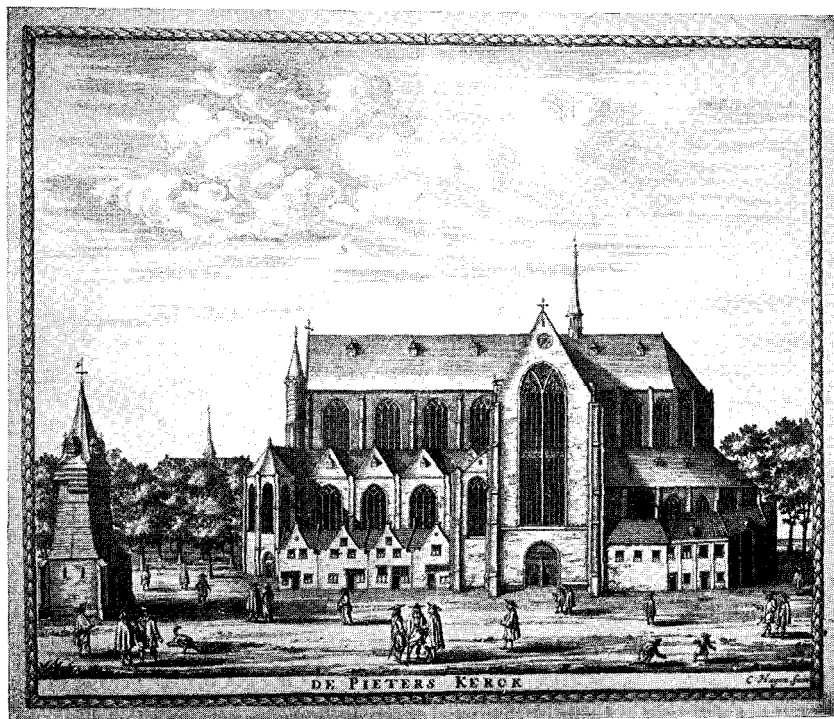
„Aan de onderkosters van de respective kerken voor ½ jaar opluyden der groote klok, als die van de Pieterskerk niet tegenstaande de groote klok weg genomen is, is aan de Luyders van deselven voor zoo lang zij leeven haar tractement haar toegesegt te behouden.”

Over het verdere lot, dat de klok onderging, lezen wij in de notulen van Burgemeesteren omtrent

„Model van Klok welke gehangen heeft in het Klokhuys bij de
Pieters Kerk op de agter zijde stond het wapen van Leyden”.

(Afbeelding naar een oude prent, geteekend door G. van der Laan,
en aanwezig in de Pieterskerk.)

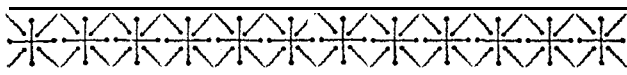
Cliché van Pastoor Th. M. Beukers.

Het Klokkehuis waarin de Salvator-Klok heeft gehangen.

het versmelten en verkoopen der groote klok van de Pieterskerk, „daar het laatste geluy meede pleeg opgeluid te worden” het volgende, opgeteekend door den Leidschen secretaris van Royen:

„Op den 2 January 1748 hebben de H H Pla en Boetselaar, kerkmeesteren deser Steede aan de H H Burgemeesters kennis gegeven van de slegte toestand der kerken binnen deze Stede veroorzaakt door de laatste swaare storm, dat deselve daarop gecalculeert hebbend de extra ordinaire reparatie, die aan de respective kerken noodzakelijk moeten gedaan worden te bedragen tussen de 10 en 12000 gl en vermits desselfs kas niet voorsien was om soo een importante somma te kunnen betalen, sij derhalven versogten om geadsisteert te worden uit de Stadskas, verzoekende met eene om de groote klok, die in 't afgebroken klokhuijs bij de St. Pieterskerk gehangen heeft, ten haren behoefte te mogen hebben en te doen versmelten om daar door op 't spoedigste eenig geld te kunnen krijgen en 't selve tot het repareeren van de nodigste zaken te employeeren, 't welk door de H H Burgemeesteren op den 9 Januari 1748 aan die van den Geregte is gecommuniceert geworden en op 't Preadvies van H H Burgemeesteren door die van de Geregte goedgevonden de bovengemelde klok aan de kerkmeesteren op haar verzoek te vergunnen. Is verders aan kerkmeesteren door H H Burgemeesteren versogt een 'middel aan de hand te geven hoe en op wat voor conventabelste wijze men de resterende penningen, die nog te kort soude schieten, soude kunnen krijgen, alsoo de Stadskas meede van geen

De Hortus Botanicus.

Gaarne wil ik pogen hier in klein bestek het heugelijk feit te herdenken, dat de Leidsche hortus verleden jaar 350 jaren heeft bestaan. Daarbij wil ik trachten een inzicht te geven in de ontwikkeling van dezen ouden „Kruidhof” en tevens de op 13 April j.l. gehouden herdenking te schetsen.

Deze herdenking heeft plaats gehad, juist voordat de Hortus een algemeene metamorphose zal ondergaan, welke zal zijn geschied, zoodra de dit jaar in gebruik te nemen vleugel aan het **Academiegebouw**, op de plaats waar tot voor kort de ambtswoning van den hortulanus stond, zal zijn voltooid, maar vooral, na het spoedig verrijzen van een modern complex van kassen in den Hortus, ter vervanging van de slechts zeer on-economisch te exploiteeren, door den ganschen tuin verspreid staande kassen met sterk verouderde verwarmings-installaties, hetgeen een algeheele wijziging van den aanleg van den Hortus met zich zal meebrengen.

Dan zal men den bezoekers uit binnen- en buitenland kunnen toonen-mede aan de hand van het kort

tevoreu in 't Engelsch te verschijnen gedenkboek over den Hortus, waaraan o.a. de begaafde teekenaar Jo Spier als illustrator medewerkt — hoe „de ledige plaetse achter de universiteyt”, die de stad Leiden in 1587 heeft afgestaan voor een „hoff dienende tot leeringe van aller de ghene, die in der medicijnen studeeren” gegroeid en van bestemming gewijzigd is, tot het „buiten-laboratorium”, als hoedanig Prof. Dr. L. G. M. Baas Becking blijkens de door dezen op 13 April j.l. uitgesproken herdenkingsrede den Academietuin ook in de toekomst kan zien als een universitaire instelling van groote beteekenis, na achtereenvolgens met eere een medische, een systematische en een populariseerende periode te hebben gekend.

Behalve door den botanischen tuin van het Vaticaan, die van 1447 voor het onderwijs is gebruikt, is het ontstaan van den Leidschen hortus voorafgegaan door dat der tuinen te Pisa, Padua, Florence, Bologna en Leipzig. De horti te Pisa, Bologna en Leipzig, evenals die van het Vaticaan zijn inmiddels één of meerdere malen verplaatst; de tuin in Florence is vrijwel tot stadspark geworden. De horti te Padua, gesticht in 1545, en te Leiden zijn dus de oudste botanische tuinen die zich nog op hun oorspronkelijke plaats bevinden, al zijn aan beide intusschen stukken grond toegevoegd.

Aanvankelijk was het „uitleggen der kruiden”, het expliqueeren van het, vooral medisch, gebruik der in den hortus aanwezige soorten, de vrijwel eenige taak van den hoogleeraar. 'Toenemende eerbied voor de zuivere wetenschap wijzigde later den aard van

den botanischen tuin. Juist echter doordat de beplanting van het in 1587 voor de inrichting van een kruidhof beschikbaar gestelde terrein eerst na de benoeming van Clusius is tot stand gekomen, blijkt uit de wijze waarop deze in 1594 is geschied, hoe de gewezen lijfarts van Maximiliaan van Oostenrijk zijn tijd ver vooruit en in de eerste plaats plantkundige was, waarna in de rij van de tot nu toe negentien elkaar opvolgende horti praefecti, Prof. W. R. F. Suringar (1862-1898) de eerstvolgende bioloog is geweest. Degenen die met Clusius de eerste veertien vormen, waren medici; dan volgt Reinwardt, een pharmaceut, 'daarna de Vriese, een 'medicus van opleiding.

Van den aanvang tot in deze eeuw stond het streven naar uitbreiding van de aanwezige collectie op den voorgrond. Boerhaave (1709-1730) kon met trots verklaren, dat zijn tuin de meest belangrijke ter wereld was. Wanneer men zijn dagboeken — die thans een zeer gewaardeerd bezit zijn van het Botanisch Laboratorium, waarmede de Hortus één instelling vormt — nagaat, dan blijkt daaruit, dat deze wereldvermaarde geleerde met meer dan honderd buitenlanders in geregelde correspondentie heeft gestaan en dat hij zich geen moeite ontzag, ten einde den Hortus met soorten te blijven verrijken. Mede als gevolg hiervan moest na Boerhaave's dood het terrein, voor de derde maal reeds, worden vergroot, waarbij tevens de nog bestaande, fraaie oranjerie is gebouwd. In 1815, onder Brugmans (1786—1819), is een nog grooter stuk grond aan den

Hortus toegevoegd.

Mede door **deze** vergrooting nam de interesse van het niet vakkundige publiek voor den Hortus toe en dank zij vooral **de** welversneden pen van **hortulanus** H. Witte (1855-1898) is **diens** ambtsperiode een bloeitijdperk der popularisatie van tuinbouw en plantkunde geworden, waarbij de Hortus een zeer belangrijke rol heeft vervuld. Toen in 1872 hier voor het eerst de *Victoria regia* bloeide, trok dit gebeuren in één seizoen meer dan 20.000 bezoekers!

Thans is de belangstelling van het publiek veel geringer, hetgeen te begrijpen is. Het kan toch op de hedendaagsche bloementoonstellingen veel **grootere** bloemen en meer kleurenweelde zien, dan een respectabele hortus ooit kan (bieden. Ondanks het vele en goede dat de Stichting ter bevordering van de belangen van den Hortus Botanicus **heeft** gewrocht, staan we **nog** ver van een contact zooals publiek en Hortus **dat** zeventig jaren geleden bezaten.

Behalve 'door het raadplegen van in **den** loop der eeuwen verschenen catalogi, kaarten, prenten en reisbeschrijvingen over den Hortus, kan men de historie van dezen tuin tot zich laten spreken door **de** levende en levenlooze getuigen uit alle **tijdperken** die de Hortus heeft doorgemaakt.

Bij het binnentreden aanschouwt men, links van den ingang den Gouden Regen die in 1600 **daar** door Clusius is geplant. Thans omgeeft een laag, muurtje dat met lichten grond is opgevuld, zijn **stam-**

voet die een omtrek van 4.90 M. heeft verkregen!

Daar tegenover is de Tulpenboom van 1685. van welke soort P. Hermann (1680—1695) in Virginië verzamelde zaden ontving van J. Bobart, den hoogleeraar-directeur van den hortus in Oxford, in welken tuin Hermann bij een bezoek planten aantrof, die hij op Ceylon verzameld had en na verscheping door een Franschen zeeroover waren buit gemaakt.

De Dadelpruim of Diospyros dateerend van 1740, den tijd van Adriaan van Royen (1730-1754) is het kleinste gedeelte van een grooten boom, waarin zich een 45-jarige eschdoorn had ontwikkeld, die toevallig ontkiemd was in een rotte plek in het midden van de plaats van [in]planting der kroon, en die geleidelijk de twee helften naar weerszijden uit elkaar heeft geperst, waarvan slechts één in leven is gebleven. De 'holle stam daarvan is met een betonkolom geplombeerd, waarvoor meer dan twee balen cement zijn gebruikt.

De eveneens in 1740 gebouwde oranjerie noemde ik reeds. Het borstbeeld van Carl Linné houdt er de gedachte levendig aan den grooten Zweed, die in den winter van 1737—'38 A. van Royen behulpzaam was, de planten in den juist vergrooten tuin volgens een door den grondlegger der systematiek ontworpen systeem te rangschikken. De Japansche Ginkgo van 1785, thans de hoogste boom in den Hortus, ontwikkelt juist nu aan zijn stam de voor oude exemplaren dezer soort zoo karakteristieke uitwassen. Van de beplanting van het groote terrein dat Brugmans aan den Hortus

wist te verbinden, zijn meerdere in 1818 geplante boomen tot forsche exemplaren uitgegroeid; men aanschouwe den fraaien Vleugelnoot als voorbeeld daarvan. Het door den beeldhouwer Wenckebach vervaardigde borstbeeld van Ph. F. B. von Siebold, staande te midden van het groen van ruim dertig boomen en heesters die origineele importaties van dezen kundigen natuuronderzoeker en ontdekkingsreiziger in Japan zijn, houdt de gedachte levend aan het vruchtbaar informeel contact, waarvan de Hortus, maar in niet mindere mate de vaderlandsche tuinbouw in zoo ruime mate de vruchten heeft geplukt. En aan de 'cessie van het mooiste gedeelte dezer uitbreiding, ten behoeve van de sterrenkunde, in 1857, waarbij tevens de Witte Singel met wilgenteen geschoeid is, dankt de Hortus de zware wilgen die uit enkele rijesjes daarvan (moeten zijn) ontsproten.

Thans nog iets over de herdenking op 13 April van het vorige jaar.

Des middags heeft de hoogleeraar-directeur van den Hortus, Prof. Dr. L. G. M. Baas Becking een gloedvolle herdenkingsrede uitgesproken, waaruit ik voor de samenstelling van dit artikel een en ander heb overgenomen.

Spreeker beëindigde zijn rede, die door vele autoriteiten uit departementale en universitaire kringen is bijgewoond, met een historisch {betoog in dichtvorm. Als proeve laat ik dat over Boerhaave hier volgen.

Doordat gij needrig waart en dienaer van den grond
 En dienaer van uw hof en dienaer van de menschen,
 Doordat ge 't heden ook in het verleden vond,
 Waart ge -toen Carl Linné U op het ziekbed zag,
 Niet slechts praeceptor van geheel Europa,
 Maar wegbereider voor een nieuwen dag.

Daarop was het woord aan den rector-magnificus, Prof. Dr. J. van der Hoeve, die Prof. Baas Becking toewenschte, dat deze met zijn overborrelende energie die naar alle kanten een uitweg zoekt, zijn onuitputtelijke werkkraft en zijn levendige fantasie nog decenniën zal mogen gebruiken ten bate van de Leidsche Botanie en van den Leidschen Hortus, dus ook van de ons zoo dierbare Leidsche universiteit.

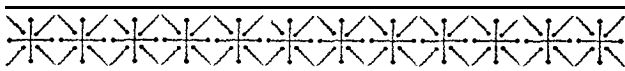
Nog werd het woord gevoerd door Prof. Dr. H. J. Lam als directeur van het Rijks Herbarium en als vriend, en door den decaan van de faculteit voor wis- en natuurkunde, Prof. Dr. W. J. de Haas, waarna Prof. Baas Becking een dankwoord sprak.

Vervolgens had de opening plaats van een tentoonstelling die betrekking had op de geschiedenis van den Hortus. Deze is in 't Academisch Historisch Museum, met groote medewerking van de conservatrice Mevr. O. C. D. Idenburg—Siegenbeek van Heukelom door ondergeteekende ingericht.

Voor den avond had de Leidsche Biologenclub in de oranjerie een Hortus-nachtfeest georganiseerd.

Met groote voldoening kan op het welslagen van deze herdenking worden teruggezien.

H. VEENDORP.

De totstandkoming van den Staten-Bijbel en de bewaring zijner oorspronkelijke stukken,

---

Inleiding.

In het vorige jaar is zoowel in Nederland als in België en Zuid-Afrika het derde eeuwfeest der Staten-Vertaling van den Bijbel gevierd. De groote beteekenis van dit meesterstuk van den eersten rang is naar waarde voor oogen gesteld. ***En de vertaling èn de druk èn de bewaring der autographa is te Leiden geschied, waarom dan ook dit onderwerp in het Leidsch Jaarboekje niet mag ontbreken.***

In 1637 verscheen voor het eerst een overzetting van den Bijbel uit de grondtalen Hebreeuwsch en Grieksch in het Nederduitsch *)

---

*) Wel waren er reeds vroegere vertalingen, doch deze waren veelal indirecte vertalingen of om andere redenen gebrekkig te noemen.

DE VOORBEREIDING VAN DE STATEN-VERTALING.

De eerste maal werd de wensch van een vertaling uit het oorspronkelijke kenbaar gemaakt op de Synode te Embden in 1571 en vervolgens op vele kerkelijke 'bijeenkomsten tot aan het jaar 1618, toen de Algemeene Synode van Dordrecht bijeenkwam, waarin zulke stemmen zich met klem lieten gelden. Maar de tijd was hiervoor nog niet rijp.

Telkens 'hadden de plannen schipbreuk geleden, hetzij door den ongunstigen toestand van 's Lands financiën, hetzij door moeilijkheden in den boezem der kerk zelve gerezen, totdat in 1594 een lichtpunt zich voordeed. Philips van Marnix, heer van Sint Aldegonde had zich bereid verklaard de overzetting uit het oorspronkelijke ter hand te nemen. Echter is zijn vertaling gebleven bij het eerste boek des Bijbels; hij overleed in 1598. Wel zouden in 1602 Arnoldus Corneli, (predikant te Delft en Wernerus Helmichius, predikant te Amsterdam, zijn werk voortzetten, maar eerstgenoemde overleed in 1605, toen de vertaling nog slechts weinig gevorderd was. Het duurde tot 1618, voordat het plan der bijbelvertaling krachtig geregeld werd.

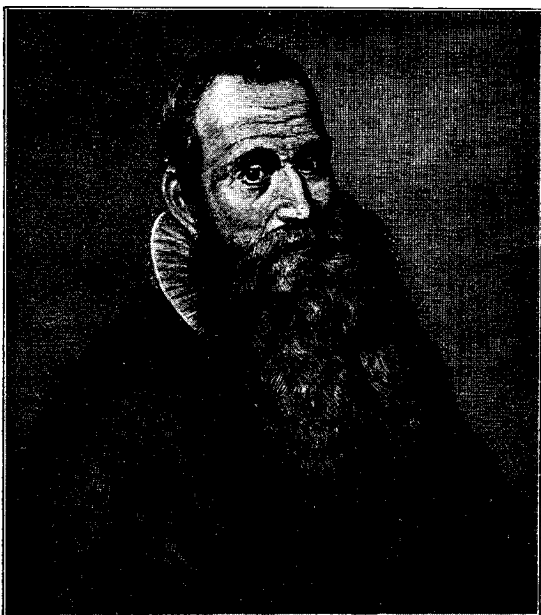
Dit geschiedde op verzoek van de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden door de Nationale Synode te Dordrecht gehouden in de jaren 1618 en 1619. Den 19den November 1618 begonnen de be-

sprekingen hierover, welke werden voortgezet in vele zittingen. 1)

De Dordtsche Synode had wel bepaald, dat het werk der bijbelvertaling zou aanvangen drie maanden na het eindigen van hare vergaderingen, maar het zou nog tot den 11den April 1624 duren, eerdat een krachtige stoot gegeven werd tot het verwerkelijken van het grootsche plan. Belemmerend hadden de groote, geldelijke uitgaven gewerkt, noodig in den oorlog met Spanje, alsook de heftige, kerkelijke beroeringen in den strijd tegen de Remonstranten. Verschillende Provinciale Synoden hadden steeds aangedrongen op de uitvoering van de bijbelvertaling, totdat in 1624 ook de Hoog Mogende Heeren der Staten-Generaal hun aansporing hiertoe lieten gelden. Den 22en Mei 1625 werd een daadwerkelijk begin van het werk gemaakt. Toen kwamen de vertalers van den Bijbel met twee gemachtigden vanwege de Dordtsche Synode te 's-Gravenhage bijeen, maar niet alle zes, die benoemd waren. Petrus Cornelii was in 1619 en Hermanus Faulkelius in 1625 overleden. In hun plaats volgden als vertalers van het Nieuwe Testament en de Aprociefe boeken An-

---

1) Drie vertalers van het Oude Testament werden benoemd : Johannes Bogerman, predikant te Leeuwarden, voorzitter der Dordtsche Synode: Willem Baudartius, predikant te Zutphen: Gerson Bucerus, predikant te Veere en drie vertalers van het Nieuwe Testament: Hermanus Faulkelius, predikant te Middelburg, Petrus Cornelii, predikant te Enkhuizen en Jacobus Rolandus, predikant te Amsterdam.

JOHANNES BOGERMAN.

*Die's BOGERMANS' gelaat, voorzitter op 't Synode
Te Dordrecht, toen de twist den vree der Kerken doodelt:
Beroemt, helas! want toen werd't Akerhants Kerk gescheurt,
Daar 't vredelievend hert met nasmert noch om treurt.*

B. Des excelle.

J. Brandt.

tonius Walaëus of de Waele, hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Leiden en. Festus Hommius of Homminga, predikant en regent van het Staten-College — een internaat tot opleiding van Hervormde predikanten — aldaar. Ook in deze vergadering te 's-Gravenhage werd op den voorgrond gesteld, dat het niet doenlijk zou zijn voor de leden tevens het gewone dienstwerk te (blijven verrichten; de verre afstand tusschen hun woonplaatsen was bovendien ook een belemmering voor regelmatige samenkomsten tot gemeenschappelijk overleg. Aan deze bezwaren werd reeds den 18en Juli 1625 door de Staten-Generaal tegemoet gekomen met hun 'besluit, dat de vertalers zouden wonen te Leiden met vergoeding van huishuur en van andere kosten, terwijl vrijstelling van hun dienstwerk met behoud van hun salaris aan de betrokken besturen gevraagd zou worden. Later werd aan ieder vertaler jaarlijks 600 gulden toegelegd boven zijn gewone wedde, welke hij op zijn standplaats genoot, voor huishuur 300 en voor het maken van (afschriften van het vertaalde 200 gulden, terwijl tevens de uitgaven voor boeken, vuur en licht terugbetaald werden. .Echter zou huishuur niet toegekend worden aan Walaëus en Hommius, als wonende te Leiden. Voor het werk, door de overzetters verricht tusschen den tijd hunner benoeming en den aanvang der vertaling te Leiden, ontvingen zij 500 gulden.

De uitvoering van het werk.

De vertalers van het Oude Testament hielden den

13den November 1626 hun eerste bijeenkomst te Leiden en kozen tot hun voorzitter Johannes Bogerman, te wiens huize aan het Pieterskerkhof de samenkomsten plaats hadden. De vertalers van het Nieuwe Testament kwamen bijeen ten huize van Jacobus Rolandus. Ook waren de samenkomsten, gehouden in 1628 door de gezamenlijke vertalers belangrijk, om de regels voor taal en spelling vast te stellen, welke zij gemeenschappelijk zouden volgen om eenheid in hun werk te verkrijgen. Regelmatig werd nu door de vertalers te Leiden gewerkt. Was een gedeelte klaar, dan zonden zij dit aan de overzieners. Hiertoe zouden verscheidene afschriften noodig geweest zijn, wat te veel tijd zou vereischen indien deze gemaakt zouden worden met de pen. De vertalers lieten dan ook telkens hun afgedane werk drukken door de drukkerij van de weduwe van Jan Claess. van Dorp te Leiden en zonden hun werk gedrukt, aan de overzieners. Zooals wij zagen, er moesten nieuwe vertalers opvolgen, maar niet minder is dit voorgekomen bij de herzieners; hunne opene plaatsen werden vervuld door een verkiezing, welke plaats had door de Provinciale Synode, waar de vacature was voorgevallen.

Den 7en Augustus 1631 trof den vertalers een gevoelig verlies door het overlijden van Gerson Bucerus. Hij was met zijn overzetting gekomen tot in de profetiën van Ezechiël. Volgens de gehouden stemming in de Nationale Synode te Dordrecht moest nu Antonius Thysius, hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Leiden, opvolgen, 'maar deze onttrok

zich hieraan als zijnde reeds belast met de herziening van het Oude Testament. De Staten-Generaal lieten nu Bogerman en Baudartius verzoeken, met hun beiden het werk voort te zetten; zij stemden hierin toe, hoewel zij bij ondervinding wisten hoe zwaar de taak was, terwijl Bogerman leed aan een pijnlijke kwaal en Baudartius, 66 jaren oud, reeds eerder geklaagd had, dat hij zijn geheele leven zoo niet geblokt had, als hij nu op zijn ouden dag blokken moest. Op dezelfde wijze is het den vertalers van het Nieuwe Testament vergaan. Toen Jacobus Rolandus in 1632 stierf, wiens opvolger naar aantal van stemmen ook reeds overleden was, (hebben Antonius Walaeus en Festus Hommius het werk voortgezet, dat toen gevorderd was tot de Handelingen der Apostelen.

De vertaling van het Oude Testament was in 1632 ten einde gebracht; den 9en Juli van het volgende jaar vereenigden zich de acht overzieners met de twee vertalers te Leiden om met elkander de moeilijke plaatsen te bespreken, wat veertien maanden vorderde en waarbij Johannes Bogerman voorzitter was, terwijl Jacobus Revius, de <dicter-predikant te Deventer, als secretaris optrad. Zulk een gemeenschappelijke bijeenkomst werd voor het nazien van het Nieuwe Testament te Leiden gehouden vanaf 16 November 1634 aan het Rapenburg ten huize van den voorzitter Antonius Walaeus, terwijl Festus Hommius het secretariaat vervulde. De Waalsche kerk, welke geen bijzonder belang had bij een Nederlandsche vertaling, was op haar verzoek door de Dordtsche Synode vrijgesteld een overziener af te vaardigen. Het

nazien van het Nieuwe Testament was 31 Augustus en van de Apocriefe boeken 10 October 1635 voltooid. In dezen tijd heerschte de pestziekte in hevige mate in Leiden, maar opmerkelijk is, dat geen der vertalers of overzieners in deze epidemie werd aangetast; vanaf den 1en Juli tot aan het einde van dit jaar 1635 eischte deze ziekte 17193 offers. Bij het woeden van dezen „geesel der menschheid” was in het midden der vergaderden twijfel gerezen omtrent de verplichting voor hen, die van buiten Leiden kwamen, om in de besmette stad hun werk voort te moeten zetten. Echter bleven alle op hun post, al gaf Andreas Rivet, hoogleeraar in de Godgeleerdheid, ook den raad de pest te ontvlieden.

Ieder overziener ontving van Hunne Hoogmogen den vier gulden daags en vergoeding van reiskosten, terwijl elk voor het nazien der vertaling, hem toegezonden thuis vóór de gemeenschappelijke vergadering te Leiden, 300 gulden werden toegelegd. De voorzitter en de secretaris ontvingen bovendien 150 gulden. Aan Johannes Bogermtn werd wegens zijn bijzondere verdiensten nog 500 gulden toegekend. De vertalers van het Oude Testament kregen 11 December 1632 octrooi voor 15 jaren van de Staten-Generaal om hun overzetting in druk te laten uitgeven, welk voorrecht later op dezelfde wijze aan de vertalers van het Nieuwe Testament werd verleend.

Het drukken en uitgeven.

Den 8en September 1634 was het Oude Testament vertaald en nagezien. Verschillende regelingen waren

nu noodig voor het drukken. De Leidsche Burgemeesters, wier stad gekozen was als zetel der vertaling, deden het hunne om het recht van drukken aan zich te verkrijgen, opdat Leiden de eer daarvan zou genieten. Zij verzochten 'daarom aan de Staten-Generaal de overzetters van het Oude en Nieuwe Testament, die reeds octrooi van 'drukken verkregen hadden, te machtigen met hen hierover te onderhandelen. Reeds waren door de vertalers overeenkomsten met drukkers gemaakt. De Staten-Generaal willigden dit verzoek in op voorwaarde, dat zij bewijzen zouden ontvangen, waaruit bleek, dat door belanghebbenden afstand was gedaan van vroeger gesloten overeenkomsten.

De Burgemeesters van Leiden sloten den 8en December 1634 een overeenkomst met Machteld Aelbrechtsdochter, weduwe van Hillebrant Jacobszoon van Wouw, om den Bijbel te drukken, uit te geven en te verkoopen, tenminste indien de vertalers hun octrooi aan hen wilden overdoen. Aan Machtelt voor-
noemd en de erfgenamen van haar overleden man was reeds den 11en December 1632 het recht van drukken, uitgeven en verkoopen voor 15 jaren toegestaan door de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden. Maar nu zouden de voorwaarden voor de uitoefening van dit recht nog vastgesteld moeten worden met de Burgemeesters van Leiden, hetwelk den 12en Februari 1635 geschiedde. De vertalers van het Oude Testament Bogerman en Baudartius stonden den 10en Februari 1635 hun octrooi af aan het Leidsche stadsbestuur. Krachtens deze overeen-

komst zouden de overzetters alle origineele stukken van de nageziene vertaling van het Oude Testament ten overstaan van Burgemeesters van Leiden of van hun gecommiteerden sluiten in een kast of kist, staande onder toezicht der vertalers, met twee verschillende sloten, waarvan één sleutel zal berusten bij hen en de andere bij de Burgemeesters. Ten overstaan van Burgemeesters zullen zij telkens een gedeelte van genoemde stukken ter perse geven en zorg dragen, dat geen enkel stuk in vreemde handen kome of verwaarloosd worde. De vertalers zullen de derde en zoo noodig ook de vierde drukproef nazien en de drukkers met hun raad bijstaan. Ook zullen zij, indien hun „yets menschelike ofte eenige nootsaeckelijke verhinderinge” overkwam, zorgen voor één of twee bekwame plaatsvervangers, buiten kosten van de stad Leiden; overigens zal in deze kosten voorzien worden, zooals het den Staten-Generaal zal goeddunken. De overzetters behielden aan zich de aanbieding van dit werk aan de Staten-Generaal, den Raad van State, Staten, Stadhouders en Raden dier Provinciën, waar zij thuishooren en waar zij gedurende de vertaling verblijf hielden, (alsook de aanbieding aan de stedelijke regeeringen van Zutphen, Leiden en Leeuwarden. De Burgemeesters zullen elk der vertalers voor het afstaan van het octrooi en het leveren van de stukken, welke gedrukt moeten worden, vereeren uit de beurs der stad Leiden met 1500 gulden, te betalen aan hen of hun erfgenamen. Ook bedongen de overzetters voor zich of hun erfgenamen een gratis exemplaar van dezen Bijbel in

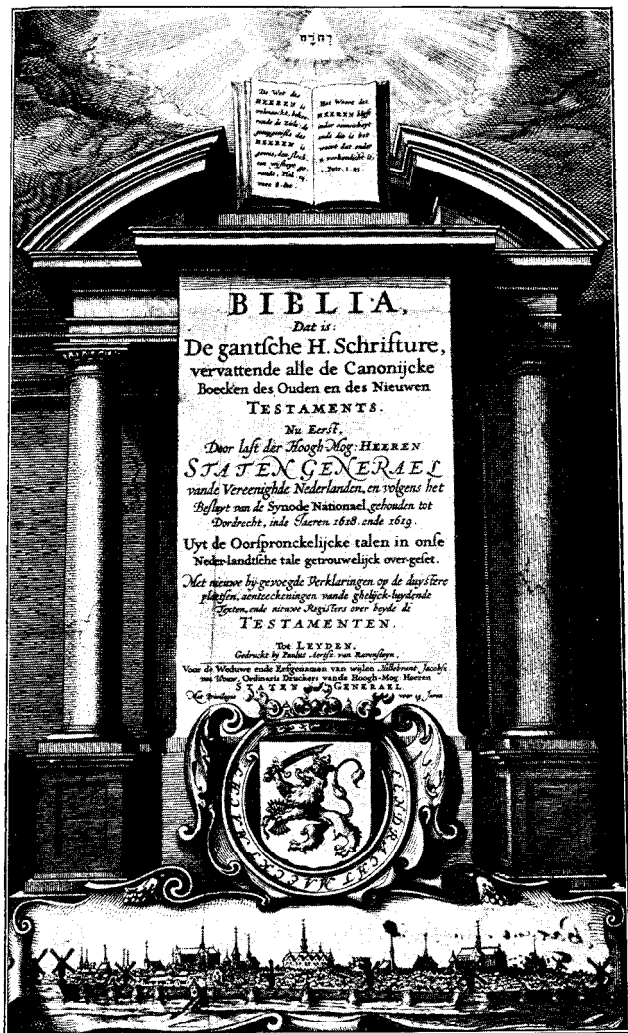
folio „van het beste papier, schoon gebonden ende vergult opte sneede” en daarboven, voordat het werk werd uitgegeven, zooveel ‘exemplaren, als zij noodig zouden hebben voor de genoemde aanbiedingen, welke hun geleverd zouden moeten worden tegen den prijs, welke voor boekverkoopers gerekend wordt.

Twee dagen na deze overeenkomst werd een verdrag gemaakt met de weduwe en erfgenamen van Hillebrant Jacobszoon van Wouw, drukkers van de Hoogmogende Heeren Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, welk verdrag uitgebreider is dan dat van den 10 December 1634. Hieruit stippen wij het volgende aan: de Burgemeesters van Leiden, die het octrooi voor het drukken, uitgeven en verkoopen van de nieuwe vertaling van het Oude Testament verkregen hadden van de overzetters, dragen dit over aan de genoemde weduwe en erfgename voor 3000 gulden, te betalen aan de stad Leiden. Zij bepalen, dat het drukken te Leiden zal geschieden door Paulus Aertszoon van Ravesteijn, die daarom met zijn huisgezin zal moeten overkomen uit Amsterdam naar Leiden; dat de drukker, letterzetter en gezellen hun bij eede zullen zweren om geen vertalingen, drukproeven of afgedrukte bladen te verwaarloozen noch in vreemde handen te laten komen en dat aan de Burgemeesters twee ‘exemplaren van den Bijbel zullen geschonken worden.

Op gelijke wijze werden in 1636 overeenkomsten gesloten betreffende het Nieuwe Testament en de Apocriefe boeken. Echter zou voor het overdragen van het octrooi en van de vertaling van dit deel

des Bijbels de som van 2500 gulden betaald moeten worden ten behoeve van de stad Leiden, terwijl de vertalers aan zich het recht behouden om dit werk aan te bieden aan den Staten-Generaal, de Staten van Holland en West-Friesland en den Prins van Oranje, welke reeks dus verschilt met die, welke de aanbieding van het Oude Testament 'betrof. Het bedrag van 2500 gulden werd door de stad voldaan aan de vertalers; aan Antonius Walaeus en Festus Hommius, elk 1200 gulden.

Het drukken ondervond vertraging tot in 1635, veroorzaakt door de schaarschte en duurte van goed papier en door den strengen, langdurigen winter, die den meester-drukker Paulus Aertszoon van Ravesteijn noodzaakte zijn overkomst van Amsterdam naar Leiden met gezin en drukkersgereedschap uit te stellen, totdat het open water was geworden. Na den druk van het Oude Testament volgde die van het Nieuwe en van de Apocriefe boeken. De Staten-Generaal stelden den verkoopprijs van den Bijbel vast en den 10en Juni 1637 machtigden zij Barent Langenes de exemplaren voor echt te teekenen met zijn handteekening, waarbij tevens het wapen van de Staten-Generaal werd afgebeeld. Den 29en van de volgende maand hebben zij, na het advies van den Raad van State gehoord te hebben, de nieuwe vertaling goedgekeurd en bekrachtigd," ten eynde dat deselve in de kercken ende publijcke scholen der Vereenichde Nederlanden ende andere Rijken ende Landtschappen, onder hun gehoorsaemheyte resorterende, moge worden aenghenomen ende

Titelblad van den eersten druk van den Statenbijbel
met profiel van de stad Leiden.

ghebruyckt ende dat dienvolgens alle kerckelicke vergaderingen, kerckendienaren, professoren ende 'doctoren in de H. Theologie, regenten van collegien ende voorts allen ende een yeghelicken, die dit eenighsints aengaen mach, in 't exerceren van **der-selver** diensten ende bedieningen haer daernae mogen reguleren, omme alsoo **de** eenigheyt, welstant ende dienst der ghemelte Nederlantsche Gereformeerde (Hervormde) **kercken** ende scholen meer ende meer vorderen".

De 17e September 1637 is in de geschiedenis der Statenvertaling een belangrijke datum. Toen werd **het** eerste exemplaar in groot formaat, verguld op snee en gebonden in paars fluweel door Antonius Walaëus, Festus Hommius, die ook namens Willem Baudartius optrad en Andreas Rivet, hoogleeraar in de theologie te Leiden, die Johannes Bogerman vertegenwoordigde, aangeboden aan **de** Staten-Generaal, „voor hunnen christlijken iever en vaderlijke zorg, in het uitvoeren voor dit voor **de** kerken van Nederland noodig werk betoond". Ter wille van dien ijver en zorg is **het** dan ook, dat op het titelblad van den Bijbel vermeld wordt, **dat** hij overgezet is „door last der Hoogh-Mog: **Heeren** Staten Generael vande Vereenighde Nederlanden", zoodat hij steeds wordt aangeduid als: Staten-Vertaling of Staten-bijbel. Dit prachtexemplaar is ettelijke jaren later door de Hoog Mogende **Heeren** naar Leiden gezonden om bewaard te worden bij de oorspronkelijke stukken der vertaling, waarbij het in 1656 vermeld wordt; het berust thans in het gebouw der Synode te

's-Gravenhage. Het titelblad is versierd met het profiel van de stad Leiden, 'binnen wier muren het geheele werk ten einde is gebracht.

Johannes Bogerman had reeds geruimen tijd van tevoren aan Andreas Rivet verzocht hem bij de overhandiging van den Bijbel aan de Staten-Generaal te vertegenwoordigen, 'omdat hij wegens zijn gezondheidstoestand niet aanwezig kon zijn. Inmiddels overleed hij zes dagen voor dezen belangrijken dag, den 11en September 1637 in den ouderdom van 61 jaar, te Franeker, waar hij zijn ambt als hoogleeraar in de godgeleerdheid den 7en December 1636 had aanvaard. Te Leiden had hij 10 jaar gearbeitet aan de vertaling van het Oude Testament.

Aan de vertalers Bogerman, Baudartius, Walaeus en Hommius werd door de Staten-Generaal na de voltooiing van het werk een vereering geschonken van 150 gulden; aan de erfgenamen van Bucerus, die in 1631 als 'overzetter was overleden, van 100 gulden. Ook de drukkersgezellen hadden een buitenkansje; Paulus Aertszoon van Ravesteijn, de drukker, ontving voor hen uit de stedelijke kas een som van 20 gulden, omdat het drukken onder het toezicht van de Leidsche Burgemeesters was geschied.

Het veeleischend werk der Bijbelvertaling hebben de Remonstranten met groote belangstelling gadeslagen. Zij benoemden vier bekwame mannen om de vertaling nauwkeurig na te zien en het einde van het onderzoek was, dat deze overzetting geheel hun goedkeuring wegdroeg en ook door hen in gebruik

werd genomen. Het duurde echter nog eenige jaren, eer dat de nieuwe vertaling algemeen was ingevoerd. Langzamerhand kreeg zij in de verschillende provincies burgerrecht, het laatst echter in de stad Amsterdam. Wellicht heeft daartoe de omstandigheid bijgedragen, dat nog duizenden bijbels in voorraad waren van vroegere uitgaven, gedrukt aldaar. In 1641 was de Staten-Bijbel algemeen in gebruik in ons vaderland.

De bewaring der oorspronkelijke stukken.

Volgens besluit der Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden in 1639 werd de uiterste zorg besteed aan de bewaring der oorspronkelijke stukken der Bijbel-Vertaling, welke volgens hun bestel moesten berusten ten Stadhuiuze te Leiden. Om de drie jaar vaardigden zij twee 'hunner leden af naar deze stad om in hun naam deze stukken, genaamd autographa of authentieke instrumenten van de nieuwe overzetting des Ouden- en Nieuwen Testaments, na te zien, waarbij een aantal predikanten, gekozen door de Provinciale Synoden, aanwezig waren. Onder autographa hebben wij eigenlijk te verstaan eigenhandig geschreven stukken, maar dat waren deze stukken niet. Immers de overzetters lieten hun vertaald werk drukken in zooveel exemplaren als er noodig waren om aan de overzieners te zenden. In de gemeenschappelijke vergadering van vertalers en overzieners te Leiden werd zuik een gedrukte vertaling nagezien en verbeterd en bestemd

voor den druk. Deze stukken nu werden te Leiden bewaard.

De vraag, waar de oorspronkelijke geschreven vertalingen der overzetters gebleven zijn, ligt aanstonds voor de hand. Wat het werk van Gerson Bucerus betreft, vertaler van het Oude Testament, dit is aan Willem Baudartius ter hand gesteld na den dood van Bucerus in 1631 en berust thans in het Oud Synodaal Archief te 's-Gravenhage. De geschriften van Jacobus Rolandus, vertaler van het Nieuwe Testament en van de Apocriefe boeken, overleden in 1632, zijn nog in handen wan één zijner afstammelingen, gelijk die van Bogerman en van Hommius ook onder hun erfgenamen zijn gebleven. Van het oorspronkelijk werk der andere vertalers is, voor zoover mij bekend, het spoor verloren gegaan.

Behalve aan de oorspronkelijke stukken der Staten-Vertaling te Leiden werden reeds eerder volgens het besluit der Staten-Generaal van 5 Juli 1625 dezelfde zorgen besteed aan de officieele bescheiden van de Nationale Synode in de jaren 1618 en 1619 te Dordrecht gehouden. Deze laatsten werden bewaard in een kist, voorzien van acht verschillende sloten, staande, eerst in de Trèveskamer in het Binnenhof, later in de Kloosterkerk te 's-Gravenhage. Vanaf 1641 werden zoowel de stukken te 's-Gravenhage als te Leiden nagezien, regelmatig om de drie jaren. Eerst werd het onderzoek ingesteld naar de Synodale papieren te 's-Gravenhage en als dit geschied was, vertrokken de twee afgevaardigden der Staten-Generaal en een twintigtal predikanten, aan-

gewezen door de Provinciale Synoden, den volgenden dag in twee „Staten-jachten” naar Leiden, waar zij zich begaven naar het logement Den Burg; de afgevaardigden van den Lande „vooruyt gaande” en de predikanten „in goede ordre volgende”. Het stedelijk bestuur van Leiden ontving van tevoren een schrijven van den Raadpensionaris namens de Staten-Generaal, vermeldende de namen van hun ‘beide afgevaardigden en den datum, waarop het bezoek zou plaats hebben, „ten eijnde t’haerder aencomste alles gereet mach werden gevonden.” Aangekomen zijnde aan den Burg, worden zij verwelkomd door één der vier Burgemeesters of zijn gemachtigde, vergezeld door den Pensionaris of Secretaris der stad en plechtig geleid naar het stadhuis, alwaar de afgevaardigden der Staten-Generaal ontvangen worden in de Burgemeesterskamer, terwijl de predikanten samenkomen in de Vroedschapskamer. De aanwezige Burgemeesters ontvangen de afgevaardigden der Staten-Generaal bij de deur van hun kamer en presenteeren aan den eersten afgevaardigde den armstoel van den voorzittenden Burgemeester, waarna de andere afgevaardigde verzocht wordt plaats te nemen in den leunstoel aan de rechterzijde van zijn collega. Na deze verwelkoming begeven de heeren zich naar de Vroedschapskamer, waar de predikanten reeds aanwezig zijn en de kist staat, waarin de stukken betreffende de bijbelvertaling bewaard worden, welke door den secretaris der stad en den eersten regent van het Statencollege, ieder met een verschillenden sleutel

geopend wordt, waarna de stukken nagezien worden. Voor en na de bezichtiging geschiedt er een gebed en dankzegging. Alle afgevaardigden met „deselve heeren, die baar opgehaald hadden” begeven zich daarna weder naar het logement Den Burg en nemen deel aan een maaitijd, waaraan wel eenige der Burgemeesters mede aanzaten, aangeboden vanwege de Staten-Generaal, waarbij zij door de stad Leiden vereerd werden met acht groote stadskannen wijn. Hierna werd de terugreis naar ‘s-Gravenhage aanvaard met dezelfde jachten als op de heenreis. Aldaar teruggekomen, begeven de afgevaardigden zich naar de Kloosterkerk, vanwaar zij vertrokken waren; hun secretaris teekent in de notulen van hun vergadering aan, „dat de bezigtigde stukken zuiver en van de worm, motte en muizen ongeschonden bevonden zijn geworden”, waarna de Heeren naar hun woonplaats terugkeeren.

Voor de eerste maal werden de oorspronkelijke stukken der bijbelvertaling nagezien den 10den Juni 1641. Toen de afgevaardigden van de Staten-Generaal en van de Kerk in de Vroedschapskamer bijeen waren, ‘werden eerst de beide sloten geopend van de kist, waarin de stukken van het Oude Testament geborgen waren. ¹⁾

Op dezelfde manier werd nu de tweede kist ge-

---

1) Het is van belang den inhoud van deze kist te **leeren** kennen.

Zij bevatte vijf bundels met losse bladen, vormende het geheele Oude Testament „zijnde d'originele **instrumenten**, waernaer d'eerste **druck** is gedaen”, zooals Mr. **Aelbrecht** van

opend, bevattende de origineele stukken van de vertaling des Nieuwen Testaments in vier bundels, welke toen alphabetisch werden geteekend met de letters A, B, C en D. 1)

Tot 1647 zijn de twee genoemde kisten in gebruik gebleven voor de bewaring der officieele stukken, in welk jaar, bij de visitatie van den 28en Juni, alle bescheiden geborgen zijn in één nieuwe kist, waarvan het deksel bestond uit één plank, welke kist ook gesloten werd met twee verschillende sleutels, waarvan één berustte bij de Leidsche Burgemeesters en de andere bij een Regent van het Statencollege.

Mr. Gerard van Hoogeveen, secretaris van Leiden, vermeldt aangaande de visitatie van 15 Juni 1656,

---

Hoogeveen, secretaris van Leiden heeft aangeteekend. Ook was daarin aanwezig een copie van het gansche Oude Testament, gedrukt naar de origineele vertaling en verbeterd met de hand van Johannes Bogerman met **rooden** inkt en door **Willem** Baudartius met zwarten inkt, in twee bundels, tezamen gebonden met een touw en bovendien een bundel, bevattende de registers van het Oude en Nieuwe Testament beschreven met de hand der overzieners, houdende als opschrift : „**Register** tot **beyde** de Testamenten”.

1) A bevatte het gansche Nieuwe Testament: deze bundel had tot opschrift: Copie van het Nieuwe Testament.

B hield in een copie van het Nieuwe Testament, gedrukt naar de origineele vertaling en verbeterd met de hand van Antonius Walaeus en van Festus Hommius.

C behelsde alle Apocriefe boeken en D een copie van alle Apocriefe boeken, alsook van den korten inhoud van alle hoofdstukken van ieder dezer boeken, verbeterd door Walaeus en **Hommins**.

dat de inhoud der kist toen vermeerderd is. Op last van de Gecommitteerden der Staten-Generaal zijn hieraan toegevoegd de authentieke copieën van de aangeteekende drukfouten, aangetroffen in het Oude en Nieuwe Testament en haar verbetering, opgesteld in het College van de Gecommitteerden van de corresponderende Synode in den jare 1655, ondertekend door Henricus Ubbenius, predikant te Leiden en Hermanus Langelius, predikant te Amsterdam, voorzitter en secretaris van genoemd college, alsmede een gedrukt exemplaar hiervan, uitgegeven te Amsterdam in 1655 en gewaarmerkt door genoemde handteekeningen. Deze stukken waren verpakt in blauw papier. Reeds eerder was de kostelijke verzameling vergroot met het exemplaar van den eersten druk des Bijbels, dat aan de Staten-Generaal was aangeboden in 1637 en door Hunne Hoogmogende Heeren later weer naar Leiden gezonden was ter bewaring.

Van veel beteekenis is het officieele bezoek te Leiden geweest, dat plaats heeft gehad den 29en Juni 1662. De afgevaardigden van de Landsregering brachten aan de Staten-Generaal verslag uit over deze visitatie en wezen erop, dat de authentieke stukken der nieuwe bijbelvertaling voor een groot deel bestonden uit losse papieren, bijeengepakt in verscheidene bundels, welke lichtelijk overhoop konden geraken. Zij gaven Hun Hoogmogenden in overweging of het niet dienstig zou zijn alle losliggende stukken, welke in de kist bewaard werden, hoe eerder hoe liever in de juiste orde in te binden,

waarop (besloten werd, dat dit zou geschieden.

Om hiervoor te zorgen werden Petrus Cabeljauw, predikant te Leiden, Regent van het Statencollege en Jacobus Stermont, 'predikant te 's-Gravenhage, den 3en Juli 1662 door de Staten-Generaal aange-
wezen, terwijl deze ook besloten, dat een nieuwe, geschikte kist op 's Lands kosten moest worden aangekocht ter bewaring der stukken. Zulk een kist is dan ook volgens den last van Hunnen Hoogmogen-
genden gemaakt van droog eikenhout, sluitende met dezelfde sloten als aan de oude kist geweest waren. Zij wordt thans nog bewaard in het gebouw der Synode te 's-Gravenhage .

Dit bindwerk is met de grootste zorg verricht, zoo-
dat in de nieuwe kist alle oorspronkelijke stukken, in elf deelen gebonden, geborgen werden; de inhoud hiervan is reeds vermeld bij het nazien der stukken, toen dit voor de eerste maal geschiedde in 1641. Als Xlle deel kwam het exemplaar van den Bijbel, dat aan de Staten-Generaal was aangeboden, terwijl het dertiende deel de handelingen bevat van vertalers en overzieners van het Oude Testament. De aanwinst, waarmede de stukken in 1656 vermeerderd zijn, is bijgevoegd bij andere deelen. Den 18en Mei 1663 is het verrichte werk opgenomen door twee afgevaardigden der Staten-Generaal, in tegenwoordigheid der Burgemeesters van Leiden en heeft het hun volle tevredenheid weggedragen.

Bij het plechtige bezoek werd door de afgevaardigden der Staten-Generaal nauwkeurig gelet op de uitvoering van het ceremonieel. Dit bleek in 1662,

toen zij meenden, dat zij zoowel bij het begin als bij het einde van de ontvangst niet naar behooren, maar tegen de waardigheid van den Staat waren bejegend, welke aanmerkingen ook den 5den Augustus 1677 in hun vergadering werden gemaakt. Toen werd vanwege de Burgemeesters van Leiden aan de vergadering der Staten-Generaal medegedeeld, dat zulk een klacht geen reden van bestaan had en dat zij, nagespeurd hebbende alle vorige bezoeken, gezien hadden, dat er twee verschillende manieren van ontvangst in gebruik geweest zijn; de eene, waarbij de Hoogmogende Gedeputeerden afzonderlijk begroet werden in hun logement en de andere, waarbij zij, met de predikanten tezamen gekomen in een der kerken van Leiden, daar verwelkomd werden om hen vervolgens te geleiden naar het Stadhuis. De Burgemeesters van Leiden lieten nu aan hun keus over, op welke van deze twee manieren van ontvangst zij „wildes zijn onthaeld”. Hunne Hoogmogende Heeren kozen de eerste manier en schreven nauwkeurig voor hoe de ontvangst in het vervolg moest plaats hebben. De afgevaardigden der Staten-Generaal, te Leiden aangekomen zijnde in hun logement Den Burg, hun aankomst bekend gemaakt hebbende door hun kamerbewaarder aan de Burgemeesters der stad, zullen aldaar moeten begroet worden door één der Burgemeesters met den Pensionaris of Secretaris der stad of door één van de beide laatstgenoemden en aldus geleid worden naar het Stadhuis. Daar gekomen zijnde zal één der Burgemeesters hen buiten de Burgemeesterskamer ont-

vangen, hun de rechterhand geven en voorts hen geleiden in de genoemde kamer. Den eersten afgevaardigde zal dan gepresenteerd worden de armstoel van den voorzittenden Burgemeester en de andere Heer zal geplaatst worden aan de rechterzijde van zijn collega. Daarna gaan de beide afgevaardigden en de Burgemeesters gezamenlijk naar de Vroedschapskamer, waar de predikanten reeds aanwezig zijn; aldaar heeft het onderzoek der stukken plaats; als dit geëindigd is, zullen de Hoogmogende Heeren weder naar hun logement teruggeleid worden op dezelfde wijze als zij afgehaald waren.

Bij de visitatie in den jare 1692 was de plaatsing in de Burgemeesterskamer niet in de juiste volgorde geschied; waarop aanmerking gemaakt zijnde, deze fout hersteld is bij het plaatsnemen in de Vroedschapskamer, zoodat de Gedeputeerden der Staten-Generaal „hun voorrang hebben genomen.”

Nauwkeurig werd de regeling van 1667 gevolgd, totdat er den 28en Mei 1725 weer een aanleiding was voor de Hoogmogenden een klacht naar Leiden te zenden aan het adres van Hieren Burgemeesters. Ontevredenheid was er over de manier van ontvangst sedert den jare 1716. Vanaf dit jaar was het driemaal gebeurd, dat de Burgemeesters van Leiden aan de Gedeputeerden der Staten-Generaal „niet hebben laten volgen die distinctie, die altijd tevooren aen de Heeren Onse Gedeputeerden in gelijke gelegentheid is gegeven geweest, volgens het oud gebruyck ende volgens hetgeene bij wege van overeenkomste in het jaar 1667 is gereguleert”. De tekortkoming be-

stond hierin, dat de afgevaardigden der Staten-Generaal „komende in Burgemeesterskamer, aldaer niet gevonden (hebben gehad den armstoel van den Praesident van Burgemeesteren voor de eerste van de twee Heeren Onse Gedeputeerden, gelijk als voorheenen altijd in gebruyck is geweest, maar dat beijde waren aangewesen op leunstoelen”. Inderdaad was de armstoel niet aanwezig en wel omdat het voorgekomen was, dat de beide gedeputeerden, als in gelijken rang zijnde, aanspraak maakten op gelijke stoelen. Aangezien in de Burgemeesterskamer maar één armstoel tot nog toe geweest is, had men dezen weggenomen om zulk een verschil te voorkomen. Maar voor het vervolg zou aan den eersten afgevaardigde de armstoel van den presideierenden burgemeester worden aangeboden en aan den tweeden heer een leunstoel aan den rechterkant. Behalve een schrijven vanwege de Staten-Generaal was hierover ook nog een brief van den Raadpensionaris Van Hoornbeek bij de Leidsche regeering ingekomen.

In 1731 namen de Staten-Generaal het op voor de afgevaardigde predikanten, die — zooals aan P. Marcus, Pensionaris der stad Leiden, den 22en Mei van genoemd jaar gemeld werd — erover geklaagd hadden, „dat sij met wat kleynagtinge sijn gehandelt geweest, alsoo sij in de kamer, daer de visitatie geschiet, genoodsaeckt zijn geweest te blijven staen, sonder dat voor iemand van haer een stoele is geset geweest”.

Den Burgemeesters van Leiden werd daarom verzocht, „dat de Praedicanten wat op een beter voet

getracteert mogen werden ende aen deselve eenige stoelen aen de tafel gegeven om daerop te zitten, gelijk in voorige tijden is geschiet.”

De Burgemeesters van Leiden hebben den **volgenden** dag laten antwoorden, dat de klachten ongegrond waren, want „dat de praedicanten nooit eenige stoelen aen de tafel hebben gehad”, maar dat in het vervolg voor den voorzitter en den secretaris van het college der predikanten voor ieder een stoel aan de tafel zal worden gezet.

Tot in het jaar 1800 verbleven de oorspronkelijke stukken der bijbelvertaling te Leiden. Den 30en Augustus van dat jaar is door het Vertegenwoordigend Lichaam des Bataafschen Volks toegestaan, dat deze zouden worden afgegeven aan het Hervormd Kerkgenootschap. De Leidsche regeering heeft dit besluit den 12en September 1800 uitvoerbaar gesteld en den 10en October besloten ook de kist, waarin de stukken bewaard werden, erbij te voegen. De overdracht is 15 October 1800 te Leiden geschied.

Sedert dien berusten de stukken te 's-Gravenhage, gelijk zij thans bewaard worden in het Oud Synodaal Archief. 1)

J. W. VERBURGT.

Februari 1938.

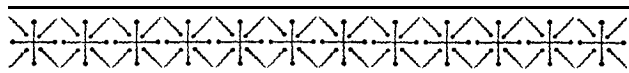
1) De door mij gebruikte bronnen worden vermeld op het volgend blad.

GESCHREVEN BRONNEN, AANWEZIG TEN
GEMEENTE-ARCHIEF, TE LEIDEN.

- Groot Privilegie-Boeck E, fol. 145 verso — 148 verso en 154-158.
- Burgemeesters Dagboek E, fol. 203 verso, 195 en 200. F. fol. 5 verso, 9 verso, 22 verso, 29, 49.
- Burgemeesteren **ende** Gerechtsdachbouck van publycqe saecken ,voorl. nummer 684, fol. 51.
- Notulen van de Municipaliteit van Leiden, 1799—1800, H. **Secrete** Missiven, deel 1623—1661, fol. 23, 127 verso, 139, 139 verso en 142.
- Tresoriersrekening van Leiden, 3de stuk „**uutgeeff** 1638”, fol. 1148 verso en 1149.
- Overeenkomst tusschen de Burgemeesters van Leiden en de weduwe en erfgenamen van Hillebrant Jacobszoon van Wouw betreffende het drukken en uitgeven van de nieuwe overzetting van het Oude Testament. 1635. Archief der Secretarie na 1574, voorl. nr. 8422a.
- Overeenkomst tusschen de Burgemeesters van Leiden en de vertalers betreffende het drukken en uitgeven van het Nieuwe Testament en de Apocriefe boeken, 21 Juni 1636. Archief der Secretarie na 1574, voorl. nr. 8422b.
- Overeenkomst tusschen de Burgemeesters van Leiden en de weduwe en erfgenamen van Hillebrant Jacobszoon van Wouw betreffende het drukken en uitgeven van het Nieuwe Testament en de Apocriefe boeken, 26 Juni 1636. Archief der Secretarie na 1574, voorl. nr. 8422c.
- Stukken betreffende de visitatiën der autographa of officiële vertaling van het Oude en Nieuwe Testament, 1641-1725. Archief der Secretarie na 1574, Kerkelijke stukken, voorl. nr. 96.
- Verbaal van de gecommiteerden der Staten-Generaal betreffende het inbinden der autographa, 1663. Archief der Secretarie na 1574, voorl. nr. 2194.

GEDRUKTE BRONNEN.

- Groot Placaat-Boeck, dl. I, bl. 187-192. DI. 111 bl. 436.
 Historie van de Nederlandsche Overzettinge des Bijbels
 door Nicolaes Hinlopen. Te Leiden bij Joannes Le Mair.
 1777.
- Boek-Zaal der Nederduitsche Bijbels door Isaac le Long.
 2de uitgave, 1764.
- Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche Universiteit,
 dl. 2, bl. 190.
- Hedendaagsche Historie of Tegenwoordige Staat der **Ver-**
eenigde Nederlanden, **XI**de deel, 1739, bl. 42-46.
- Jodocus **Heringa**: Bijzonderheden betreffende de vervaar-
 diging van de gewone Nederlandsche Bijbelvertaling.
 In: Archief voor kerk. geschied. inz. van Nederland, ver-
 zameld door N. C. Kist en H. J. Rooyaards, dl. V. bl.
 59 verv.
- Catalogus van het Oud Synodaal Archief, bewerkt door
 H. Q. Janssen, Predikant te St. Anna ter Muiden.
 's-Gravenhage, 1878.
-

Professor Frans van Schooten Jr. en Margrieta Wijnants maken hun testament.

Den 22en Juli des jaars 1649 's avonds halfzes ver-
voegden zich ten kantore van notaris Claes Ver-
ruyt de E. Frans van Schooten, professor in de ma-
thesis te Leiden en Margrieta Wijnants zijne diensten
maagd beiden kloek en gezond van lichaam, hun
memorie en verstand ten volle machtig en gebrui-
kende, naar de notaris kon oordeelen. Zij begonnen
met te verklaren, dat in der menschen leven op deze
aarde niets zoo zeker is als de dood, maar ook
niets onzekerder dan de tijd en ure van dien en dat
zij daarom over hunne tijdelijke goederen wilden be-
schikken. Voorts verklaarden zij, naar de wet eischte,
dat zij dit zouden doen uit vrijen wil, zonder mis-
leiding van iemand; dat zij hunne onsterfelijke zielen
in de 'handen bevalen van onzen goedertieren God
onzen Vader en hunne doode lichamen der aarde
met eene ordelijke begrafenis. Daarna zeiden zij te
herroepen, dood en te niet te doen alle beschikken-
gen, vroeger genomen, of ze nooit waren geweest.

Aldus minder met hunne eigen woorden dan met de geijkte notariëele formules het volgende ingeleid hebbende vermaakte, eerst de professor, aan zijne broeders en zusters al zijne linnen en wollen kleederen. Maar (buiten het testament hield hij al zijne boeken, gedrukt en geschreven, kaarten, instrumenten, waarmede het moest gaan gelijk hij daarover onder de hand zou beslissen, maar dat van kracht zou zijn alsof het van woorde tot woorde ware gesteld. Aan Margrieta Wijnants vermaakte 'hij al het huisraad en wat tot de huishouding gebruikt werd, mits het na haren dood kwam voor de gerechte helft aan zijne naaste vrienden en erfgenamen. Erfgenamen van hetgeen hij wijders zou nalaten zouden zijne broeders en zusters zijn, maar in het vruchtgebruik der erfenis stelde hij gen. Margrieta haar leven lang, doch na haren dood 'moesten zijne erfgenamen 1000 gulden van 40 grooten uitkeeren aan hare naaste vrienden.

Hierna verklaart zij, de testatrice, zelve aan Swaentgen Sybrantsdr. haar nicht, of bij dier vóór-overlijden aan Annetgen, Maartgen en Grietgen, de kinderen van haren broeder Henrick Wynants, haar kist met linnen en wollen kleederen, ten haren lijve behorende, te vermaken, mitsgaders aan haar zusters en broeders wat haar van gen. Henrick toekomt uit de erfenis harer ouders. Tot den eenigen erfgenaam van hetgeen zij wijders zal 'nalaten (benoemt zij gen. 'professor van Schooten, haren meester, behoudens dat na zijn dood het halve huisraad aan hare naaste vrienden moet komen. Vervolgens teekenden beiden, hij als Frans van Schooten, Neder-

duitsch professor matheseos, zij als Greychen (Grietgen) Wynandts. De getuigen waren Dirck van Outhoorn en Cornelis van Persijn.

(Uit de Acta van notaris Claes Verruyt op datum fol. 137).

Dit was het voorspel. Drie jaren later volgde hun huwelijk, 19 Juli 1652. Den 10en Juli van dat jaar verschenen, nu voor notaris Raven, Franchois van Schooten, professor in de universiteit alhier (bij den trouw heet hij jongeman, wonende in de Heeresteeg) als toekomstende bruidegom en de eerbare Margarieta Wynants (jongedochter van Meppen, wonende als boven, heet het weder bij den trouw) als toekomstende bruid. Zij gaven te kennen, dat zij tot hun beider welvaren van ziel en zaligheid te rade waren gegaan met elkander te vergaderen in den H. echten staat, maar dat zij vóór hande van dien en alvorens hun huwelijk voltrokken te hebben, of met elkander in gemeenschap van bedde getreden te zijn eikander hunne goederen wilden vermaken. Alleen Swaantien Sybrantsdr. der bruid oudste zusters dochter (reeds boven genoemd) krijgt al het lijnwaad ten lijve van de bruid behoort hebbende. Hij teekent thans als boven, maar met de bijvoeging professor in de universiteit tot Leyden, zij als Margrijchen Wijns.

(Uit Acta van notaris Raven 10 Juli 1652 no. 324).

En nu het naspel. De groote geleerde „wiens door en door modern onderwijs zijne leerlingen onmiddellijk op voerde tot de volle hoogte, waartoe de weten-

schap dier dagen gestegen was.. . zoodat zij de wegbereiders van.. . Newton en Leibniz werden" (C. de Waard in N. Ned. Biogr. W. VII, 1112) overleed 29 Mei 1660. Zijne weduwe maakte reeds 28 Juni opnieuw een testament, weder voor notaris Raven, waarbij zij aan gen. Swaantje Sybrantsdr. al hare wollen en linnen kleederen legateent, doch nu vermeerderd met de ringen en juweelen te haren lijve, mitsgaders al het ongemunte goud en zilver en het lijnwaad. Voorts een groote eiken kast staande in haar voorhuis met al hetgeen daarin is. Verder het conterfeitsel van haren zaligen man en ook van haar. De kinderen van Dirkje Schagen, wier zalige vader rector tot Noortwijk is geweest, krijgen een huisje met erve in het ambacht van Leiderdorp. Sommige anderen sommen van f 100 en f 50. Swaantje heet algemeen erfgenaam voor de helft, voor de andere helft is dat Pieter Fransz. van Schooten, broeder van haren zal. man.

(Acta notaris Raven, 28 Juni 1660, no. 476).

Den 6en October 1660 herhaalde zij deze beschikking, terwijl in de protocollen van notaris van Leeuwen tot 1667 toe nog 'dergelijke bepalingen voorkomen. In het bovengenoemde testament van 28 Juni 1660 heet Swaantje Sybrants de huisvrouw van ds. Hendrik Ottensz. Flebos, predikant te Kootwijk. Nu stond daar sinds 1644 O. U. Schilbusch tot zijn dood in 1684, terwijl in Garderen, in 1617 van Kootwijk gescheiden, in 1662 R. Altius staat; **dezen** ds. Flebos kan ik niet vinden (Van Alphen, N. Kerk Handb.

jaarg. 1903 bijlage U, blz. 138 en 128). Omdat van Schooten remonstrant was zocht ik bij de remonstrantsche proponenten (Joh. Tideman, Biogr. naamlijst enz. 1847, blz. 361-378) maar ook tevergeefs. Even onfortuinlijk was ik met Dirkje Schagens vader, die rector te Noortwijk heet geweest te zijn. J. Kloos, Noordwijk in den loop der eeuwen, 1928, geeft blz. 178-183 de rectoren der Latijnsche School onder wie geen Schagen. Maar rector Jac. Verhagen, 1635-44 was getrouwd met eene Dirkje Abrahamsdr. Onze Dirkje kan hunne dochter geweest en later met eenen Schagen getrouwd zijn. Verhagen had nog een zoon Abraham en een dochter Grietgen. Pieter Fransz. van Schooten was niet de broeder maar een stiefbroeder van onzen professor, de zoon immers van Frans (1) en diens tweede vrouw, Maria Goolen, terwijl onze Frans (2) de zoon was der eerste vrouw Jannetje Hermansdr. van Hoogervorst. Het door Margrieta genoemde „conterfijtsel” is misschien dat in de Senaatskamer, copie van Van der Mij naar A. Beelde-maeker, 1654. De sterfdatum: begin 1661, ook nog bij Siegenbeek II 126, kan thans verbeterd worden in 29 Mei 1660.

Over prof. Frans van Schooten (2) leze men den gen. C. de Waard in het gen. N. Ned. Biogr. W. VII 1108—1114, die ook over andere leden van dit geslacht ons voortreffelijk inlicht. Onze Frans Fransz. een geleerde van naam en groote beteekenis was de vriend en medewerker van Descartes, de leermeester o.a. van Chr. Huygens en Jan de Witt. Zijn vader was docent aan de ingenieursschool, in 1600 door

prins Maurits opgericht en aan onze universiteit verbonden. Simon Stevin had het leerplan opgesteld en er les gegeven. De zoon volgde den vader 1646 op, al gaf zijn remonstrantsch-zijn (zoo waarlijk toen nog) moeilijkheden „twelck” (schreef hij 4 Febr. van dat jaar aan Const. Huygens), „doch in geenderley maenieren met die professie te doen en heeft, also twee mael drie ses maeckt bij d’ een so wel als bij d’ander.” Voorts blijkt uit dezen brief (Worp, Briefwisseling van Const. Huygens IV 278 vlg.) dat de docenten aan deze school geen leden van den Senaat waren, wat volgens hem het er te minder op aan deed komen of zij van de gereformeerde religie waren. Evenals reeds Stevin gaf ook van Schooten zijne lessen in het Nederlandsch ten bate zijner eenvoudige toehoorders, uit wie hij vormen moest „kloucke ingenieurs tot den dienst der landen ende ervaerne reckenmeesters, landtmeeters en wijnroeyers tot dienst der gemeente”. Dus teekent hij zich ook „nederduitsch professor matheseos”. Hij beroemt zich terecht op den bloei en de rijke vruchten van zijn onderwijs, dat ook vele andere studenten volgden. In dezen brief herinnert hij ook aan de beschuldiging dat hij „geen Latijn en soude verstaen”. Dwaze beschuldiging. Natuurlijk was hij het Latijn machtig, in welke taal hij immers ook zijne werken schreef. Ook heeft hij als gewoon hoogleeraar gediend. In 1647 verhoogen Curatoren zijne wedde van f 400 met f 100; in 1653 besluit de Senaat dat zijn naam op den series der openbare lessen zal voorkomen; 7 Aug. 1666 heet het bij Curatoren: „Fran-

cois van Schooten die in zijn leven is geweest professor van de Nederduitsche Mathematicque" (Molhuysen, Bronnen III, 8. 71. 139, 165). Op de lijst om zijn portret in de Senaatskamer staat „math. practiaae profess. in lingua vernacula". In de toelichting bij zijn portret in de Senaatskamer, tweede druk, 1932, blz. 119 heet hij dan ook gewoon hoogleeraar bij de philosophische faculteit.

L. K.

Gravensteen

door
N. J. SWIERSTRA 1)

Het eerste 'ontstaan van Leiden ligt in het duister. Nadat er in de bekende goederenlijst van het Stift van St. Maarten te Utrecht uit de 9de eeuw drie gehuchtjes of buurtschappen worden genoemd onder den naam Leythen, is het eerste punt van houvast de stichting van den Burcht. Dit moet volgens de onderzoekingen van Dr. J. H. Holwerda (Leidsch Jaarboekje 1923-24) zijn geschied omstreeks het jaar 1000, dus door Graaf Aernoud † 993 of Dirk III † 1039. Te midden van het moerasland der omgeving vormde de Burcht een sterk steunpunt voor het Grafelijk gezag. Daar de graven van Holland op hun krijgstochten her- en derwaarts trokken, en in verschillende plaatsen behalve Leiden, ook te Dordrecht, Vlaardingén, Delft en Haarlem hun tijdelijke verblijfplaatsen hadden, werd de Burcht aan de hoede van

---

1) Schrijver heeft voor dit opstel de door Ir. Hugo van Oerle gedane onderzoekingen benut.

een Castelein, later Burggraaf genoemd, toevertrouwd.

Het ligt voor de hand, dat vele lieden uit de trouwens zeer schaarsch bewoonde omgeving, zich in de onzekere tijden van de 1 lde eeuw in de nabijheid van den Burcht vestigden. Zoo is het aan te nemen, dat een kleine reeds bestaande woonkern aan den Rijndijk (Breestraat), reeds door de Romeinen aangelegd, zich in dien tijd ietwat uitbreidde.

Ten Zuiden daarvan was een zandig terrein, waarlangs de Donkere Gracht, voortzetting van de Vliet, stroomde. Dit zandig terrein was geen geesteland, daar het volgens het pollenanalytisch onderzoek van Prof. Dr. Baas Becking nog op vrij groote diepte overblijfselen van riviervegetatie oplevert. Het was waarschijnlijk een nes, een zandrug, door de werking van het rivierwater gevormd, toen de streek nog geheel onbewoond was.

Op dit terrein schijnen de graven reeds zeer vroeg een curtis, een versterkte hoeve, te hebben gebouwd, natuurlijk omgeven door een gracht en palisadeering.

Wij hebben geen enkel bewijs, dat de Graven van Holland reeds in de 1 lde eeuw hier hun hoofdresidentie hadden. Doch er is veel voor te zeggen, al betwist Haarlem ons die eer. In de eerste plaats lag de Leidsche curtis, onder de hoede van den Burcht, vrijwel midden in het toenmalige graafschap. In de tweede plaats is het bekend, dat de grafelijke kanselarij tot 1266 hier was gevestigd.

Belangrijk is de Leidsche curtis met de omliggende grafelijke domeingronden zeer zeker voor het op-

komende gravenhuis geweest. Op grafelijk domein en mede op de reeds genoemde nes of zandplaat werd, waarschijnlijk op initiatief van den **prachtlieden** Florus II in 1121 de Pieterskerk gesticht, een Romaansch kerkje, dat natuurlijk in bouworde nog weinig gemeen had met de **groote** kerk, welke wij nu kennen. In ieder geval bezat de graaf het **patronaatsrecht** over de kerk. Leiden werd hiermee verheven tot een afzonderlijke parochie.

Kort na den aanvang der 13e eeuw kwam er opnieuw wat teekening in den groei van Leiden.

De feiten zijn heel in 't kort de volgende.

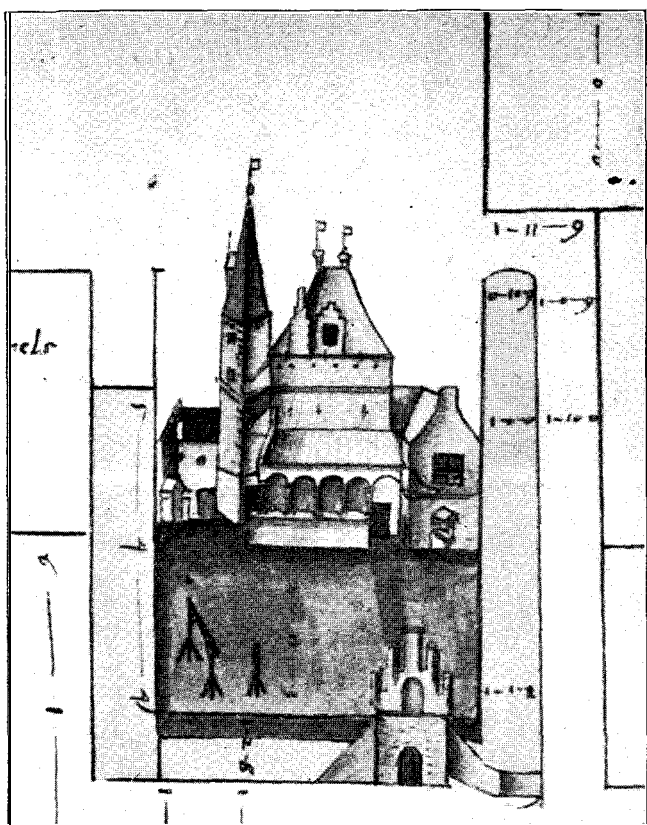
Op 7 November 1203 overleed Dirk VII, nalatende een dochter Ada. Daar Holland beschouwd werd als een zwaardleen, scheen zij van de successie uitgesloten. Dit was evenwel niet naar den zin van 's graven weduwe, de heerschzuchtige Aleid van Kleef, die vóór haar gemaal begraven was, Ada te Dordrecht in 't huwelijk deed treden met Lodewijk van Loon, die onmiddellijk aanspraken op het graafschap deed gelden. Dit wekte den weerzin van de edelen als Wouter van Egmond, Willem van Teylingen, Philips van Wassenaer, en anderen, die zich onmiddellijk om 's graven broeder Willem schaarden. Zij vormden een leger van Kennemers en bestormden en namen den Leidschen Burcht, waar gravin Ada haar toevlucht had gezocht. Ada werd gevangen genomen en naar Texel gevoerd. Lodewijk van Loon vluchtte naar Utrecht om hulp te zoeken bij machtige bondgenooten.

Overtuigd, dat hij terug zou komen groeven de

Kennemers inderhaast de „nie gracht”, thans het Rapenburg, een zeer voorloopig verdedigingsmiddel, dat halvemaanvormig het voornaamste deel van het grafelijk domein omsloot. Dat de „nie gracht” niet afdoende was, bleek weldra toen de Loonschen versterkt terugkwamen, van puin en versch gemaaid koren een dam in de gracht wierpen, en de Kennemers terugdrongen naar den Burcht. Doordat de houten voetbrug op de plaats van de Vischbrug instortte, kwamen vele Kennemers om het leven en konden de overigen den Loonsche benden geen weerstand bieden. De Burcht werd hernomen, waarna de hoofdmacht zich in de richting van Voorschoten begaf. Daar had intusschen Willem met de edelen een aanzienlijke krijgsmacht bijeen weten te brengen. Bij Schakenbosch werd het Loonsche leger verslagen en binnen enkele weken was Willem I meester van het graafschap.

In 1205 werd hij in verschillende plaatsen ingehuldigd als Graaf van Holland; te Dordrecht voor Zuid-Holland, te Vlaardingen voor Maasland, te Haarlem voor Kennemerland en te Leiden voor Rijnland.

Het ligt voor de hand, dat, al staat het nergens beschreven, Leiden toen reeds spoedig tot stad is verheven, dat de „nie gracht” verbreed en verdiept werd tot het latere Rapenburg en Steenschuur, voorzien werd van wallen en andere verdedigingswerken. Het zal ook in de eerste helft der 13de eeuw zijn geweest, dat het Gravenhof in steen werd herbouwd, zooals met tallooze hoofdhoeven over geheel Holland nog

Oudste afbeelding van het Gravensteen.

(Kort vóór 1600).

Uit het caertboek van Van Dulmenhorst. (Gemeente Archief.)

voor het einde dier eeuw het geval was. De overlevering zegt, dat Willem II hier in 1227 en Floris V in 1254 werd geboren, beiden gedoopt in de **Pieterskerk**.

Dat dit Gravenhof voor de bewoners van veel belang moet zijn geweest en althans een tijdlang **hoofd-residentie** was, wordt dunkt mij bewezen door den bouw van het Steen, **Gravensteen**, dat zeer zeker dagteekent uit den eersten tijd van het **baksteengebruik** in **Holland**. Het was de particuliere gevangenis van den **graaf**, **bestemd** voor de tuchting zijner vijanden, of om gijzelaars uit het volk der Friezen of Stichtenaren in 't „**prisioen**” te houden tot het losgeld was voldaan.

Doch weldra was 'het Steen ook de gevangenis voor misdadigers uit het geheele Rijnland, voor zoo ver de Hooge en Vrije Heerlijkheden uit deze gouw niet zelf het halsrecht bezaten.

Wij brengen in herinnering, dat reeds Floris III, 1157-1190, zekere regelingen had getroffen omtrent de waterkeeringen. Doch Willem 11 stelde in 1255 de eerste heemraden aan voor het beheer van bruggen, sluizen en andere **waterwerken**, terwijl in 1285 door Floris V aan de heemraden een Baljuw **werd** toegevoegd.

Een centrale gevangenis voor dit groote gebied, dat zich uitstreckte van het IJ tot de landscheiding **bij** Leidschendam en van de Noordzee tot Zwammerdam, was wel noodig.

Er zij nog aan herinnerd, dat het Steen niet de stedelijke gevangenis voor Leiden was. Leiden had

sinds 1230 zijn **eigen** rechtstoel, bestaande uit 8 schepenen of gezworenen met een schout, mede een bewijs, dat Leiden toen reeds een stad was. Deze vergaderden waarschijnlijk in een der gebouwen van het Gravenhof, waar althans voor 1350 „der Stede huis” was gevestigd. De voltrekking van stedelijke vonnissen vond plaats op den bekenden Blauwen Steen op de Breestraat tegenover de Maarsmansteeg.

We komen nu nog even terug op de situatie van Gravensteen, zaoals die in de 13de en 14de eeuw geweest moet zijn. Het was een toren in den trant van een Middeleeuwschen donjon. De grond er omheen was sterk opgehoogd, zoodat de torenvoet met muren van 1.60 m. afgezien van de fundamenten onder de aarde kwam te liggen. Hierin bevond zich de gewelfde gevangenskelder, alleen toegankelijk door een luik in het gewelf. Boven den kelder waren nog twee of meer verdiepingen. Boeven die berecht moesten worden, kon men door middel van een ladder uit den „carcer” naar boven laten komen en naar de Vierschaar op het Gravenhof voeren.

Vóór den gevangentoren, aan de Noordzijde, bevond zich een vrij hoog gelegen plein, waarop de straffen werden voltrokken. In den volksmond heette dit „Scoonverdriet” of „het Groene Zoodje”.

Het geheele terrein was evenals het Gravenhof omgracht. Ze vormden twee eilanden, die door een brug met elkaar in verbinding stonden. Van het „Groene Zoodje” leidde een brug over de gracht naar den weg, die naar den Gravinneweg of Diefsteghe voerde.

Dezelfde brug gaf ook toegang tot 's Graven Crythof.

Dit Crythof, tusschen Rapenburg en Donkere Gracht gelegen, was eèn omheinde ruimte, waar in den ouden tijd onopgeloste geschillen door een tweekamp werden (beslist, een ouden vorm van Godsoordeel, die zich te Leiden blijkbaar tot in het begin der 15de eeuw heeft gehandhaafd.

Reeds kort na het midden der 13de eeuw begon Leiden als residentie voor de Hollandsche Graven zijn belang te verliezen.

Bij de gestadige toename en de consolidatie hunner macht, bij den toenemenden luister hunner hofhouding, schenen de graven steeds 'meer te gevoelen voor een vasten residentiezetel, waarbij de hoofdsteden der gouwen op den achtergrond geraakten. En toen Willem II sinds 1247 Roomsche Koning van Duitschland was, besloot hij tot het bouwen van een vorstelijk lustslot in het bosch „Die Haghe” dat meer comfort bood, dan de verschillende plaatselijke Hoven.

Zoo zien wij, dat in 1266 de grafelijke kanselarij van Leiden naar Den Haag wordt verplaatst. Geleidelijk zien we verder, hoe verschillende domeingronden door den graaf ter bebouwing worden gegeven, zooals b.v. in 1294 kort voor de eerste stadsvergroting door Floris V geschiedde met domeingronden in de nabijheid van den Burcht op het „Hoghe landt”. De aloude band verslapte eenigszins.

Toch kwamen de graven nog wel een enkele maal hier. In 1329 gaf Willem III van Henegouwen „onse huys en onse boomgaert” — aan de laatste herin-

nert de Boomgaardsteeg — aan zijn rentmeester Gherit Heynenzoon „tot onser behoef” om alles in goeden staat te houden, zoodat de graaf er elk willekeurig oogenblik gebruik van kon maken.

Na Gherits dood in 1360 gingen huis en boomgaard op dezelfde voorwaarden over aan Gerrit van Egmond, die altijd 20 bedden voor den graaf en zijn gevolg in gereedheid moest houden. Van dit recht werd o.a. gebruik gemaakt door hertog Albrecht toen hij met Paschen en in Augustus van 1396 te Leiden logeerde. Sinds 1367 was het beheer overgedragen aan de Kanunniken van de Grafelijke Kapel in „Die Haghe”, onder beding dat de Vierschaar van Rijnland er gevestigd zou blijven.

Dat men evenwel aan de strenge afscheiding van het Hof niet meer vasthield wordt wel bewezen door de omstandigheid, dat reeds in 1358 een deel der Noordelijke slotgracht was gedempt in verband met den bouw der „Grote Scole”, de latere Latijnsche School, en in 1400 de Zuidelijke gracht voor de uitbreiding van het Pieterskerkhof.

Het Steen had in dien tijd een eigen beheerder, eveneens door den Graaf aangesteld. Zoo neemt Van Mieris in extenso een besluit op van Willem V uit 1353, waarbij deze den edelman Diederik Heerman als zoodanig aanstelt. En later in 1421, dus kort nadat Leiden zich aan Jan van Beieren had moeten overgeven, stelt deze „op voorspraak van onsen neve van Egmond” tot beheerder aan Dirk van Warmond, waarschijnlijk ter vervanging van een Hoekschen edelman, want, de Regeering van Leiden wordt zeer

sterk op 't hart gedrukt dezen **Dirc** van Warmond getrouwelijk te handhaven.

Niettemin schijnt er aan het onderhoud van **Gravensteen** wel zeer weinig ten koste te zijn gelegd. Leiden had er weinig belang bij, en Filips van Bourgondië had wel wat anders te doen dan zich in de eerste helft der 15e eeuw ernstig te bekommeren over zijn Leidsch bezit. Het gebouw verkeerde dan ook in 't midden der eeuw in zeer vervallen staat.

In 1463 beginnen er onderhandelingen tusschen de stad en Filips den Goede, die aanvankelijk niet erg vlotten, omdat de stad tegen de kosten opzag. Evenwel op 12 November van dat jaar kwam men tot een overeenkomst, welke door Van Mieris in extenso wordt medegedeeld. De stad zou het Steen herstellen en in eigendom verkrijgen, onder voorwaarde, dat de Balluw van Rijnland er zijn boosdoeners zou bewaren en berechten en dat het tevens stedelijke gevangenis zou zijn. Uitdrukkelijk wordt de conditie gemaakt, dat de misdadigers, wier lot in handen lag van den Schout van Leiden, voortaan niet meer op den Blauwen Steen, doch op het voorplein van **Gravensteen** zouden worden gestraft.

Bij de restauratie van het Steen begon men den geheelen toren met uitzondering van den „carcer” of „diefputte” af te breken. De kelder werd gedeeltelijk ontgraven, waarschijnlijk tot de vloerhoogte van de tegenwoordige galerij. Boven het geheel werd een gebouw van twee verdiepingen met zolderverdieping opgericht in Gothischen stijl. Kleine vensters bevonden zich aan de zijde van het Pieterskerkhof. Een

zeskante traptoren verrees, om toegang te geven tot de verdiepingen. Een bizonderheid is, dat de spiltrap in dezen toren geen stootborden bezit.

Aan de Noordzijde van het gebouw werd een open houten galerij van vijf arcaden gebouwd, onder welke die van den Gerechte zich overtuigen konden van de voltrekking van het vonnis.

In dezen vorm heeft het Steen bijna een eeuw dienst gedaan. En hoe!

Het waren vooral in de eerste helft der 16de eeuw rumoerige tijden. De woelingen der Anabaptisten en andere kettersche gezindten, baarden aan het Stadsbestuur veel zorg. Allerlei geestdrijvers, soms ook minder schuldigen werden voor hun „correctie” een tijdlang in Gravensteen opgesloten tusschen de gewone boeven en misdadigers. Gegevens kan men daaromtrent vinden bij Blok II en 111 en verder in „De Geschiedenis van de Opkomst der Hervorming” van Prof. Dr. L. Knappert. Medegedeeld wordt, dat vooral na 1530 soms een 40-tal gevangenen tegelijk in Gnavesteen waren opgesloten, en dit getal grenst, de beperkte ruimte in aanmerking genomen, aan het ongeloofelijke.

Deze toestand was dan ook onhoudbaar. Aangezien de stad in het midden der 16de eeuw niet bijster welvarend was, moest Rijnland f 1000 bijdragen in de kosten, waarvan elk dorp zijn omslag moest betalen. Dit ‘besluit dateert 14 Juli 1556. Gravensteen werd toen aan de Westzijde met een vleugel vergroot. Deze bestond uit vier ruime en hoge cellen, gegroepeerd om de keuken, waaronder zich de provisie-

kelder bevond. De cellen waren voorzien van privaten, uitkomend op het water der overwulfde Donkere Gracht en hooggeplaatste lichtopeningen van dubbele ijzeren roosters voorzien.

Zoo was men dus voorloopig weer gered.

II.

Toen Leiden na de inneming van den Briel Oranjegezind was geworden, was het met de ketterjagerij voorloopig gedaan. In die dagen lezen wij slechts van de afschuwelijke martelingen, welke de nobele priester Cornelius Musius in den befaamden gevangenskelder moest ondergaan, alvorens hij door het opgehitste grauw werd vermoord op den Blauwen Steen. Ketterjagerijen herhaalden zich in anderen vorm in de dagen van het Bestand en nog lang daarna, waaromtrent Blok III allerlei bijzonderheden mededeelt.

Na het Beleg in 1574 brak aanvankelijk voor Leiden een toestand van betrekkelijke rust aan en na 1590 zelfs een toestand van welvaart, waarvan de vernieuwing van het Stadhuis, Latijnsche School, Staten-College, Weeshuis en meer andere openbare gebouwen getuigenis afleggen.

Intusschen begonnen er ook inzake het strafrecht humaner denkbeelden te heerschen. De gedachte, dat jeugdige misdadigers door ze te wennen aan regelmatigen arbeid, misschien voor de maatschappij als nuttige leden behouden zouden kunnen blijven, begon meer en meer veld te winnen. Practische toepassing van deze idee werd het eerst verwezenlijkt te Am-

sterdam, waar in 1595 het Tucht- of Rasphuis aan den Heiligenweg werd geopend. Onder streng toezicht moest hier door misdadigers in den dop hout, afkomstig uit Indië of Brazilië worden geraspt voor de verfbereiding. Evenzoo verrees er in 1597 een Spinhuis voor verkeerde elementen onder de vrouwen.

Dit trok in 't bijzonder de aandacht van den energiek stadssecretaris van Leiden, Jan van Hout, die zich in alle opzichten voor de Sleutelstad onschatbare diensten heeft verworven.

In 1597 en 1598 reisde hij vergezeld van leden der regeering tot driemaal toe naar Amsterdam ten einde zich geheel op de hoogte te stellen van de inrichting en werking der amsterdamsche instellingen. Uitvoerige rapporten werden naar aanleiding hiervan opgesteld, alle nog aanwezig in het Leidsch Gemeentearchief en nog in 1927 gepubliceerd in de „Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap”.

Jan van Hout wilde 'haast met de zaak maken, want ondanks de toenemende welvaart der stad, heerschte er onder zeker deel der bevolking een ontzettende armoede, kweekplaats voor de misdaad. Prof. Blok deelt zelfs mede, dat naar een algemeen gevoelen van dien tijd, Leiden zooveel bedelaars telde als 't geheele overige Holland.

Reeds op 27 Januari 1598, drie maanden na het laatste bezoek aan Amsterdam, kwamen de rapporten ter tafel van de Vroedschap, door den Pensionaris der stad, Mr. Nicolai van Zeyst ingeleid. Na de noodige besprekingen werden de eerste burgemeester

Mr. Symon Frasz. van de Merwen en een oud-Vroedschapslid Pieter Joriszn. van Corteveld uitgenoodigd zoo spoedig mogelijk verslag uit te brengen omtrent de practische uitvoerbaarheid.

En weer drie 'maanden later op 12 Maart 1598 werd het definitief bouwbesluit genomen.

De opzet van Jan van Hout was grootsteedsch; de uitvoering beantwoordde bij lange na niet aan diens ideaal. Wel begon men een zeer belangrijk terrein tusschen Rapenburg, Houtstraat en Gravensteen aan te koopen. Het zich daar sinds 1400 bevindende Pieter Symons Begynhof werd ontruimd. Een kwakeltje werd over de Donkere Gracht gelegd tegenover de Zuider galerij van het Steen om de verbinding met 't nieuw te bouwen Tuchthuis tot stand te brengen. Er werd een huisje aangekocht om te vertimmeren tot Regentenkamer. Het geheele terrein werd omheind en aan de uitgangen van dubbele schuttingen voorzien, terwijl de gracht goed werd gepalisadeerd om ontvluchting onmogelijk te maken. Ondanks dit alles verrees er onmiddellijk grenzend aan en in verbinding met 't oude Steen slechts een smalle aanbouw van drie verdiepingen waarin 18 „camerkens” werden getimmerd. De „Riddercamere” die haar licht van de Zuidzijde had moeten missen, werd gerestaureerd en ontving het buitengewoon fraaie venster met het uitzicht op het Noorden, waarbij behalve de antieke constructie ook opvalt het samenstel van twee kleine ontlastingsboogjes, 'overspannen door een grooteren en waarop men het jaartal 1604 vindt. In 1605 werd de loggia, nog altijd van vijf arcaden in steen her-

bouwd.

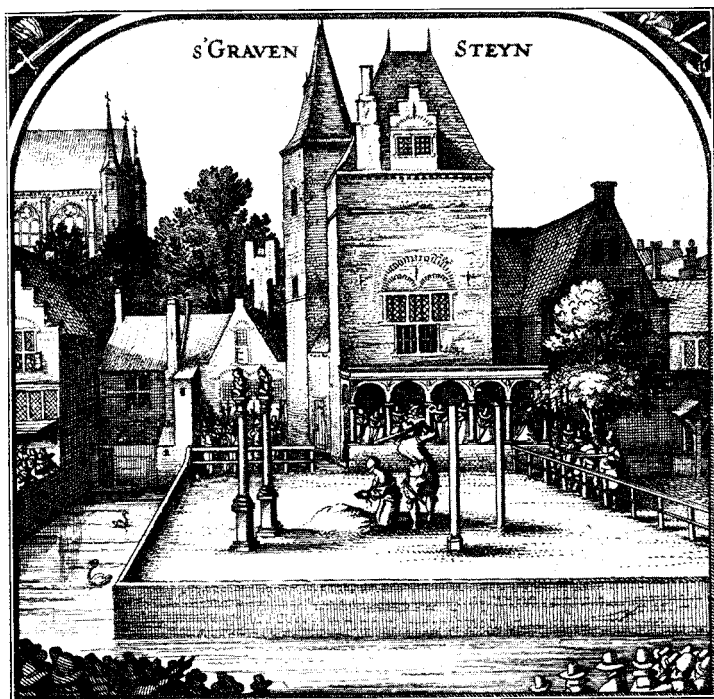
Ook bij de inrichting der inventaris bleef men in verbinding met Amsterdam, dat het benoodigde materiaal leverde, waaronder ook „joffers” voor geeselpalen en boeien verzwaard met kettingen van 20 tot 50 pond.

Intusschen voldeed het tuchthuis geenszins aan de verwachtingen: het was te bekrompen en na enkele jaren kwam het leeg te staan. Daarom werd in 1611 de Stadsmeestermetselaar Hendrik Cornelis van Bilderbeek, die een zeer bekwaam man was, met Jan Otten van Seyst, de Stadstimmerman, nogmaals naar Amsterdam gezonden om daar de inrichting nog eens over het geheele terrein, bebouwd en onbebouwd, op te meten en in kaart te brengen. Doch na deze nieuwe voorbereiding geschiedde er heelemaal niets.

De cipier, Dirk Gerritszn. van Claveren, die geen bron van inkomsten meer bezat, wendde zich nu tot die van den Gerechte en kreeg verlof, om in het leegge Tuchthuis een gijseling te mogen inrichten, die blijkbaar wel bevolkt werd. Onwillige en trage belasting-schuldigen zijn er altijd geweest.

Hoe het Gravensteen-complex er na de laatste verbouwing van 1605, of althans na nog enkele onbeteekenende veranderingen in 1623 uitzag, leert ons een aardige gravure uit dat jaar.

Het stelt voor de onthoofding van een drietal lieden, die beschuldigd waren een aanslag tegen het leven van Prins Maurits te hebben gesmeed. De voltrekking van het vonnis wordt van onder de galerij gecontroleerd door die van den Ge-

Gravensteen omstreeks 1623.

rechte, terwijl het op sensatie beluste publiek uit de verte van alle kanten toekijkt.

Intuscchen begon er in de eerste helft der 17de eeuw in Leiden door den bloei der draperie een ongewone welvaart te heerschen, waarvan de stichting van een aantal nieuwe openbare en particuliere gebouwen getuigenis aflegt. (Lakenhal, Marekerk, St. Jorisdoelen, enz).

Ook de stichting van een aan behoorlijke eischen voldoende tuchthuis werd weer onder oogen gezien. Op de oorspronkelijk daarvoor bestemde plaats was dit 'onmogelijk aangezien de terreinen reeds lang weer aan particulieren waren verkocht. Het nieuwe terrein werd gevonden onmiddellijk belendend aan de Oostzijde, waardoor de gracht ter plaatse moest worden overwulfd.

Het gebouw is <opgetrokken om een langwerpig binnenpleintje. Van buiten ziet men niets dan blinde muren, verlevendigd door blindnissen beurtelings rond en vierkant afgedekt, waardoor de verdiepingen worden aangegeven. Het rust op een stelsel van gewelfde kelders, die als strafcellen dienst moesten doen en waarvan de privaten loosden op de overbouwde gracht. Door lichtkokers uitkomende op de binnenplaats 'drong nog wat spaarzaam daglicht naar binnen. Onder de binnenplaats bevond zich de provisiekelder. Ter eene zijde van de binnenplaats bevond zich het Rasphuis voor de mannen, aan de overzijde het Spinhuis voor de vrouwen. Hier werden ook de stevig verzekerde lichtramen aangebracht. Het tuchthuis schijnt goed bevolkt te zijn ge-

weest. Men moest althans de vensters aan den buitenkant van schermen voorzien omdat de seksen elkaar over en weer scheldwoorden en „vuylicheden” toewierpen, waaruit hevig gekijf ontstond. Toen ze elkaar niet meer konden zien, scheen het beter le gaan.

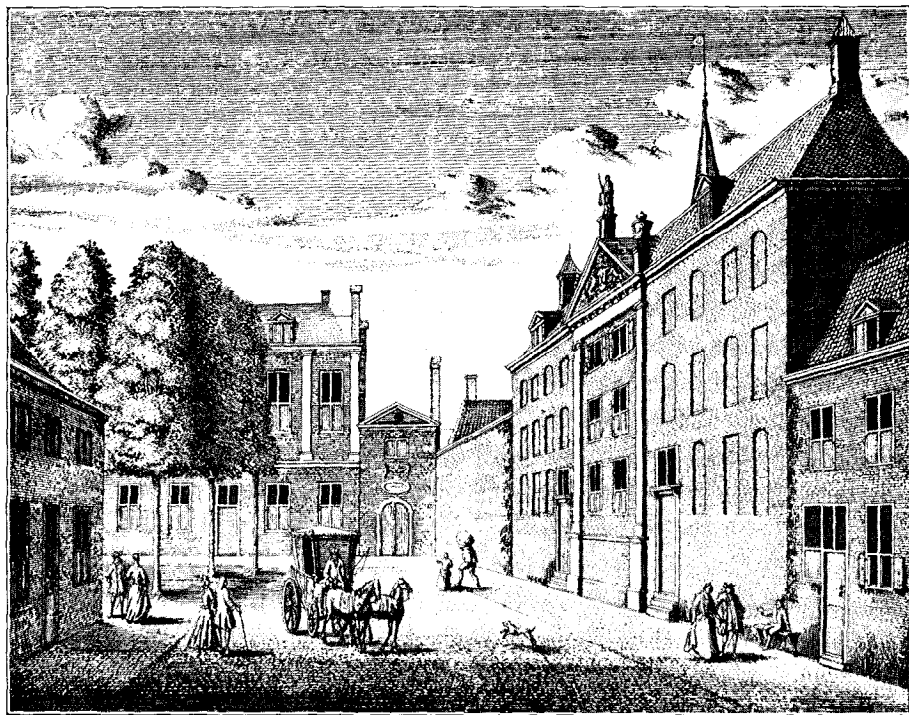
Het binnenplaatsje was niet alleen bestemd om te „luchten”, doch ook om onwillige tuchtelingen af te snaffen. Men ziet althans tegen den eindmuur de plaats afgeteekend, waar de geeselpaal heeft gestaan, benevens de ijzeren ringen waaraan de handen van het slachtoffer werden gekluisterd.

Tegelijkertijd moest, toen het Tuchthuis werd gebouwd, de galerij worden verlengd ten einde een afgesloten verbinding te krijgen tusschen den ouden Westelijken en den nieuwen Oostelijken vleugel van het complex. Daartoe werden aan de vijf nog drie arcaden toegevoegd, die er, getuige de doorlopende stootvoeg achter een der muurankers, koud tegen aan gemetseld werden. Dit nieuwe stuk draagt dan ook het jaartal 1654.

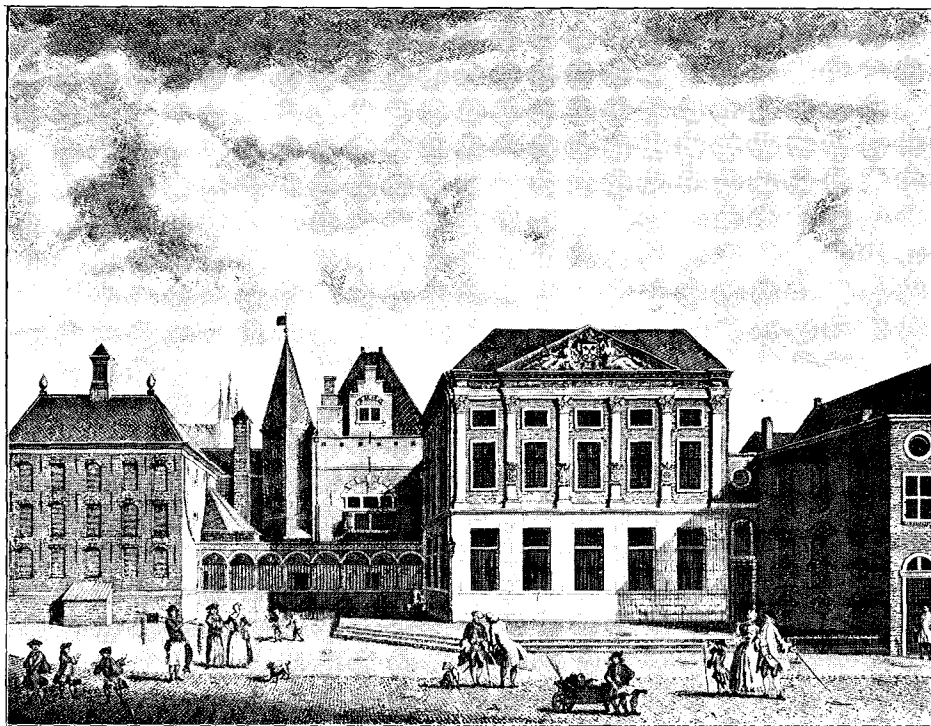
Het is duidelijk, dat de nieuwbouw van 1654 is van Mr. **Arent** van 's Gravesande, die destijds nog „Fabryck” der stad was.

De bouw van het tuchthuis maakte noodzakelijk, dat ook aan de Zuidzijde, aan het Pieterskerkhof, een gevel werd gebouwd met daar achter liggende vertrekken, die daar de oude kern van Gravensteen aan het gezicht onttrok.

Het is niet zeker, naar wiens ontwerp dit is geschied.

Gravensteen aan de zijde Pieterskerkhof naar een afbeelding in het Gemeente-Archief.

Gravensteen aan de zijde Gerecht.

Teekening uit 1763 van A. Delfos uit de Beschrijving van van Mieris

Mr. Arent van 's Gravesande deed volgens de stadsrekeningen op 17 Nov. 1654 nog betalingen. Doch in 'n volgende rekening worden deze gedaan door een ondergeschikt ambtenaar, Pieter de Haas. Dan lezen we in een Resolutie van 3 December 1654 in het „Burgemeesteren Gerechtsdagboek” de oorzaak van zijn schorsing. 's Gravesande had zijn dienstbode beschuldigd van diefstal, waarop deze door den Baljuw van Rijnland, op wien sinds 1583 ook het Schoutambt van Leiden was overgedragen, was ingerekend en in Gravensteen werd vastgehouden. De maagd beweerde evenwel dat zij door galante avonturen met haar meester geenszins maagd meer was. Hierdoor ontstond een hevig gepraat in de Sleutelstad. Gevolg was, dat 's Gravesande op 13 Januari 1655 werd ontslagen. Reeds op 29 Januari 1655 deed Constantijn Huygens moeite Pieter Post in zijn plaats benoemd te krijgen. Dit geschiedde wel, doch niet onmiddellijk.

Nu is het zeer goed mogelijk, dat de Zuidgevel van Gravensteen is gebouwd naar een ontwerp van 's Gravesande doch dan is het plan gewijzigd uitgevoerd.

Er is een tekening op het Gemeentearchief, waarop de middenpartij in zandsteen is gedacht en ook de raamverdeling eenigszins anders is gedacht dan we die thans kennen. Op de tekening geeft die gevel ook een **beteren** indruk dan in de **practische** uitvoering. Ten **overvloede** is hij ook nog verknoeid. Hij had oorspronkelijk twee **monumentale** rijk bewerkte deuren, waarvan de eene is uitgebroken en

dicht gemetseld, zooals thans nog heel duidelijk is vast te stellen, terwijl de andere vervangen is door een leelijk en nuchter 'exemplaar. Wat ook schaadt is, dat later in verschillende blindnissen foeileelijke vensters zijn ingebroken. Doch beschouwt men den timuaan, die als frontespice het Leidsche wapen voert, op den top bekroond is met een zeer mooi beeld der Gerechtigheid en op de einden met zware versierde vazen; kijkt men verder naar de zware schoorsteenen met de zonnewijzers, dan is men overtuigd, dat een kundige restauratie in staat zou zijn het minder mooie weer te doen verdwijnen, zoodat er ten slotte weer een monumentaal geheel te voorschijn zou komen.

Thans komen we tot het slot van ons overzicht.

Reeds Bang had men het als een bezwaar aangevoeld, dat de Schepenkamer in het Stadhuis en de strafplaats van Gravensteen te ver van elkaar lagen verwijderd. Men oordeelde het voor het aanzien der stad nuttig en oorbaar aan dien toestand een einde te maken en de Schepenkamer naar Gravensteen te verplaatsen.

Een op 5 Maart 1671 genomen besluit werd reeds op 12 Maart d.a.v. bekrachtigd. Dat definitieve besluit luidt als volgt:

„Die van den Gerechte der Stad Leyden gezien hebbende zekere teykeninge van een Vierschaar en Schepenkamer, te maken aan 't gevangenhuis, ter plaatse daar de jegenwoordige huysinge van den Cipier staat, hebben naa voorgaande deliberatie, goedgevonden en verstaan, dat dien conform aldaar een

Vierschaar en Schepenekamer metten eerste gemaakt, de galerije met yzer beset en het werk van dien zonder uitstel bestedet zal werden, en dat vervolgens ook telckens, wanneer executie van Justitie zal geschieden, een hout schavot, en annex de voornoemde Vierschaar regt tegenover de Papestraat opgeregt en gemaakt zal worden, ten einde eenen iegelijk, des **begeerig** zijnde, te bequamer de voorsz. executie zoude kunnen aanschouwen, zullende de muur om het jegenswoordige Schavot loopende, weggebroken en de plaatse aldaar **met** de gemeene straat gelyck **gemaakt** en mede **bestraat** werden."

Volgt men dit extract op den voet, dan blijkt dat de „Fabryck, — dat was in dien tijd niemand anders dan Mr. Willem van der Helm, — reeds teekeningen had gemaakt, die men trouwens op ons Archief vindt.

In de tweede plaats merken we op, dat de **Ciperswoning** die vroeger iets meer naar achteren stond, afgebroken werd, en dat de Papengracht, die reeds in 1653 was gedempt, ter plaatse groote ruimte lieten voor een nieuw gebouw. De Donkere Gracht was reeds vroeger overkluisd.

De loggia, in 1654 tot baar **nog bestaande** lengte gebracht, zou voorzien worden van ijzersmeedwerk. Volgens de stadsrekeningen werd dit werk verricht in ietwat Gotischen trant door Jonas van de Poel die daarvoor op 29 Juni 1671 ontving de som van 606 gulden.

Het „Groene Zoodje" werd afgegraven en de ringmuur afgebroken. Het **nog bestaande** gedeelte van

de gracht werd met aarde gedempt. Blijkbaar moest er heel wat grond worden verzet, want op 18 Mei 1671 kreeg Huyg Leendertzn. Leeuwerkeveld hiervoor uitbetaald f 125.

We dienen ons even te herinneren, dat door het vergraven dezer aarde de muur onder de galerij aan den eenen kant haar steun mist, wat wel mede een der oorzaken zal zijn, waardoor hij is gaan „buiken”.

De nieuwe Vierschaar bestond voor zoover betreft de grondverdieping uit natuursteen. Op de lijst daar boven verrijzen tegen baksteen de vlakke pilasters van den bovenbouw, bekroond met composietkapiteel.

In de stadsrekeningen vond ik: „Op 16 Nov. 1671 betaalt aan Pieter Mijner een somma van 490 gulden voor het hakken en maken van Elf en een half capiteel aan de Vierschaar.”

Uit een en ander bemerkt men, dat er met spoed werd gewerkt. Verschillende betalingen werden er nu verder in den loop van 1672 gedaan. Eén wil ik nog noemen. Voor het prachtige beeldwerk in den timpaan, voorstellend de Gerechtigheid met zwaard en weegschaal en de Waarheid met een spiegel werd op 10 December 1672 betaald aan Pieter Xavery de som van 550 gulden. En verder wordt beide jaren een lange lijst van bedragen uitgekeerd aan Mr. Willem van der Helm.

Aan de Westzijde van de Vierschaar vindt men nog het Dienderspoortje. Betreedt men dit dan krijgt men even den indruk van een hofje: een straatje, een grasveldje, een gewitte muur met 17de eeuwsche

deuren en vensters vormende drie woningen.

Een en ander werd reeds in 1648 gebouwd en was bestemd voor vier „dienaars met den swaarde”, die den cipier zoo noodig onmiddellijk behulpzaam moesten zijn.

Voor de Vierschaar [bevindt zich een bestraat, eenigszins verhoogd en door een laag ijzeren hek omringd platvorm, waarop Schavot of Galg kon worden opgericht.

De laatste maal is dit geschied in 1853 toen zekere Janus van der Blom, die een boerenmeisje onder Hoogmade op beestachige wijze had vermoord, zijn wandaad met den strop moest boeten.

Na dien tijd heeft Gravensteen weldra zijn beteekenis als strafinstituut verloren. Een nieuw wetboek van strafrecht benevens afschaffing van den doodstraf eischten gevangennissen volgens moderner begrippen gebouwd.

Het gebouwencomplex heeft sinds het midden der 19de eeuw tot allerlei doeleinden gediend. Een tijd lang was het Militair magazijn; tijdens de mobilisatiejaren werd het weer tijdelijk dienstbaar gemaakt tot militaire provoost en thans is het boekenmagazijn van het Antiquariaat Burgersdijk en Niermans.

Het is duidelijk, dat het onderhoud gedurende de laatste tientallen van jaren zich beperkt heeft tot het allermeeft noodzakelijke.

Doch het is niet minder duidelijk, dat Gravensteen niet langer aan betrekkelijke verwaarloozing en verval mag worden prijsgegeven.

Het is voor de geschiedenis van Leiden een waar-

devol monument. De oudste historie onzer stad speelde zich af in de onmiddellijke omgeving. We behoeven er slechts aan te herinneren, dat in het **Gravenhof** in oude tijden het Bestuur en de Vierschaar van Rijnland waren gevestigd en dat zich er ook „der Stede Huys” bevond; dat de Pieterskerk eens het eenige en later altijd het centrale heiligdom van de stede was en dat de Patroon van visschers en landlieden zijn sleutels aan het stadswapen heeft gegeven; dat hier reeds voor 1300 de „grote scole” was en dat alle hoogtepunten van het stedelijk leven in deze omgeving tot uiting kwamen. Het oog der verbeelding ziet hier stoeten van ridders en edelvrouwen in kleurige Middeleeuwsche kleedij voorbijtrekken evenals de plechtige statie der Processies.

Het ziet ook minder bekorende tafreelen van opgebrachte misdadigers, op een afstand gevolgd door tierende benden. En wat zich binnen de muren van bet Steen en op het voorplein afspeelde was nog minder verheffend. De geschiedenis bewijst, dat er wel eens gruwelijk onrecht werd gepleegd.

Doch vergeten we nooit, dat men in de meeste gevallen naar de begrippen en inzichten van den tijd het Recht diende.

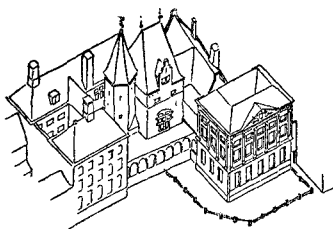
En dan leest men uit de geschiedenis van de opeenvolgende kelders en vertrekken, uit de samenstelling van het geheele historische complex toch ook of iets van het langzamerhand menselijker en milder worden der rechtsbegrippen en het tucht-systeem.

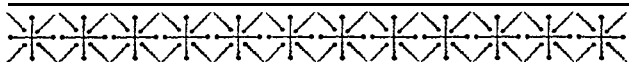
Men zal bezwaarlijk in ons land in een ander der-

gelijk gebouw deze geschiedenis in steen **zoo** overtuigend zien geformuleerd.

En tenslotte leert **men** zoowel uit het innerlijk samenstel als het uiterlijk aspect ook nog iets omtrent de bouwkundige stijlopvatting in verschillende tijden.

Bij grondige restauratie zal dat alles zonder twijfel veel beter tot zijn recht komen, wint **het** picturale aanzien van het geheel en **wordt** Gravensteen voor landgenoot en vreemdeling een nieuw **aantrekkings-**punt in het 'oude Leiden.

HOE EERTIJD TE LEIDEN HET VERLEENEN
VAN GEESTELIJKEN BIJSTAND BIJ
TERECHTSTELLINGEN WAS
GEREGELD.

In de „WETTEN en ORDINANTIEN, volgens welke de Predikanten van de Neder-duytsche Gemeinte te Leiden, hunnen Predikdienst, benevens het waarnemen van Doop, en Avondmaal, Cathechizatiën en andere publieke Diensten, volgens elks beurt, geschikt hebben”, van het jaar 1755, komt o.a. het volgende artikel voor:

LXII. De Twee jongst-ingekomene Broederen zijn gehouden tot het bezoeken en adsisteren der Misdadigen, die door de Justitie op het Schavot worden ter dood gebragt; de Oudste doet het Gebed binnens-kamers, de Jongste op het Schavot.

Ingevalle iemand door ziekte, of afwezendheid, (zoo dat binnen den bepaalden tijd niet konde beschreven worden) buyten staat was om zijn post in dezen waar te nemen; zal de gene, die hem in den dienst even voorgaat, deze plaats vervullen, mits dat de Jongste der Broederen altijd op het Schavot adsisteere: terwijl hy, door wiens toedoen dus een derde bezwaart word, aan dien derden moet betalen Drie Ducatonnen.

F. A. LE POOLE.

Het plaatwerk aan de Spaarndamsche sluizen.

Als een algemeene regel van waterschapsrecht mag worden (aanvaard, dat de besturen der lichamen, welke 'belast waren met waterkeering in zooverre schouw hielden op het onderhoud van bruggen, sluizen, duikers e.d. als deze voorwerpen niet ten laste van de geheele gemeenschap kwamen. 1) Oudtijds vielen eveneens dijken onder dit toezicht. Immers bij het onderhoud hiervan past men toe het systeem van verhoefslaging. De term hoefslag houdt twee elementen in. De benaming hoeve komt hier voor in den zin van vlaktemaat. De grondgedachte hierbij is dan, dat het is een complex grond, noodig voor de uitoefening van een normaal boerenbedrijf. 2) De oppervlakte der hoeve varieerde. Zoo besloeg zij in Holland 3) en in het oosten van het gewest Utrecht als

---

1) A. A. Beekman, *Het Dijk- en Waterschapsrecht in Nederland*, Dl. II, p. 1480.

2) W. van Iterson, *De historische ontwikkeling van de rechten op de grond in de provincie Utrecht*, Dl. I, p. 734/743.

3) Is. A. Nijhoff, *Geld. gedenkw.*, Dl. I, p. 66, noot 3.

regel 16 morgen. Het woord slaan In zijn middel-euwsche beteekenis wil zeggen verdeelen. Hoefslag beteekent dus in dit verband, dat het onderhoud van den dijk werd verdeeld of omgeslagen over een bepaald aantal hoeven, welke door dien dijk direct of indirect werden beschermd. Zoo konden ook wegen en watergangen in hoofslagen worden verdeeld. Na verloop van tijd heeft men bij dijken dit stelsel van onderhoud verlaten omdat het bezwaren en risico's met zich mede bracht. Er stonden te groote belangen op het spel; de waterschapsbesturen trokken de zorg en het onderhoud der dijken geheel aan zich.

Hoe stond het nu met de sluizen, waarvan het onderhoud niet uitsluitend ten laste van het waterschap kwam? Het principe was, dat sluizen gewoonlijk werden aangelegd door de rechtstreeks belanghebbenden. Op hen rustte dan ook de verplichting tot onderhoud ervan. Deze methode van onderhoud werd dikwijls in practijk gebracht bij verschillende sluizen, welke dienden tot uitwatering van een gemeenschappelijken waterboezem. Zoo moest de z.g. Woerdersluis, in den Spaarndam gemaakt ten behoeve van het land van Woerden, door het waterschap van dien naam worden onderhouden krachtens een overeenkomst op 4 Aug. 1363 getroffen. 1)

Op welke wijze werden nu oorspronkelijk de onderhoudskosten der Spaarndamsche uitwateringssluizen omgeslagen over de belanghebbenden? Een antwoord op deze vraag geeft een aanteekening van het jaar

---

1) F. van Mieris, Gr. Charterb., Dl. III, p. 155/156.

1483, voorkomende in een blaffaard van het Hoogheemraadschap Rijnland. 1) Deze notitie begint met een opgave van „alle die dorpen, die in alle die sluysen gehoefslaecht sijn, die in Sparendam leggen **ende** waer elc dorp metten lote gevallen is.” Hierna volgt een verhoefslaging van de negen uitwatering-sluizen bij Spaarndam over de verschillende ambachten en het Grootwaterschap Woerden. De **hoefslag**-lijst dezer sluizen noemt de verschillende sluizen en de namen der ambachten (**met** opgave hunner grootten), welke moesten bijdragen in de gemeene lasten der uitwatering te **Spaarndam**. 2)

Daarachter vermeldt de aantekening van 1483 nog het z.g. plaatwerk der sluizen. Hieronder **ver**-stond men de beschoeiing van platen of planken. Het onderhoud van dit plaatwerk aan de verschillende sluizen werd zoo over de ‘dorpen verdeeld, dat elk hiervan een zekere lengte, uitgedrukt in roeden, voeten en **duimen**, voor zijn rekening moest nemen. Als bijlage laat ik hier volgen een afschrift van dit gedeelte der notitie. Deze **middeleeuwsche** wijze van omslag van het plaatwerk ten behoeve der negen sluizen, werd n.f. nog niet gepubliceerd.

Dat dit plaatwerk van veel belang was, moge blijken uit een, relaas van de St. Pieterschouw van 1454,s) waaruit **het** volgende wordt geciteerd:

---

1) S. J. Fockema Andreae. De oude archieven van het Hoogheemraadschap van Rijnland, 1255-1857, No. 16.

2) Een overzicht hiervan is te vinden bij S. J. Fockema Andreae, Het Hoogheemraadschap van Rijnland, p. 49 e.v.

3) Fockema Andreae, a.w.. p. 69/70.

„Upten selven dach soe gaven die heemrade den ambachtsbewairres te kennen,... dat sij meyninghe hebben, dat plaetwerck hooger te kueren ende dat men dat al gelijc uit éénen handt maken sal ende elc ambocht sijn werck an malcander te 'brengen;. . ." M.a.w. de ambachten konden niet volstaan met ieder het hun toegewezen gedeelte der beschoeiing te onderhouden, doch zij waren verplicht er met onderling overleg gezamenlijk voor te zorgen, dat de beschoeiingen in hun geheel aan de gestelde eischen voldeden. In de practijk schijnt de uitvoering van deze keur achterwege te zijn gebleven.

Na de groote doorbraken en overstromingen van het begin der 16e eeuw is ook de dijk te Spaarndam geheel bij Rijnland in onderhoud gekomen. De hoofslagplicht is nimmer met zooveel woorden afgeschaft, doch door dezen gang van zaken is zij vanzelf komen te vervallen.

W. VAN ITERSON.

BIJLAGE.

Dit is die **lencte** van den dam tot Sparendam **beghinende** an die grote **sluse** suytwaert tot den eynde van den dam tot die **cromme** toe.

Eerst an die grote sluyse heeft Warmonde I roede,

It. die van Alfen	VIII roeden II duym,
It. die van der Aer	I roede, I voet, IIII duym,
It. Leymuyen	I roede, 111 voet,
It. Aer	I roede, I½ voet, III duym,
It. Segwaert	I roede, I½ voet, III duym,
It. Noortich	11 roeden, III½ voet, II duym,
It. Alfen	X½ voet,

It. Haerlem $\text{III}\frac{1}{2}$ roede, II voet,

It. Suytwijc 111 voet, X duym.

Dit voorsz. plaetwerc comt an die sluyse van Woerden die en is niet gerekent ende is lanc altesamen XX roeden, VI voet.

It. van die sluyse van Woerden hebben dese nagescreven hoer plaetwerc:

It. Leyderdorp I roede, V voet, VIII duym,

It. Oestgeest I roede, XI voet,

It. Koudekerc I roede, I voet,

It. Leymuyen ende

Reynsterwouwe VII voet, 11 duym.

Dit voorsz. plaetwerc comt an die sluse van Alfen ende is lanc $\text{V}\frac{1}{2}$ roeden, 1 voet, X duym.

It. van die sluyse van Alfen hebben dese nagescreven hoir plaetwerc:

It. Voerscoten ende

Wassenaer III roeden, IIII voet, VI duym,

It. Valkenburch X voet,

It. Alfen III roeden, 111 voet,

It. Warmonde $\text{I}\frac{1}{2}$ roede, $\text{I}\frac{1}{2}$ voet,

It. Benthusen I roede,

It. Sassenem XV voet.

Dit voorsz. plaetwerc comt an die eerste sluseput ende houd $\frac{1}{2}$ roede, $\frac{1}{2}$ voet.

Item dat oversz. plaetwerc is lanc XI roeden IIII voet.

In van die voorsz. sluysput hebben dese nagescreven hoir plaetwerc :

Item Riedwijc ende

Nuwerkerc I roede, $\text{I}\frac{1}{2}$ voet, 111 duym,

Item Hasersouwe 1 roede, $\text{II}\frac{1}{2}$ voet,

Item Eslikerwouwe I roede, V voet,

Item Hasersouwe $\text{I}\frac{1}{2}$ roede, I voet.

Dit voorsz. plaetwerc comt an die anderde sluysput ende hout I roede $\text{IIII}\frac{1}{2}$ voet.

Item dat voorsz. plaetwerc is lanc V roeden, 1111 voet, III duym.

Item van die **anderde** sluysput hebben dese **nagescreven** haer plaetwerck:

Item die Scoot $X\frac{1}{2}$ voet,

Item Segwaert **ende**

Soetermeer 1X voet, IX duym,

Item Riedwijn **ende**

Nuwerkerc I roede, $III\frac{1}{2}$ voet,

Item Soetermeer I roede, XI voet.

Dit voorsz. plaetwerc **comt** an die sluyse van Aelsmeer **ende** is lanc 1111 roede, XI voet, IX duym.

Item van die sluyse van Aelsmeer hebben dese **nagescreven** hoer plaetwerc:

Item Soeterwouwe I roede, I voet, IX duym,

Item Vriesencoop 1 roede, V voet, III duym,

Soeterwouwe 1 roede, $I\frac{1}{2}$ voet.

Dit voorsz. plaetwerc **comt** an die sluyse van Alcma **ende** is lanc III roeden, VIII voet, VI duym.

Item van die sluyse van Alcma hebben dese **nagescreven** hoor plaetwerc.

Item Soeterwouwe VIII voet,

Item Voorhout I roede, V voet,

Item Lis 1 roede, V voet, IX duym,

Item Suytwijn $XII\frac{1}{2}$ voet,

Item Leyderdorp VII voet, III duym,

Item Hillegom $X\frac{1}{2}$ voet,

Item Middelburch I roede, XI voet,

Item Soeterwouwe 1 roede, $III\frac{1}{2}$ voet.

Dit voorsz. plaetwerc **comt** an die sluyse van Woerden **ende** is lanc IX roeden, III voet, VII duym.

Item van die sluyse van Woerden hebben dese **nagescreven** haar plaetwerc:

Item Outshorn XVI voet, II duym,

Item Eslikerwouwe $I\frac{1}{2}$ roede.

Dit voorsz. plaetwerc **comt** an die sluyse van Riedwijn **ende** Nuwerkerc **ende** is lanc II roeden, X voet, 11 duym.

Item van die sluyse van Riedwijn hebben dese **nagescreven** hoor plaetwerck:

Item Hoochma VII½ voet,
 Item Alcma III roeden, III½ voet,

Dit voorsz. plaetwerc comt an die sluyse van Haer ende is lanc 111 roeden, XI voet.

Item van die sluyse van Haerlem hebben dese nagescreven hoer plaetwerc:

Item Arleveen III½ roede, I voet, II duym,

Item Aelsmeer I roede, V voet,

Item Randenburch VI voet,

Item Poelien, Groesfoort,

Suydelwyc II roeden, IX voet.

Die voorsz. plaetwerc comt an die sluyse van Noortich ende is lanc VIII roeden, III voet, II duym.

Item van die sluyse van Noortich heeft Aelsmeer plaetwerc:

Item Aelsmeer VI roeden, III voet, 111 duym.

IETS UIT HET LEVEN VAN ANNA DE MERODE, HUISVROUW VAN JUSTINUS VAN NASSAU.

De hier afgebeelde zerk bevindt zich in de Hooglandsche Kerk op 't hooge koor. Deze dekt het graf van Justinus van Nassau (een zoon van Willem I uit zijn weduwnaarstijd) en van zijne huisvrouw Anna de Merode.

Deze was vroeger gehuwd geweest met den Engelschen kolonel Thomas Morgan, gouverneur van Bergen op Zoom. De wijze, waarop dat huwelijk tot stand was gekomen, was zeer avontuurlijk; Anna was namelijk door Morgan geschaakt tegelijk met hare zuster, bestemd voor den Engelschen officier Knollis.

Dat hare moeder alles behalve hierover gesticht was, blijkt uit een remonstrantie door haar, „Vrouwe Marguerite, geboerne tot Cuylenborch ende Pallant, vrijbaender vrouwe tho Merode, Petershem etc.” bij de Staten-Generaal ingediend (Zie Resolutien Staten-Generaal 14 Januari 1589), den Staten biddende daerop favordelijck te willen inderhaest resolveren, gelijk d'importantie ende consequentie van de sake vereysschen.” Een gelijk request was ingediend bij den Raad van State; deze adviseerde „dat men soude

Grafsteen van Justinus van Nassau en Anna de Merode
in de Hooglandsche Kerk.

scrijven an den Colonne1 Morgan ende hem bevelen de dochteren van de verscreven vrouwe suppliantte terstonts te restitueren oft emmers te sequestreren.” Ten slotte werd aan eenige gecommiteerden, waaronder Mr. Josse de Menin, raadpensionaris van Dordrecht opgedragen den collonel Morgan te berichten dat „het verscreven attempaet was tegen de rechten ende loffelyke costumen van den lande; item van de pericelen, streckende tot disreputatie ende disgratie van de Engelsche nacie, ten eynde die verscreven Morgan de verscreven dochteren an heure moeder restituere ende wadersende: in gevalle wan refus, dat die verscreven here Willughby (de opvolger van Leicester) hen tselve commandere als lieutenant van het secours van Hare Matt.” (Koningin Elisabeth).

Willughby stuurde het bevel door zonder meer, wegens het geringe gezag, dat hij over Morgan had, daar deze volhield onder de autoriteit van de Staten te staan.

Den 23sten Januari werd besloten, dat van wegen den Raad wan State zou worden geschreven aan den Kerkeraad van Bergen op Zoom „dat deselve Staten ten hoogsten verwondert zijn, dat zy dadelijck voirts procederen tot het geven ende publiceren der geboden van houwelyck mette dochteren van de verscreven Vrouwe van Merode, nuettegenstaande dat hemlieden gebleken is, dat de ouders van deselve dochteren noch beyde in leven zijn ende dat desen voertsganck geschiet tegen haren danck ende wille, gelijck deselve vrouwe moedere uytdruckelijck verclaert heeft.”

Alle protesten hebben evenwel niet gebaat en Anna de Merode is in 't huwelijk getreden met Thomas Morgan.

Toen deze was gestorven werd door zijne weduwe tot tweemaal toe een request ingediend bij den Staten-Generaal (Resolutien 15 en 21 Mei 1597) om haar een geldelijke tegemoetkoming te geven, maar beide verzoeken waren zonder resultaat.

Anna de Merode is niet lang weduwe gebleven; reeds aan het einde van 1597 is zij in het huwelijk getreden met Justinus van Nassau, admiraal van Zeeland.

Op den eersten December van dat jaar compareert Justinus in de vergadering van de Staten, „verthoont, dat hij christelijck, met consent van Zijn Extie., mevrouwe de Princesse ende anderen van den huyse van Nassau voirgenomen heeft een alliantie an te gan mette dochter van den heere van Merode, weduwe van den collonel Morgan saliger, daertoe den dach van de feesten ende solempnizatie des houwelijcx beraempt is te geschieden in Godes naem van morgen in veerthien dagen naestcommende, versui ckende oversulcx, dat d'heeren Staten soude gelieven hem die eere te don van deselve zijn feeste met Haer E. Presentie te cohoneseren en de vereeren. Is resolveert ende verantwoordt, dat d'heeren Staten zeer geerne verstan hebben de voirgenoemde alliantie ende dairover hem wenschen mette selve allen geluck ende voorspoet; dat Haer E. volgende zijn begeren eenige uuyten heuren sullen deputeren, die

ter verscreven feesten ten verscreven dagen van Hair E. wegen sullen compareren.”

Na een ruim 33 jarige echtvereeniging is Justinus op 26 Juni 1631 te Leiden overleden; Anna de Merode overleefde hem nog twee jaar en ‘overleed 8 October 1633 in den ouderdom van 71 jaar.

F. A. LE POOLE.

EEN NOODKREET OM HET DREIGEND
VERLOREN GAAN VAN EEN OUD
LEIDSCH BEZIT.

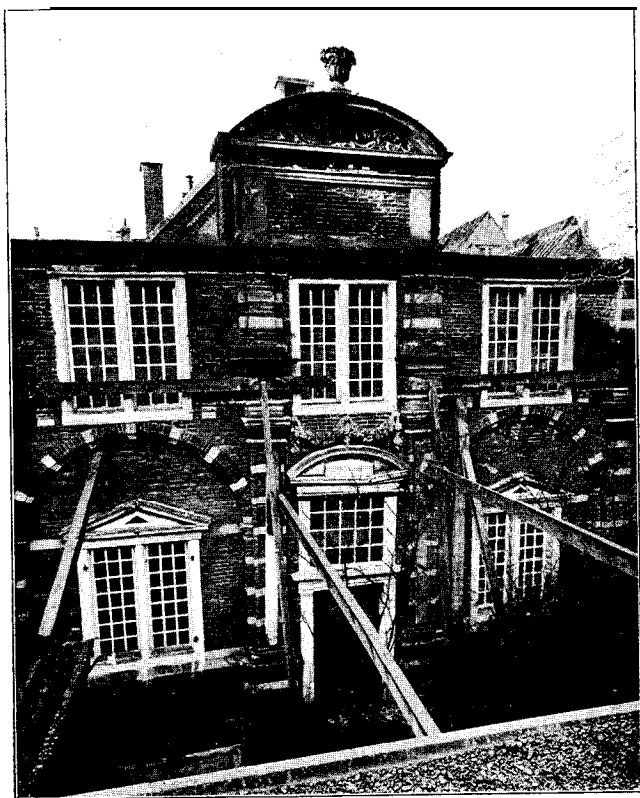
De hiernaast staande foto geeft den toestand weer van een oud Leidsch geveltje, dat zich tegenwoordig bevindt op de binnenplaats van het Hoogeschoolgebouw te Delft.

Over de geschiedenis van dezen gevel kan ik kort zijn. Het is een gevel, volgens den Heer Swierstra gebouwd $\pm$ 1540 in de stijl François Premier. ¹⁾ Volgens het jaartal 1683 is het door Cornelis Sprongh, de Stichter van het Heilige Geesthofje alhier, herbouwd en later bestemd tot Hofje: „Wille ende begere dat mijn huis op de Bredestraat binnen de stadt Leyden, daar de H. Geest boven in de Gevel staat, naast mijn groote huis, waar ick self woon, na mijn overlijden altoos sal worden bewoont bij seven oude Vrouwspersonen sijnde weduwen ofte vrijsters ende oud boven de vijftich jaeren.”

Op geen enkele teekening blijkt deze H. Geest voor te komen. Toen ik onlangs eens in Delft was en uit

---

1) Leidsch Dagblad, 9-16 Mei 1931 en 24-31 December 1932.

De gevel van het woonhuis van Cornelis Sprongh, aan de Breestraat, **zoals** deze thans is opgesteld op een binnenplaats van de Technische **Hoogeschool** te Delft.

oude relatie dit gebouwtje ging bekijken, zag ik, dat in het beeldhouwwerk onder de ronde zandsteen lijst nog duidelijk de H. Geest, in de gedaante van een duif, voorkomt. Niet alleen als H. Geesthofje van 1714-1851, maar ook als woonhuis van den beroemden drukker Plantijn, in de jaren, dat hij in Leiden Ao. 1582-1585 woonde, doet het ons vroegere geslachten gedenken. Een uitvoerige geschiedenis is in dit jaarboekje gegeven 'door den Heer Jesce (1934), zoodat wij hierop niet diep behoeven in te gaan. Jesse verhaalt ons hoe toen de Studensociëteit gebouwd werd, professor Gugel het geveltje voor Nederland wist te bewaren en het deed opbouwen op de binnenplaats van de Hoogeschool ter leering van zijn studenten, terwijl de Heer Beelaarts van Blokland in zijn werk 'over de studensociëteit weet mede te deelen, dat dit geschiedde, nadat een bod van een Belg was afgeslagen. Ik weet niet wie dit geweest is, maar dat dit geveltje tot in België belangstelling trekt, bleek mij onlangs, toen ik bezoek kreeg van een na-neef van den grooten Plantijn, drager van den naam Moretus Plantin, die 'hier te Leiden nog inlichtingen kwam verzamelen over zijn bloedverwant. Prof. Gugel deed deze daad van piëteit voor zijn studenten en terecht. Maar sedert dien heeft de Staat der Nederlanden zooveel bijgebouwen doen neerzetten op deze binnenplaats, dat er geen licht en lucht meer tot dit geveltje kan toetreden en alles in een ernstige staat van verval en verwaarloozing verkeert. Het staat daar opgesteld tegen een tuinmuur, die aan het verzakken is,

zoodat deze oude gevel vrijwel in het midden is doorgebroken en geknakt. Dank zij eenige betonnen steunen 'blijft de muur voorloopig nog staan en de gevel, die ver voorover gezakt is, vindt nog wat steun in een aantal balken, die tegen een houten gebouw rusten, gelijk duidelijk te zien is op de reproductie. Als men dan nog in oogenschouw neemt, dat er een aantal struiken en eenige putdeksels voor het geveltje staan en de grond 'bezaaid is met afval, dan kan men zich voorstellen, hoe weinig interesse men voor dit geveltje heeft.

Het Bestuur van de Hoogeschool stelt blijkbaar niet veel prijs op het behoud van dit gebouw en de vraag is gewettigd of niet de mogelijkheid zou bestaan, om dit 'oude geveltje weer naar Leiden over te brengen. Dit brengt wel wat kosten mede, maar dit is geen overwegend bezwaar, daar bij restauratie Rijk en Provincie en misschien ook wel de Gemeente Leiden een subsidie zullen geven. De grootste moeilijkheid is het vinden van een geschikte plaats en een bestemming voor een dergelijk gebouw.

Dagelijks blijkt hoeveel moois in de 19e eeuw vernietigd is, door een al te groote zin voor realiteit en nog veel moet worden opgeofferd aan de eischen van het moderne leven en verkeer.

Daartegenover heeft onze generatie de plicht de monumenten van vroegere geslachten zooveel mogelijk te bewaren. Dit is een eisch van piëteit ten opzichte van vroegere generaties, die helaas, al te veel over het hoofd wordt gezien.

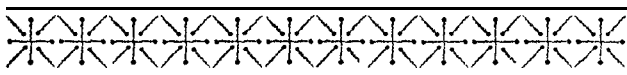
Het zou een mooie taak zijn voor „Oud Leiden”

om haar schouders hieronder te zetten en een gebouw op te zoeken waarvoor deze gevel kan geplaatst worden, waarmede misschien tegelijk ook de vraag van de 'bestemming zou zijn opgelost.

Moge dit kunnen geschieden voor dat het oude geveltje onherstelbaar zal zijn.

Mr. A. J. SORMANI,
Rentn eester van het H. Geesthofje.

Leiden, Februari 1838.

Een friesch meesterwerk in leiden.

Een feit is het, dat een van de schoonste en geheel gave grafzerken uit de 16e eeuw, die wij thans nog bezitten, in 'onze stad aanwezig en toch zeer weinig algemeen bekend is.

Ik bedoel den grafsteen der van Adrichems in het Groot Auditorium ter Academie. Zij, die 'daar moeten zijn, komen er gemeenlijk voor eene plechtigheid, die verder verwijl in die ruimte niet toelaat; de steen staat niet opvallend, half verborgen als die is door de gaanderij en ook voor bezoekers van het Academiegebouw biedt het Auditorium weinig belangrijks; het wordt vaak overgeslagen en van dat fraaie kunstwerk wordt amper notitie genomen. Er is eens in een geïllustreerd weekblad eene slechte afbeelding geplaatst, maar verder zal men te vergeefs daarnaar zoeken in Archief en Bibliotheek en goede prentbriefkaarten bestaan er evenmin van.

Zeer bekend is het werk van Mr. Kneppelhout van

Sterkenburg (1864) over de gedenkteekenen in de St. Pieterskerk. De samensteller had het plan ook die van de St. Pancraskerk uit te geven en de teekeningen waren daartoe reeds gemaakt door den Heer P. J. Mulder alhier, doch tot eene uitgave kwam het nimmer. De belangstelling daarvoor bleek te gering en bovendien 'was het vertrek uit Leiden van Mr. Kneppelhout in 1869, 'daaraan evenmin bevorderlijk. De heer Mulder deed een goed werk door het afstaan van zijne portefeuille met teekeningen aan het Gemeentearchief. Of het plan bestond, achter dit deel, of (afzonderlijk een en ander over verspreide monumenten in Leiden op te nemen, weet ik niet, 'doch notaris Mr. H. L. A. Gbreen gaf den Heer Mulder opdracht ook den steen in de academie af te teekenen en te lithografeeren. Mr. Obreen was een groot liefhebber der teekenkunst en steunde met milde hand genootschappen en jongelieden met aanleg op dit gebied. Een mooien afdruk van de litho mocht ik van diens zoon, mijnen diep betreurden vriend Dr. H. G. A. Obreen, in 1936 ten geschenke ontvangen. Zoodra de reproductie bij dit artikel gereed is en wij eenen zorgzamen archivaris voor onze stad verworven hebben, gaat deze afdruk naar ons archief, waar tot nu toe eene afbeelding ontbrak. De reproductie is een punt van belang bij dit artikel en zal, naar ik hoop, velen aansporen, den steen zelf eens nauwlettend te gaan bezichtigen, want die is het alleszins waard.

Voor het volgende heb ik een en ander ontleend aan de studie van Dr. H. P. A. D. R. Ligtenberg,

later hoogleeraar te Utrecht, in de Vrije Fries, jg. 23. Men vergelijkte ook: W. Eehhoff's Friesche oudheden.

Onze steen is door den maker geteekend Vincent Lucas 1559. Het is zeer opvallend, in dien tijd een groot werkstuk, in renaissance-stijl aan te treffen, daar toen hier in Leiden en omgeving en nog lang daarna de late Gothiek regel was. Zie b.v. de uit dezelfde ruimte afkomstige grafzerken in de Westelijke peristyle voor de Lakenhal, 'daarheen overgebracht bij de laatste herstelling van het groot auditorium.

De renaissance is uit Italië herkomstig en uitte zich reeds vroeg in Friesland, aanvankelijk niet in architectuur, doch in kleinere voorwerpen op grafisch gebied, zooals prentjes en in sieraden. Sinds 1537 komt echter een nog verder onbekende meester steenhouwer voor, die met B. G. teekent; zijn werk vindt men hoofdzakelijk in Franeker, e.o. tot 1565. Het is meer dan waarschijnlijk, dat Vincent Lucas zijn leerling was. Overeenkomst in hunne werkwijze is opvallend, alleen V. L. toont nog rijker ornametiek.

Tot voor kort was van hem gedagteekend werk bekend van 1550 tot 1565; in den j.l. zomer werd namelijk door Mr. Heerma van Voss, Friesland% archivaris, bij herstel van de kerk te Berlicum een zerk uit 1547 door hem ontdekt en beschreven in avondblad van de N. Rott. Ct. van 4 Aug. 1937. Deze zerk moet groote 'overeenkomst toonen met werk van den meester B. G. uit hetzelfde jaar. Van

Vincent weten wij verder slechts, dat hij in 1556 poorter van Franeker werd. Als zijn werk **ophoudt** (1565) is sinds 4 jaren een ander steenhouwer in Friesland bezig, die nog slechts bekend is door zijn merk P. D. en tot 1599 voorkomt. Verwantschap met V. L. is onmiskenbaar.

Daarna volgt dan de familie Claessens als artisen op dit gebied. Ik ben overtuigd, dat wij hier te doen hebben met één atelier, waarin door genoemde meesters achtereenvolgens gewerkt werd, waar prachtige stukken werden vervaardigd, alleen uit scheppingslust en buiten bestelling ook. Mogelijke koopers konden hunne keuze doen uit de aanwezige voorraden. De wapens en inschriften werden dan op bestelling aangebracht en vertoonden ook inderdaad de hand van eenen anderen bewerkster. Reeds Dr. Ligtenberg wees op het verschil van 40 jaar tusschen jaartal van vervaardiging en oudste inschrift; bij den V. L. steen, die dezen zomer weer te voorschijn kwam, is dit nog sterker; 1547 vervaardigd, 1619 eerste inschrift van eene begravene. Opmerkelijk zijn nog de groote afmetingen, die V. L. aan zijnen arbeid gaf: doorgaans 3 bij 2¼ M. Waar onze Leidsche steen 3.40 M. hoog bij 2.25 breed is, haalt die van Ballum op 't Ameland 3.80 bij 2.30. 1)

Het is te hopen, dat men op den duur 'meer zal vinden over dit merkwaardig bedrijf en de knappe kunstenaars, die daarin 'uitmunten. In Friesland is op dit gebied nog weinig gedaan en kan men nog

---

1) Welwillende mededeeling van Prof. Mr. D. van Blom.

veel ontdekken. Mr. J. Belonje te Alkmaar, die op dit gebied zijne sporen verdiend heeft, is thans bezig met het beschrijven der Friesche monumenten.

Men zal nu ongetwijfeld van mij nauwkeurige gegevens verwachten, omtrent Jan van Adrichem, die m.i. de bestelling aan Vincent Lucas deed en zijne verwanten, doch dit is mis. Ik weet van deze familie bedroevend weinig en alle pogingen daarover iets meer te vinden, waren te vergeefs. Noch gedrukt, noch in h.s. mocht het mij gelukken, eene genealogie aan te treffen, die eene leiddraad kon zijn bij verder onderzoek. Ik ben overtuigd, dat zij behooren tot een geslacht, dat voert: slang met 'pijlstaart en dat hier onder patronymen in het midden der 15e eeuw voorkomt en door huwelijk met eene van Adrichem dezen voornameren naam aannam. De van A's stammen uit Brederode en hun stamslot stond aan de Beverwijk. De hoofdtak stierf 1528 in mannelijke lijn uit. Dat de voorouders van Jan van Adrichem, den besteller, hier lang gevestigd waren, wijzen de specifiek Leidsche wapens **dier dagen: Paets van Sonneveld**, v. Poelgeest en v. Dorp, terstond uit. En toch kon ik, zelfs met die gegevens gesterkt, **geenen** uitweg vinden in **dezen** doolhof. Het is zeer 'moeilijk zoeken in den tijd van 1470-1570; onze bronnen ontbreken, groote hiaten zijn **er** in de series, **m.i.** zijn het beleg van 1480 en het 'instorten van den St. Pieterskerktoren in 1512, daaraan niet vreemd.

Van 1494-1504 was hier 40-raad **Adriaen** Florisz. van Adrichem. Hij noemt zich wel zoo, doch zegelt alleen met **pijlstaartslang**. Zijn zoon Floris, op den

steen vermeld, bekleedt die zelfde waardigheid tot zijnen dood, van 1524 af; een paar malen was hij ook sahepen alhier. Wie Juffr. Maria, zijne vrouw, was, durf ik niet te zeggen. De volgende begravene is de licentiaat, deken van St. Pancras, Mr. Joannes. Hoe hij den besteller bestond, weet ik niet, al ben ik geneigd hem eenen broeder te achten; twee Jan's in één gezin, was verre van ongebruikelijk in die dagen. Jan van Adrichem heeft dan vermoedelijk op verlangen van zijne Friesche vrouw haren landgenoot Vincent Lucas het grafgesteente doen maken, vier jaar na haren dood. Hij is van 1551 tot zijnen dood 40-raad geweest en na dien vind ik niets meer omtrent deze familie vermeld. Wel, dat hij 21 April 1563 huwel. voorwaarden had gemaakt met Maria Adriaens, wed. Huych Willemsz.

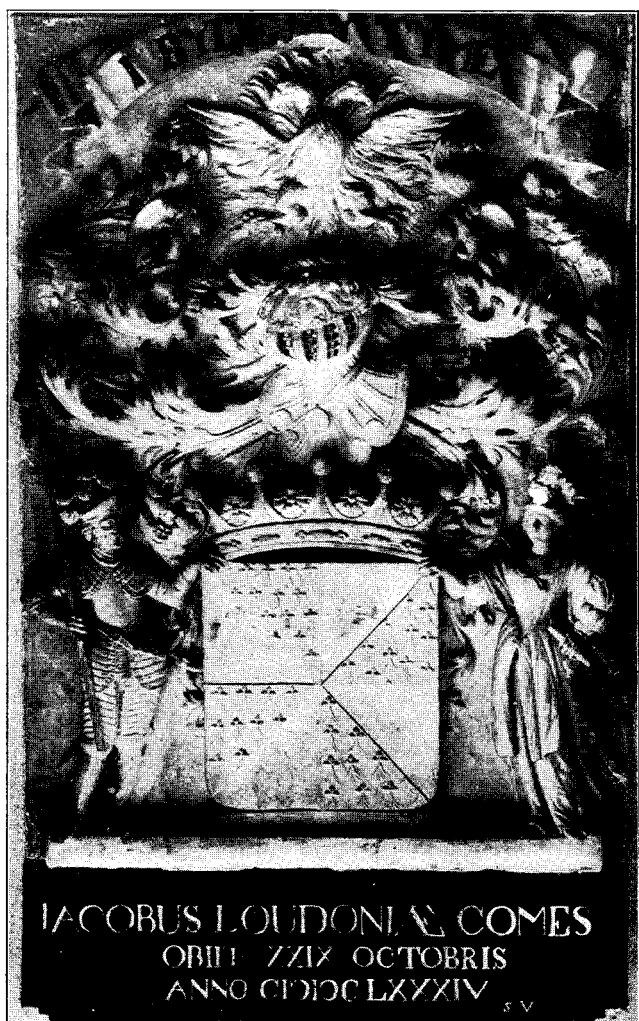
Ik vrees, dat er met het aanbrengen der kwartieren op deze zerk erg gehaspeld is. In Friesche genealogische bronnen heet het, dat Magdalena van Hottinga trouwde met Jan van Arkel (sic), dat haar vader was Jarich v. H., 1527 grietman van Hennaarderadeel, gehuwd met de 1545 overledene Eelck Galesdr. van Heslinga en dat haar grootvader was: Here Hottinga, hoveling te Wommels † 1502, gehuwd met Tjets Harings van Harinxma tho Heegh. Maar dat rijmt weer niet met de wapens op den steen en Friesland's archivaris schreef 'mij, dat het hem ook een raadsel is. In dat land was adoptie van kinderen door verwanten zeer in zwang en zodoende krijgt men de kromste afwijkingen in wapens en namen, die de Friesche genealogie en heraldiek zoo uiterst

moeielijk maken. Nu de steen voor het eerst goed gereproduceerd wordt, is er wellicht kans op eene oplossing van het Leidsche, zoowel als van het Friesche vraagstuk.

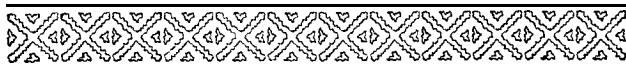
BI JLEVELD.

Leiden, 23 Jan. 1938.

De Loudon-grafsteen in de Universiteitsbibliotheek
(v.m. Engelsche Kerk).

Een nog verborgener grafsteen.

Dat kan in waarheid gezegd worden van het monument hierbij afgebeeld, doch van veel kleiner formaat; het haalt nauwelijks een meter in hoogte en 'bevindt zich in het boekenmagazijn der Universiteitsbibliotheek, n.l. in het oudste gedeelte, vroeger kapel van het bagijnhof en reeds op het einde der 17e eeuw afgestaan aan de Engelsche gereformeerde gemeente, die er tot in het begin der 19e kerkte. Men beweert, dat die steen eertijds stond in de koor-sluiting en later is overgebracht naar de huidige plaats temidden van de talrijke rijen van boeken. Het geheel is uitgevoerd in wit Italiaansch marmer en heeft, zooals de photo ook duidelijk aantoon, na 2½ eeuw betrekkelijk zeer weinig geleden. Minder duidelijk zijn daarop aan de bovenzijde de naam van den meester: Jan Blommendaal en het jaartal 1685. Jhr. Dr. E. van Nispen tot Sevenaer, onzen leden niet onbekend, deelde mij mede, dat van diens hand bekend zijn: de carryatiden in de Trèves-zaal in Den Haag, een grafmonument te Kethel en het bekende meesterstuk in St. Laurens te Rotterdam ter

eere van den vlootvoogd Johan van Brakel. von Würabach vermeldt nog twee bustes van den Koning-Stadhouder, in Den Haag aanwezig en zegt, dat hij in het midden der 17e eeuw geboren is in den Haag of Breda en vermeld wordt van 1675-1700. Een man dus, die er in zijnen tijd zijn mocht en niet minder voor den onzen, krachtens zijnen schoonen arbeid. Ondanks alle moeite, vermocht ik noch in den Haag, noch in Breda, noch in Princenhage 'iets meer omtrent dezen kunstenaar te ontdekken. Er blijft dus op dit gebied nog wel wat te doen en na te vorschén, ofschoon men helaas niet moet vergeten, dat steeds meer rijks- en gemeente-archieven door hooge legesheffingen zulk onderzoek vrijwel onmogelijk maken.

Voor wien werd dit gedenkteeken opgericht? Aanvankelijk dacht ik aan een hier jong 'overleden Schotsch student, zooals er zoovelen in dien tijd onze academie bezochten, waar ook volgens hen „het ware woord” verkondigd werd. Maar dit is nu eens niet het geval. Van bevriende zijde (de heer J. H. Loudon te Wye in Kent) mocht ik vernemen, dat John Campbell, 1e Earl (graaf) of Loudon (1598—1663), betrokken was in een royalistisch oproer der Schotten tegen Cromwell in 1651 en het land moest ruimen. Hij was in 1620 gehuwd met Margaret, dochter van George Campbell, die in 1622 van haren grootvader Hugh, 1en Baron Loudon, den titel erfde. Haar man werd 12 Mei 1633 verheven tot Earl of Loudon, Baron Farrinzean and Mauohline. Na de restauratie keerde hij terug en stierf 15 Maart 1663 in Schot-

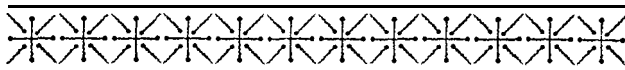
lands hoofdstad. Hun oudste zoon echter, James, wien de steen geldt, was tegenstander van Karel II en bleef buitenslands; zoo is zijn verscheiden alhier te verklaren.

Vergeefs echter zoekt men alhier naar verdere bijzonderheden 'over dezen 2en Earl of Loudon en ook zijne vrouw Lady Margaret Montgomery, dochter van den 7en earl of Eglinton, vindt men niet vermeld in onze stedelijke archieven. Wellicht zijn zij reizende en trekkende geweest en is hij bij toeval hier overleden. Wel merkwaardig mag men noemen, dat ook zijne begrafenis niet wordt vermeld in de doodboeken, maar daarin komen alleen voor de opgaven betreffende St. Pieter, St. Pancras en O.L.Vr. kerk, die aan de Walen was afgestaan. Hugh Campbell is zijnen vader opgevolgd als 3e Earl, maar diens kleinzoon bracht met eene eenige dochter den titel in een ander geslacht en zoo is het tot heden doorgestaan, steeds in vrouwelijke lijn, volgens Engelsch gebruik.

De Nederlandsche familie Loudon voert het wapen, op onzen steen afgebeeld.

BI JLEVELD.

Leiden, 13 Febr. 1938.

De Leidsche Monumenten.')

Begin 1937 werd het perceel *Heerengracht 16* verbouwd. Dit perceel heeft een trapgevel uit de 2de helft der 17e eeuw. In het perceel is thans een garage ondergebracht, waartoe een nieuwe ingang is gemaakt. Het reeds verminkte beganegrondgedeelte van den voorgevel is verbeterd en aesthetisch meer in overeenstemming gebracht met het monumentale bovengedeelte van den gevel. Zie foto's.

Het is zeer verheugend, dat de eigenaar van het pand de verbouwing op deze wijze tot stand heeft gebracht.

De perceelen *Levendaal 173 en 175*, met ten deele verminkte gevels uit de 2e helft der 17e eeuw, zijn gesloopt wegens bouwvalligheid.

De oude apotheek aan het *Kort Rapenburg 12* werd voorts afgebroken (zie foto). Het pand werd vervangen door een winkelhuis.

Ir. J. WESTRA.

---

1) Zesde vervolg (Zie Jaarboekjes 1929-1930, 1932, 1934, 1935 en 1936).

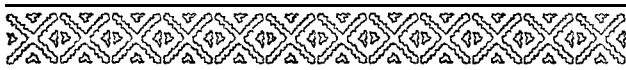

Perceel Heerengracht 16 vóór en na verbouwing.

Foto W. K. Baron van Dedem.

Apotheek Kort Rapenburg 12 gesloopt October 1937.

Lijst van werken, betrekking hebbende op Leiden en omgeving, verschenen in 1937, ten gemeente-Archieve aanwezig. Jaarverslagen, catalogi- dag- en weekbladen, periodieken, 'programma's e n couranten-artikelen zijn niet opgenomen.

B a r g e (P r o f. Dr. J. A. J.); De Stichting van het Academisch Klinisch Onderwijs te Leiden voor 300 jaren. **Herdenkingsrede** gehouden in de bijeenkomst van den Academischen Senaat der Rijks-universiteit te Leiden op 29 October 1937 door den **Rector-Magnificus**. Leiden, 1937.

Gedenknummer; Uitgegeven ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan der Johannes-Stichting, Juli 1937. 36e Jaargang No. 5 van „De Barmhartigheid” Maandblad van de Johannes-Stichting te Nieuwveen (Z.H.) en te Huis ter Heide.

Bij l e v e l d (W. J. J. C.) ; Van der Meer. Overdruk uit: „De Nederlandsche Leeuw” 1937.

Bij l e v e l d (W. J. J. C.); Henri Obreen. Overdruk uit: „De Nederlandsche Leeuw” 1937.

Bij l e v e l d (W. J. J. C.) ; Vermeulen-van der Laen. Overdruk uit: „De Nederlandsche Leeuw” 1937.

B u r g h (W. F. v a n d e r); Inventaris van de Archieven van den polder genaamd De **Hazers-**woudsche Droogmakerij, met den voormaligen Butlerpolder over de jaren 1655-1900. z.j. (1937).

H e e l O.F.M. (fr. D a l m. v a n); Het **Tertiarissen-**klooster St. Cecilia te Vlaardingén. Overdruk uit: Haarlemsche Bijdragen. Bouwstoffen voor de Geschiedenis van het **Bisdom Haarlem**. Dl. 54, blz. 303-317. Haarlem, 1936.

Hoeven (Dr. J. van d e r); Een en ander over de examens bij de Chirurgijnsgilden en over het „Vroedkundig examen”. Overdruk uit: Nederl. Tijdschrift voor Geneeskunde, jaarg. 81, No. 27 (3142-3147). Zaterdag 3 Juli 1937.

H o n d e r s (Dr. H. J.); **Uit** de historie van de dorpskerk te Wassenaar. ‘s-Gravenhage,’ z.j. (1937).

H ö w e l e r (H. A.) ; **Uit** de geschiedenis van het Haagsche Dichtgenootschap „**Kunstliefde** Spaart Geen Vlijt” 1772-1818. Overdruk uit: Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde, Dl. LVI, afl. 2-3. Leiden, 1937.

K e r n k a m p (Dr. J. H.); Een onuitgegeven brief van **Johan de Witt** over de Noord-Oostelijke doorvaart naar China. Overdruk uit: Tijdschrift voor Geschiedenis 1937, afl. 2.

Kroniek der Stad Leiden. ‘s-Gravenhage, 1937.

N a p j u s (Dr. J. W.) ; Onderzoek in Engeland en Frankrijk naar een opvolger van Johannes Antonides van der Linden als Medisch Hoogleeraar te Leiden. Overdruk uit: Nederl. Tijdschrift voor Geneeskunde, jaarg. 81, No. 23 (2640-3643). Zaterdag 5 Juni 1937.

R e g t (W. M. C.); Gedenkboek ter gelegenheid van het 350-jarig bestaan der Ned. Herv. Gemeente te Zwammerdam. Alphen aan den Rijn, 1937.

W i e n e c k e (Mr. C. A.) ; Hella Mone. Beleg en Ontzet van Leiden. Drama in vijf bedrijven. Leiden, 1937.

INHOUD .

	Blz.
Een woord vooraf	5
Vereeniging „Oud-Leiden”, Verslag over het jaar 1937 met 3 afbeeldingen	7
Bestuur, commissies en ledenlijst	21
Korte Kroniek van Leiden en Rijnland . . .	35

IN MEMORIAM :

Anna Elisabeth Groll, door Ir. A. G. Bosman	52
A. L. Reimeringer, door A. D. Vijgh	56
Prof. Dr. S. G. de Vries, door Mr. P. E. Briët	59
Albert Verwey, door Prof. Dr. J. de Vries . .	63
A. W. Frentzen, door E. W. Wichers Rollandet	66
H. Cornet Sr., door Dr. J. E. Kroon	69
Dr. Th. W. van Lidth de Jeude , door Dr. L. D. Brongersma.	72
Ds. H. Thomas, door H.	74
O. C. van Hemessen, door door W. M.C. Regt	77
Dr. H. G. A. Obreen, met afbeelding, door W. J. J. C. Bijleveld	82
Ds. C. Hartwigsen, door W. P. van Rhijn Jr. .	90
J. A. van Hamel, door Mr. H. M. A. Coebergh	93
Dr. D. A. H. van Eck, door A. L. van Beeck .	96

	Blz.
Jhr. Mr. Dr. N. C. de Gijselaar, met afbeelding, door Ir. G. L. Driessen	100
Dr. A. Beets, door Prof. Dr. J. W. Muller . .	106
Jan van Kan, door H. Th. de Booy	110

Twee deksels van steen en doodkisten, met af- beelding, door H. J. Jesse	112
Een militaire Rijschool te Leiden, met afbeelding, door Dr. J. E. Kroon	117
Leidsche Antiquiteiten, door W. J. J. C. Bijleveld	120
De Salvator, met 2 afbeeldingen, door mej. F. A. Le Poole	128
Steen hoek Rapenburg-Nonnensteeg tegenover de Academie (bladvulling)	130
De Hortus Botanicus, door H. Veendorp. . .	131
De totstandkoming van den Staten-Bijbel en de bewaring zijner oorspronkelijke stukken, met 3 afbeeldingen, door Dr. Mr. J. W. Verburgt	138
Professor Frans van Schooten Jr. en Margrieta Wynants maken hun testament, door Prof. Dr. L. Knappert	164
Graversteen, met 5 afbeeldingen, door N. J. Swierstra	171
Hoe eertijds te Leiden het verleenen van geeste- lijke bijstand bij terechtstellingen was ge- regeld, door mej. F. A. Le Poole.	194
Het plaatwerk aan de Spaarndamsche sluizen, door Mr. W. van Iterson.	195

	Blz.
Iets uit het leven van Anna de Merode , huisvrouw van Justinus van Nassau, met afbeelding, door mej. F. A. Le Poole	202
Een noodkreet om het dreigend verloren gaan van een oud Leidsch bezit, met afbeelding, door Mr. A. J. Sormani	206
Een friesch meesterwerk in Leiden, met afbeelding, door W. J. J. C. Bijleveld	210
Een nog verborgener grafsteen, met afbeelding, door W. J. J. C. Bijleveld	217
De Leidsche monumenten, met 3 afbeeldingen, door Ir. J. Westra	220
Lijst van werken, betrekking hebbende op Leiden en omgeving (1937) . . . , . . .	221
